

V. DE OPMAAT NAAR DE TRANSACTIES MET DE BENELUXSTATEN

5.1. Inleiding

789. Dit hoofdstuk bevat de analyses en conclusies van onderzoekers met betrekking tot de opmaat naar de transacties met de Benelux-staten, zoals die eind september, begin oktober 2008 hebben plaatsgevonden. Onderzoekers nemen daartoe in het bijzonder de periode vanaf 27 juni 2008 in ogenschouw. Het is immers ongeveer dat moment dat de markt zeer heftig reageert op het persbericht van 26 juni 2008. Natuurlijk liggen de oorzaken voor deze reactie – welke neerkomt op een zeer substantiële vertrouwenserosie – mede in de periode voorafgaand aan genoemd persbericht. Voor de feiten en omstandigheden die onderzoekers met betrekking tot die voorafgaande periode hebben kunnen vaststellen zij verwezen naar hoofdstuk 8, waaruit overigens ook onderstaande feiten en omstandigheden zijn geput.

790. Dit vijfde hoofdstuk behelst in feite governance-aspecten betreffende genoemde aanloop naar de transacties met de Benelux-staten. Voor de plaatsing van deze governance-aspecten binnen de opdracht aan onderzoekers als uiteengezet in de Beschikking van de Ondernemingskamer van 24 november 2008 zij kortheidshalve verwezen naar de inleiding van hoofdstuk 2.

5.2. De periode 27 juni 2008 tot 15 september 2008

791. Omtrent het eerste gedeelte van de opmaat naar de transacties met de Benelux-staten hebben onderzoekers in hoofdstuk 8 (onder meer) de volgende feiten en omstandigheden vastgesteld.

792. In een artikel van 13 december 2008 citeert Vrij Nederland Minister van Financiën Bos als volgt:

“Voor de zomer constateerden Nout Wellink en ik al dat het met Fortis niet goed ging. Dat er spanning zou kunnen ontstaan tussen de belangen van België, Nederland, Luxemburg en de top van het concern. En dat we in zo'n situatie heel snel zouden moeten handelen. Toen heb ik de optie al overwogen dat de staat het Nederlandse deel van Fortis kon overnemen. Ik heb vanaf het begin geen enkele terughoudendheid gevoeld om de bank op te kopen. Ik heb steeds gedacht: als het nodig is, dan doen we het gewoon.”.

793. Minister Bos heeft hierover aan onderzoekers verklaard:

“De "optie" van een overname betreft mijn persoonlijke overwegingen. Uiteraard heb ik als Minister van Financiën, met het oog op de stabiliteit van een systeembank, indertijd wel eens nagedacht over wat er zou moeten gebeuren als die bank in acute grote problemen zou komen.

(...)

Mijn laatste opmerking ("geen enkele terughoudendheid") heeft er betrekking op dat ik steeds heb gevonden dat wij een systeembank als Fortis niet konden laten vallen, en dat wij alles moesten doen wat ervoor nodig was om omvallen van zo'n bank te voorkomen, ook als dat een volledige overname van de Nederlandse Fortisonderdelen zou betreffen.”.

794. Op 30 juni 2008 start Votron een week vakantie. Hij zal deze echter vervroegd afbreken. Dezelfde dag is er een e-mailwisseling tussen Lippens en Mittler. Lippens mailt om 20.26 uur aan Votron, Verwilt, Mittler, en Dierckx, naar aanleiding van het verzoek van de VEB tot het houden van een BAVA: **(Bijlage B-106)**:

“We should make sure that we also have, QUICKLY, enormously solid outside legal support for our defense in the courts of Netherlands and Belgium.

We are getting into deep trouble and in lawsuit domain !

I just hope that what I said, based on what I was told, will not turn against me, like so many other things today.

We should be ready for the really worst, with all hands on deck.”.

795. Mittler beantwoordt dit binnen 8 minuten (om 20.34 uur) met **(Bijlage B-106)**:

“Maurice,

En toute amitié et confiance, je te confirme que tout ce que nous publions et toute l'info que tu reçois est correcte et complète.

Je me permet de te demander de ne pas envoyer de pareil mails, ils laissent des traces.”

796. Naar aanleiding van het verzoek van de VEB om een buitengewone aandeelhoudersvergadering van Fortis komen Votron en Mittler op 2 juli 2008 vervroegd van een week vakantie terug.

797. Twee dagen later op 4 juli 2008 heeft Van Waeyenberge (die in maart 2008 afscheid heeft genomen als RvB-lid) een gesprek met Lippens en raadt Lippens aan een grote schoonmaak te houden in de top van het ExCo. Ook vindt Van Waeyenberge dat Lippens een stap opzij moet doen.

798. Weer drie dagen later, op 7 juli 2008 laat Lippens Votron weten dat hij hem niet meer steunt. Vanaf dat moment wordt er, met bijstand van advocaten, over een afvloeiingscontract onderhandeld, onder voorbehoud van een beslissing van de RvB.
799. Op 10 juli 2008 geeft Fortis een persbericht uit met de tekst:
- “De Raad van Bestuur van Fortis komt op vrijdag 11 juli bijeen te Brussel. Tijdens de vergadering zal de Raad van Bestuur zich in het bijzonder buigen over de publieke reactie - in België en in Nederland - op de aankondiging van 26 juni.”.
800. Mittler heeft aan onderzoekers verklaard dat Verwilt hem deze dag heeft medegedeeld dat indien Votron zou vertrekken, ook de positie van Mittler ter discussie zou worden gesteld.
801. Op 11 juli 2008 komt de NRC bijeen. Met betrekking tot de positie van Votron wordt besloten het onmiddellijke vertrek van Votron aan de RvB voor te stellen. Over de positie van Mittler zegt Hessels het volgende (**Bijlage A-78**):
- “Fortis should also go looking for a new CFO. Mr. Mittler has lost credibility”.
802. Er wordt echter geen (voorstel tot) besluit genotuleerd over de positie van Mittler.
803. Vervolgens komt die dag de RvB bijeen en verneemt dat de verwachte winst voor 2008 lager zal uitkomen dan gedacht in haar vergadering van 18 juni 2008 (**Bijlage A-79**). Ook wordt gezegd dat de verkoopopbrengst van de verkoop van onroerend goed lager zal uitkomen dan eerder gedacht. Verder dat er als gevolg van de gepubliceerde maatregelen in de afgelopen twee weken een netto outflow of funds heeft plaats gevonden van EUR 1,4 miljard. Tevens wordt melding gemaakt dat de base case buffer per eind 2009 nu naar verwachting EUR 4,2 miljard en in de stress case EUR 1,4 miljard bedraagt. Extern is als buffer circa EUR 3 miljard genoemd, waarbij wordt aangegeven dat aandeelhouders zich afvragen of deze buffer genoeg is.
804. De overeenkomst met Ping An komt kort ter sprake. Lippens heeft aan onderzoekers verklaard dat hij in deze RvB gemeld heeft dat er een ‘long-stop’ datum in het contract met Ping An is opgenomen, zijnde 31 oktober 2008. Hijzelf heeft dat kort daarvoren telefonisch van Hessels gehoord, waarna Lippens een en ander met Kloosterman en Votron checkt. Lippens heeft verder aan onderzoekers verklaard dat Votron, uit angst voor een lek naar de buitenwereld, niet wilde dat deze informatie met de RvB werd gedeeld en dat hij daarover ‘ruzie’ met Votron heeft gehad. Votron heeft in zijn gesprek met onderzoekers ontkend dat hij deze ‘long-stop’ datum niet met de RvB wilde delen.

805. Verder wordt unaniem besloten dat Votron moet terugtreden, nadat Votron in de vergadering allereerst een algemene verklaring heeft afgegeven (onder meer inhoudende dat hij uiteindelijk ieder besluit zal hebben te accepteren) en daarna een presentatie heeft gegeven inhoudende een pleidooi voor versterking van zijn positie onder de titel “*Are we managed by activists and journalists?*” (**Bijlage C-46**). In tegenstelling tot datgene wat de RvB-notulen hierover aangeven heeft Votron aan onderzoekers medegedeeld dat naar zijn mening er geen unanimiteit voor het besluit van zijn aftreden bestond. Wat hiervan zij, Votron treedt af en wordt tijdelijk opgevolgd door Verwilt. Het persbericht hierover zegt:

“De raad van bestuur van Fortis en de heer Jean-Paul Votron hebben in gemeenschappelijk overleg en in het belang van de groep beslist een einde te stellen aan het mandaat van CEO van de heer Jean-Paul Votron. Herman Verwilt, huidig deputy CEO en uitvoerend lid van de Raad van Bestuur, heeft de functie van CEO van de groep aanvaard. De raad is ervan overtuigd dat Herman Verwilt, gezien zijn jarenlange ervaring binnen Fortis, ten zeerste geschikt is om het bedrijf te leiden in deze uitdagende tijden en omgeving. De raad heeft beslist om een kandidaat te zoeken binnen, alsook buiten het bedrijf, om de toekomstige opvolging van CEO op te nemen. Voor dit geldt uiteraard de voorwaarde van goedkeuring door de financiële toezichthouders CBFA in België en DNB in Nederland. De leden van de raad van bestuur houden eraan de heer Votron te bedanken voor zijn inzet voor Fortis gedurende de voorbije vier jaren. Hij heeft een zeer grote bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van Fortis en de groep, dankzij belangrijke strategische beslissingen, getransformeerd naar een meer internationale groep. De raad heeft hierbij steeds, in vertrouwen en op solidaire wijze, de plannen gesteund die werden voorgesteld door het management onder de leiding van Jean-Paul Votron. Daarbij kan worden verwezen naar onder meer de overname van ABN AMRO en het recente solvabiliteitsplan. Naar aanleiding van zijn vertrek ontvangt de heer Votron een contractuele vergoeding gelijk aan zijn huidige jaarlijkse basissalaris.”.

806. Dit betekent, zoals ook in hoofdstuk 2 aan de orde gesteld, dat er slechts één uitvoerend lid van de RvB is, terwijl in de Fortis governance statement staat dat er twee uitvoerende RvB-leden dienen te zijn. De CBFA heeft hierover aan onderzoekers verklaard dat een wettelijke eis bestaat (artikel 15 van het Koninklijk Besluit van 21 november 2005 over het aanvullend groepstoezicht), die meebrengt dat er bij een financiële instelling in België minimaal twee uitvoerende RvB-leden moeten zijn.
807. In De Tijd van 19 september 2009 zegt Lippens dat dit een van de slechtste beslissingen was die de RvB ooit genomen heeft. Lippens heeft dit aan onderzoekers nader geadstrueerd. Hij bedoelde ermee dat geen *interim* CEO benoemd had moeten worden.
808. Ondanks de opmerking van Hessels in de NRC van 11 juli 2008 wordt over de positie van Mittler in de notulen van de RvB niets vermeld.

809. Votron heeft in zijn gesprek met onderzoekers een uitgebreide verklaring afgelegd over hoe hij zijn ontslag heeft ervaren. Onderzoekers geven de kern van zijn betoog door middels van een aantal citaten uit zijn verklaring weer:

1. ... if I had still been there after the 11th July we would not sit here together.
2. But I am absolutely convinced we wouldn't be here if the 11th July would have been a different day.
3. I knew I was most likely, at that time, the only person at Fortis who could implement with rigour, not only the solvency plan approved by the Board of June 26, but also drastic short-term measures to further secure Fortis through the crisis.
4. I know I would have been able to manoeuvre Fortis through this crisis and I think that many people at Fortis in the company and outside the company would agree with this.
5. My obsession has to do with the 11th July. What could I have done differently on the 11th July in arguing with the Board and trying to convince them that they were going to take the worst decision for the Company? What could I have done differently to make sure that they would follow me?
6. I do not feel part of the fall of Fortis ... and I am sure that if I had stayed that fall would not have been there.
7. Why did the market close around Fortis? Because they saw that after my departure nothing was really executed.
8. ... my obsession is how can a Board decide just such a thing...
9. ... and I am extremely bitter about that.

810. Na het vertrek van Votron zijn geen aparte ERCC's meer gehouden, maar heeft Verwilt besloten om de ERCC- en ExCo-vergaderingen te combineren. Op grond van de aan onderzoekers ter beschikking gestelde notulen is de laatste ERCC op 25 juni 2008 gehouden.

811. In de RvB-vergadering van 11 juli 2008 wordt voorts uitvoerig over de enorme vertrouwens- en PR-problemen vergaderd. Onderzoekers wijzen in dat verband met name op de volgende passages uit de notulen:

"Mr. Machenil then presented the Board an updated outlook for the 2008 Q2 and full year results. In this context it was noted that as the current financial crisis is unique the focus should be on how to handle it.

(...)

The Board requested a more aggressive stress test. The economic outlook remains negative, the United Kingdom is turning into a recession and prospects for the Benelux are uncertain. As capital raising will remain difficult, RWC growth has to be tightly

managed. It was also noted that the market should be adequately informed if a change of the dividend policy may become necessary.

(...)

Mr. Fohl informed the Board of lessons learned from the recent media coverage and the initiatives to restore confidence and to rebuild the reputation. The following was highlighted:

- Communication was too technical, wording was targeted too much towards the professional investor community/audience and caused huge disconnect with retail shareholder base.
- Heavy messages did not land softly and were highly emotional, particularly for retail shareholders in Belgium and the Netherlands
- Questions/criticism raised by the media was fuelled by retail investor reactions. As Fortis has no forum for a structured dialogue/interaction with retail shareholders, the press fills the void.
- Key pillars of the approach to restore confidence are (1) depersonalisation (Fortis leadership team is in charge), (2) a stronger ongoing dialogue, (3) empathy, (4) clear & open communication on ABN AMRO acquisition/integration and (5) the explanation of the solvency measures.
- Support from PR agencies has been hired in Belgium and the Netherlands.

(...)

Mr. Ter Weijden informed the Board of the reactions from investor community to the announced acceleration of the solvency plan. The rationale for announced measures is well understood by analysts and (institutional)

investors. Main comments are the following:

- The ability to execute the announced measures is questioned by some analysts/investors. Especially the markets for securitizations and disposals are not seen as very active currently.
- Investors are more concerned than analysts about potential further writedowns of the structured credit portfolio and the impact on solvency.
- Investors were unpleasantly surprised by the sudden change in stance with respect to capital management
- The resilience of the profitability of Fortis' business after the global crisis is seen as difficult to determine at current stage.
- Both investors and analysts understand the rationale for the dividend measure for 2008. But as no guidance was given about the future level of dividend, this traditional support for Fortis' share price has fallen away.

In the ensuing discussion it was mentioned that public opinion had never turned so against Fortis as in the past few weeks. Reactions from the media are furious and unanimous, focussing on the company and on CEO/Chairman. We have to face that our reputation and credibility is severely damaged and is now at a very low level. That said, the Board expressed its strong support for the analysis and the initiatives going forward.

(...)

The CBFA, while well understanding the announced measures, has expressed its concerns about the situation at Fortis in different meetings with Fortis management. CBFA has indicated to closely monitor the Fortis share price movements and the disclosure of the 2008Q2 results. Fortis's communications is deemed too optimistic. CBFA has publicly confirmed the solidity of the Bank and has stated that deposits are safe.”.

812. Mittler heeft aan onderzoekers verklaard dat Verwilt hem op 13 juli 2008 op zijn vakantieadres heeft gebeld met de mededeling dat Mittler zijn functie zou moeten neerleggen. Verwilt heeft dit bevestigd. Mittler reist terug naar Brussel en op maandag 14 juli 2008 wordt een en ander besproken. Verwilt geeft aan dat dit niet direct kan worden bekend gemaakt, omdat dit door het NRC moet worden bevestigd, die pas op 1 augustus 2008 vergadert.

813. Op 15 juli 2008 geeft Fortis in reactie op marktspeculaties het volgende persbericht uit:

“In reactie op de uitzonderlijke speculatie in de markt vindt Fortis het noodzakelijk om de volgende mededeling te doen. Op vrijdag 11 juli heeft de Raad van Bestuur van Fortis de toereikendheid van de maatregelen die op 26 juni bekend werden gemaakt, besproken en herbevestigd en voorzag geen additionele kapitaalverhoging. De Raad heeft bovendien unaniem verzocht dat Graaf Maurice Lippens aanblijft als Voorzitter van de Raad van Bestuur.

(...)

Bovendien herbevestigd Fortis de verklaringen die op 26 juni werden gedaan over het bedrijfsresultaat voor het tweede kwartaal van 2008. Het resultaat voor het tweede kwartaal wordt op 4 augustus 2008 bekendgemaakt.”.

814. Remans heeft verklaard dat uit verschillende hoeken zowel intern (ExCo-leden en Legal) als extern (AFM stelt in een reactie aan Legal Fortis dat een persbericht toch verstandig zou zijn) reacties kwamen dat Fortis door middel van een persbericht moest reageren op geruchten in de markt dat Fortis wederom met een kapitaalsverhoging ging komen.

815. Twee dagen later, op 17 juli 2008, stelt Fortis in een persbericht:

“...Fortis is zich bewust van de noodzaak om de dialoog met de aandeelhouders te intensiveren om het vertrouwen in het bedrijf te verstevigen. Tegen deze achtergrond wordt in de komende periode de communicatie verhoogd en zullen met name de vragen van particuliere en kleinzakelijke aandeelhouders en klanten aan de orde komen...”.

816. Op dezelfde dag publiceert Fortis tevens een persbericht aangaande haar rating. Standard & Poor's verlaagt de rating van Fortis Bank, de belangrijkste emittent binnen Fortis, van een AA- met negatieve waarschuwing naar A+ met stabiele vooruitzichten. Twee andere bureaus die Fortis volgen – Fitch en Moody's – hebben hun ratings eveneens naar beneden bijgesteld.

817. Verder stelt Fortis in het persbericht over de nieuwe ratings:

“De vermogenspositie van Fortis blijft sterk. De uitvoering van het financiële plan ondersteunt deze soliditeit en stelt ons in staat ons te richten op het bedienen van onze klanten en de integratie van ABN AMRO.”.

818. Het rating-overzicht per 17 juli 2008 is dan als volgt (alle met stabiele vooruitzichten):

Rating	S&P	Moody's	Fitch
Fortis Group	A	A1	AA-
Fortis Bank	A+	Aa3	AA-
Fortis Insurance	A+	A1	AA

819. Op 24 juli 2008 brengt FAS een Audit Rapport uit over het Short-Term Liquidity Management van Fortis Bank met de volgende Fortis Audit rating score: 4.5.H (alleen 5.5.H is hoger), waarbij deze score als volgt kan worden geduid:

“4: Unsatisfactory

5: Required actions take more than 1 year

H: Audit entity of critical importance at company level (for survival of the company)”.

820. Eén van de conclusies luidt (**Bijlage C-49**):

“GMK funds the funding gap in the wholesale market, heavily using all available eligible collateral within Fortis and using the ECB tenders. If the allocation in the ECG tender

fails, combined with an insufficient liquidity buffer, the reputation of Fortis Bank and funding costs can be severely impacted.”.

821. In dit rapport wordt voorts vermeld:

“Liquidity Risk Management (measurement, tools and stress testing) is not up to standards, and the central risk function needs strengthening.

- Liquidity risk appetite is insufficiently defined, resulting in the absence of funding gap limits for the whole maturity ladder and liquidity transfer pricing. The strong growth of the long-term assets, not in line with the long-term liabilities of Fortis Bank, resulted in a net stable funding gap of EUR 70bn. Group ExCo decided to reduce the gap in the long term towards EUR 20bn.
- GMK funds the funding gap in the wholesale market, heavily using all available eligible collateral within Fortis and using the ECB tenders. If the allocation in the ECB tender fails, the liquidity position of Fortis Bank and its reputation can be at risk.
- Current stress testing does not provide sufficient insight to determine the optimal amount of the liquidity buffer but additional (ECB eligible) collateral was created in the mean time.
- Due to a lack of adequate liquidity tools, the measurement of liquidity positions (>3 days) is not reliable for providing insight to Fortis' consolidated liquidity needs.”.

822. In lijn met geldende procedures binnen Fortis hebben de individuele leden van het AC en de RvB dit Audit Rapport niet in zijn geheel ontvangen. Het is daarentegen wel in gecompriëerde vorm in het AC van 31 juli 2008 en de RvB van 1 augustus 2008 ter sprake gekomen. Westdijk heeft aan onderzoekers verklaard het rapport in zijn geheel pas na de ondergang van Fortis ontvangen te hebben, na er zelf om gevraagd te hebben.

823. In de ExCo-notulen van 28 juli 2008 wordt gerept van een hogere uitstroom van deposito's dan normaal (**Bijlage A-81**). Een dag later berichten de externe accountants over liquiditeit in het AC van Fortis Bank als volgt:

- “We have reviewed the liquidity position of Fortis Bank as of 16 July 2008 compared to Q1 (date 17 April 2008) and noted the following key evolutions:
- Total short term liquidity positive gap (available liquidity- required liquidity taking consideration collateral) has decreased from EUR 30.2 billion to EUR 23.9 billion (including Scaldis).
- A projected negative gap is expected as from the eight day (Q1: 14 days).
- Total 20 days observed liquidity shortage has been decreased by EUR 1.6 billion. The decrease in liquidity is mainly explained by:
- Decrease in available cash for an amount of EUR 10 billion (Q1 positive EUR 6.7 billion, Q2 negative EUR 3.3 billion).

- Refinancing of liquidity needs is done at lower maturities due to current market sentiment and development of interest rate curves. Management is of the opinion that liquidity levels are currently sufficient and do not expect any difficult refinancing short term liquidity needs. We understand that Management position is mainly based on continued access to the money market based on success-rate of recent performed funding transactions, success of external refinancing of Scaldis and securitisation of EUR 15 billion of mortgages through the Bass transactions (aimed to collateralize mortgage loans). Management is currently investigating the possible impact of the recent S&P downgrade on the liquidity position of the Bank.”.

824. In zijn rapport over het 2^e kwartaal 2008 (gedateerd 24 juni 2008) over hetzelfde onderwerp bericht Bostoen van FAS (de interne accountantsafdeling van Fortis) op 29 juli 2008 aan de AC van Fortis Bank (als ook twee dagen later in aan de AC van Fortis) als volgt (**Bijlage C-51**):

- “Liquidity risk Fortis Bank
- Liquidity management (short term) is organized within ALM department (structural) and GMK (operational). Management took appropriate actions to overcome the recent liquidity crisis and to address the structural weaknesses of the surrounding processes although the liquidity management framework is not yet up to standards. The funding gap and the dependency on wholesale funding will be reduced over time. Both the liquidity risk profile and the structural improvements required were transparently reported to the appropriate levels within the organization. However, the robustness and the quality of the liquidity risk management process are not yet sufficient to protect and support Fortis' growth ambitions.
- With hindsight, for a number of years, numerous improvements were initiated but the development of appropriate liquidity measurement tools, including stress testing, did not receive the required attention and resources. Appropriate funding gap limits (an improvement suggested since 2004 ...), would probably have helped in the management of Fortis liquidity risk profile. FAS' recent report on the short term liquidity will be completed by a review of long term funding. Meanwhile the Belgian Regulator started a review of the liquidity management in June 2008.”.

825. Na deze vergadering stuurt Van Oordt een e-mail aan Westdijk, met cc aan Verwilt, Dierckx, Machenil, Beckers, Feilzer en Vansteenkiste met waarschuwingen over 13 negatieve ontwikkelingen die het resultaat van Fortis in het 3^e en 4^e kwartaal 2008 zullen, respectievelijk kunnen, beïnvloeden (**Bijlage B-107**). Alhoewel de AC-vergadering van Fortis op 31 juli 2008 3 ½ uur duurt en van een diepgaande besprekingen getuigt, wordt – op basis van de finale concept-notulen (definitieve goedgekeurde notulen bestaan niet) kennelijk niet op de e-mail van Van Oordt ingegaan (**Bijlage A-84**). Extern accountant Kroon kan zich van een discussie over deze brief (die hij overigens niet kende) niets

herinneren. In het wederhoorproces heeft Westdijk aan onderzoekers verklaard wel degelijk de kernboodschap:

“It is more than likely that Fortis Bank will – during the second half of 2008 – be faced with considerable, additional, negative P&L consequences”

op 31 juli 2008 aan zijn mede AC-leden te hebben overgebracht.

826. In de RCC van 31 juli 2008 wordt met betrekking tot de “equity gap” een overzicht getoond met de verwachting dat er in 2009 van een buffer sprake zal zijn van EUR 4,2 miljard (base case), en van een buffer van EUR 1,4 miljard (stress case). Ten aanzien van solvabiliteit merken de RCC-leden op dat zij het noodzakelijk vinden om de simpliciteit en begrijpelijkheid van de solvabiliteitspresentatie te verbeteren.
827. Met betrekking tot de liquiditeit merkt Dierckx op dat de marktspanning toeneemt en dat de flexibiliteit voor Fortis verder afnam vanwege een aanzienlijke teruggang van Zwitsers fiduciair geld.
828. Onderzoekers merken op dat dit de laatste RCC is voor de transacties met de Benelux-overheden eind september 2008 plaatsvinden.
829. In het voorlopig rapport van de Belgische bijzondere commissie belast met het onderzoek naar de financiële en bankencrisis, gedateerd 10 april 2009 valt op pagina 237 hierover het volgende te lezen:
- “Tot slot moet worden opgemerkt dat de groep Fortis, naast traditionele instrumenten voor de follow-up van de liquiditeit, al verschillende jaren werk maakte van een instrument voor de monitoring van het liquiditeitsrisico op het geconsolideerde niveau (rekening houdend met de specificiteiten van de groep die zich voortdurend ontwikkelde). Het project voor dat instrument werd verschillende jaren geleden op de rails gezet, maar dat instrument was in 2008, bij het uitbreken van de crisis, nog niet operationeel. De CBFA voerde een regelmatige follow-up uit van de stand van zaken van het project, maar heeft moeten vaststellen dat de toepassing ervan meermaals werd uitgesteld.”.
830. Deze passage is in het finale rapport Van de Belgische bijzondere commissie ongewijzigd gebleven.
831. Op 1 augustus 2008 besluit de RvB dat Mittler moet terug treden uit het ExCo (**Bijlage A-86**). Als motivering geldt dat Verwilt de CFO, CRO en General Counsel direct aan hem wil laten rapporteren. Mittler blijft als adviseur aan Fortis verbonden. De RvB ziet onder

ogen dat de situatie voorlopig zo zal zijn dat de CFO niet in de RvB en ook niet in het ExCo zit, maar accepteert dit voor een gelimiteerde periode. De RvB vindt wel dat de CFO, in het licht van checks and balances in relatie tot de CEO eigenlijk lid van de RvB dient te zijn. Voorts wenst de RvB dat de CFO (Machenil) niet slechts een normale rapportagelij n heeft naar de CEO, maar ook ten allen tijde bij de voorzitter en bij de voorzitter van het Audit Committee terecht moet kunnen.

832. Verwilt merkt in deze vergadering over liquiditeit het volgende op:

“An outflow is witnessed at Retail and private Banking, but still at an insignificant level. Trends are monitored at a daily basis”.

833. In annex 2 van de Board minutes, zijnde een verslag van de RCC valt te lezen (**Bijlage A-86**) :

- “Upon request of the Chairman, Mr. Dierckx gave a very brief update on liquidity. He indicated that the market tension was again increasing. Moreover, he stated that the reduction of sizeable Swiss fiduciary accounts was further reducing Fortis’ flexibility”.

834. In annex 1 van de RvB-notulen, zijnde een verslag het AC, valt over liquiditeitsmanagement het volgende te lezen:

“The Audit Committee spent some time on discussing the liquidity management framework, which is not up to standard. The issue has been on the agenda for a long time, but has now become urgent. The short term liquidity management is deemed to be sufficient, but the development of appropriate liquidity management tools, should receive the required attention and resources. This should also include stress testing. We need the right tools to have better view on the flows. It could now potentially happen that important payments are not sufficiently anticipated in the planning process. Management is fully convinced of the necessity to improve the situation, which has also been discussed with the regulators.”.

835. DNB heeft aan onderzoekers verklaard:

“Het risico op het opdrogen van de geldmarkten werd op technisch niveau reeds in aanloop naar de crisis signaleerd als een risico met potentieel zeer ernstige gevolgen. Het betreft hier een typisch staatrisico. De kans dat dit risico zich voordoet is zeer klein. Het moment waarop het zich zou kunnen voordoen is vrijwel niet te voorspellen, maar de impact is ingrijpend.”.

836. In reactie op het verslag van het RCC valt in de RvB-notulen van 1 augustus 2008 nog te lezen:

“The Board thereupon also expressed concerns for the second half year: there is uncertainty about the impact of the downgrade by the rating agencies on funding costs, the deferred tax assets at Fortis bank US, a possible impairment of the US energy business and the possible deterioration of the equity portfolio. To the extent possible, this should be reflected in the press release.”.

837. Over de notulen van de RvB-vergadering van 11 juli 2008 wordt opgemerkt:

“With regard to the minutes of the 11th of July, a Board member remarked that the minutes of 11 July 2008 needed to give more transparency on the depth and the seriousness of the debate, and more detail on the different opinions.

Insofar as the substance is concerned, the Board minutes of 11 July 2008 should reflect (i) that during the discussion of that meeting there has been reservations on the inside candidate, and (ii) that in the chosen option the Chairman has been asked to commit himself to continue leading the company, and as such contribute to the necessary stability of the company.

During the discussion that subsequently started it has been stressed by a number of board members that possible candidates from inside and outside should be considered, there should as such be no exclusives: there is a preference for having the strongest candidate available.”.

838. Tot slot spreekt de CFO in zijn presentatie de verwachting uit dat Fortis’ solvabiliteitsplan er toe zal leiden dat de target voor core equity zal worden gehaald (**Bijlage A-86**). Overigens wil de RvB meer zicht hebben op de timing van desinvesteringen, maar dit betreft kleine desinvesteringen. Tot 26 september 2008 is dit de laatste RvB-bijeenkomst.

839. Op 9 augustus 2008 stelt FEM dat Van Waeyenberge openlijk pleit voor het aftreden van Lippens. Ook andere media berichten dat in deze periode. Van Waeyenberge heeft dit gesprek met FEM aan onderzoekers bevestigd en stelt – zoals ook in zijn gesprek met Lippens op 4 juli 2008 – dat drastische maatregelen in de top van Fortis nodig zijn.

‘Er moet een wisseling van de wacht komen en niet slechts het verhangen van het geweer’, aldus Van Waeyenberge.

840. Op 18, 20 en 21 augustus 2008 vinden in Amsterdam en Brussel informele informatieve aandeelhoudersbijeenkomsten plaats. Het betreft hier geen officiële aandeelhoudersvergaderingen. Hier wordt ook de aandeelhouderscirculaire verstrekt: “*Uw vragen. Onze antwoorden.*” In Amsterdam zegt de Vereniging van Effectenbezitters (VEB), bij monde van jurist Lemmers, dat vertrouwen geven alleen mogelijk is tijdens een reguliere aandeelhoudersbijeenkomst. Fortis herhaalde geen formele vergadering te willen

organiseren. In plaats daarvan wil de bank-verzekeraar regelmatig informatiebijeenkomsten houden, zoals die in Amsterdam. Een voorstel uit de zaal om bij handopsteken te stemmen wees Lippens van de hand. Hij vond dat geen democratische stemming.

841. In het ExCo van 27 augustus 2008 wordt gesteld dat de uitstroom van deposito's minder snel dan voorheen gaat (**Bijlage A-87**). Verder gaat het ExCo akkoord met een EUR 100 miljoen prijsverlaging voor de 50% verkoop van vermogensbeheers-activiteiten aan Ping An. Tevens krijgt Ping An een preferent dividend voor drie jaar met onder voorwaarden een mogelijke catch-up voor Fortis daarna.

842. Het NRC van dezelfde 27 augustus 2008 bericht over financieel directeur Bruggink van de Rabobank, die een forse toename van toevertrouwde middelen met EUR 3,3 miljard zag in de maand juli, met het volgende citaat:

“En ja, dat was voornamelijk afkomstig van de bank die op het woordje fors lijkt.”

Indien deze berichtgeving juist is, menen onderzoekers dat dit, op zijn minst, een zeer onverstandige uitspraak is van de Rabobank CFO.

843. Op 1 september 2008 lijken de ontwikkelingen met Ping An eindelijk de goede richting op te gaan wanneer Cheung aan Lippens mailt dat wellicht de laatste ronde is ingegaan voor de goedkeuringen (**Bijlage B-108**). Binnen drie weken zal blijken dat dit ijdele hoop is. Ook de Interparking-deal met Vinci raakt in problemen. Lancksweert stuurt hierover op 3 september 2008 een e-mail aan Lippens (**Bijlage B-111**). Lancksweert spreekt over een *'absence of visibility of ExCo-members'*.

844. Lippens stuurt de laatstgenoemde e-mail binnen 5 minuten door aan Verwilt met de woorden (**Bijlage B-112**):

“Herman, this confirms my worst fears. I was not aware of this when I called you 15 minutes ago.”.

845. Een dag later, op 4 september 2008, stuurt Kloosterman een (alarmerende) e-mail aan Dierckx met de boodschap (**Bijlage B-114**):

“dat wij met grote spoed acties zullen moeten ontwikkelen ter sluiting van de liquiditeitsgap”.

846. Op 7 september 2008 neemt de Amerikaanse overheid de zeggenschap over van de twee hypotheekbanken Fannie Mae en Freddie Mac en investeert USD 100 miljard in deze banken.
847. De Belgische advocaten van Fortis rapporteren over vragen van bestuurdersaansprakelijkheid. Eerder (op 10 juli 2008) schreef De Kluiver van DBBW een soortgelijk memorandum naar Nederlands recht.
848. Een dag later, op 8 september 2008 vindt een bijeenkomst plaats tussen Eurocommissaris Kroes en Lippens en Vervilst over de EC-remedies. Vervilst heeft aan onderzoekers verklaard dat dit gesprek bedoeld was om Kroes duidelijk te maken dat Fortis zich op dat moment in een schier onmogelijke situatie bevond met betrekking tot het EC-remedies-dossier, waarbij de EC closing eiste voor 3 oktober 2008 en DNB geen goedkeuring van de overeenkomst met Deutsche Bank wilde geven. Tevens maakte Lippens met dit gesprek een gang naar Canossa in verband met zijn eerdere uitspraken in de informatieve aandeelhoudersbijeenkomsten van midden augustus 2008 over zijn contacten met Kroes, welke voortvloeiden, zo liet Lippens in het wederhoorproces weten, uit informatie van Votron c.s. die volgens Lippens later onjuist bleek te zijn.
849. In het ExCo van 10 september 2008 vraagt men men zich af of de contractverandering met Ping An (EUR 100 miljoen prijsverlaging alsmede preferent dividend, zoals in het ExCo van 27 augustus 2008 goedgekeurd) goedkeuring van de RvB nodig heeft (**Bijlage A-88**). Lippens beslist dat dit niet nodig is. Westdijk en Bodson zeggen hierover tegen onderzoekers dat formeel gesproken dit waarschijnlijk wel gemeld had moeten worden, maar dat ze het zeker goedgekeurd zouden hebben vanwege het belang van de Ping An transactie voor Fortis. Hessels stelt dat hij het gewaardeerd zou hebben als deze informatie met de RvB gedeeld zou zijn.
850. Ook bespreekt het ExCo een brief van DNB die zorgen uit over het risico dat Ping An wegloopt van de deal (**Bijlage A-88**). In een gesprek met onderzoekers wijst DNB in dit verband op het feit dat, vanwege de zich verdiepende wereldwijde economische problemen, vermogensbeheersactiviteiten fors in waarde afnamen.
851. Over de deposito's wordt gemeld dat de uitstroom nog steeds aanhoudt.
852. Op 11 september 2008 stuurt De Boeck een e-mail aan allerlei mensen binnen ABN AMRO, met cc aan Vervilst, over de EC-remedies (**Bijlage B-115**). Het bericht geeft aan

dat DNB – naar de mening van De Boeck - de transactie met Deutsche Bank alsnog gaat goedkeuren:

“In the next few days a final agreement will be made on the Credit Umbrella of the EC-Remedies, satisfying DNB 'indications', hence leading to DNO of DNB and agreement from EEC. Target date is 20 September. Not only for the EC-Remedies, but also the DNO on the Integration track to Fortis, DNO's on the PC countries that leave in October and the monolines of BU NL. ...”.

853. Op 16 september 2008 mailt Vervilst aan diverse Fortis-betrokkenen dat hij gebeld is door Schilder met dezelfde boodschap.
854. In het weekeinde van 13 en 14 september 2008 wordt een van de grootste zakenbanken ter wereld Merrill Lynch overgenomen door Bank of America. In hetzelfde weekeinde ziet Lehman Brothers zich genoodzaakt faillissement aan te vragen. Onderzoekers merken op dat dit weekeinde (twee weken voor het sluiten van de 3^e-kwartaal-boeken) de start is geweest van een ongekennde angst, onzekerheid en vertrouwenscrisis in de financiële markten.

5.3. Conclusies voor de periode 27 juni tot en met 14 september 2008

5.3.1. Redenen voor een intensievere bestuurs- en toezichtstaak van RvB na het vertrek van Votron en Mittler en tekortkomingen ter zake

855. Onderzoekers concluderen dat Fortis in deze periode twee belangrijke bestuurders (in hun functies) is kwijtgeraakt, Votron en Mittler, en dat Fortis, in strijd met artikel 15 van het Belgische Koninklijk Besluit van 21 november 2005 over het aanvullend groepstoezicht, maar door één uitvoerende bestuurder wordt gerund, en dan nog een bestuurder die publiekelijk als een tussenpaus is gepresenteerd. Onderzoekers menen dat het in deze omstandigheden verstandig zou zijn geweest indien de RvB haar eigen besturende én haar toezichthoudende taken zou hebben geïntensiveerd, hetzij door bijvoorbeeld zelf vaker te gaan vergaderen, hetzij door leden uit haar midden aan te wijzen die een actievere rol ter ondersteuning van Lippens en Vervilst zouden gaan spelen. Noch het een, noch het ander is geschied en onderzoekers hebben ook niet kunnen vaststellen dat dergelijke opties ook maar zijn overwogen.
856. In de gehele periode van 12 juli 2008 tot 26 september 2008 is maar één vergadering van de RvB geweest en zelfs niet één conference call. Dit bevreemdt temeer nu (blijkens de notulen van de RvB van 1 augustus 2008) in de vergaderingen van zowel 11 juli 2008 als 1 augustus 2008 nadrukkelijk aan de orde is gekomen dat diverse leden van de RvB vragen

hadden bij de kwaliteiten van Verwilt, dat Lippens de leidende rol zou moeten spelen om de stabiliteit van de onderneming te waarborgen, en dat de sterkst mogelijke kandidaat als opvolger van Votron gevonden moest worden. Het uiten van dit soort zorgen kan naar het oordeel van onderzoekers niet gratis zijn, doch schept de verplichting, voor Verwilt en voor Lippens, om hier serieus uitvoering aan te geven, maar ook voor de leden van de RvB om concrete initiatieven te ontplooien dan wel om hierop voldoende toezicht te houden. Lippens heeft in het kader van het wederhoorproces wel naar voren gebracht dat hij vele telefoongesprekken heeft gevoerd met Russell Reynolds, een headhunter, met betrekking tot de zoektocht naar een externe vervanger voor Verwilt. Behoudens dit laatste (dat onderzoekers graag van Lippens aannemen), hebben onderzoekers echter niet kunnen vaststellen dat enig lid van de RvB in de periode tot 14 september 2008 (overigens ook niet daarna tot 26 september 2008) gevolg heeft gegeven aan hetgeen in de genoemde vergaderingen met nadruk is aangegeven. Het bovenstaande op zichzelf genomen is in de visie van onderzoekers niet te verhouden tot hetgeen principes van good governance meebrengen.

857. Daarbij komt dat, feitelijk vanaf midden juli en formeel vanaf 1 augustus 2008, Mittler niet echt werd vervangen. De risico's daarvan zijn door de RvB onder ogen gezien in de vergadering van 1 augustus 2008, maar er zijn geen tekenen dat enig lid van de RvB in de periode tot 26 september 2008 ernaar geïnformeerd heeft of Verwilt in de afwezigheid van zowel Votron als Mittler wel in alle opzichten voldoende functioneerde. Daaraan doet naar het oordeel van onderzoekers niet af dat door Machenil in genoemde periode adequaat lijkt te zijn gehandeld. Ook doet daaraan niet af dat genoemde periode voor vele bestuurders deels een vakantieperiode zal zijn geweest.

5.3.2. Focus op betere communicatie van beleid als antwoord op vertrouwenserosie

858. Onderzoekers merken in aansluiting op het bovenstaande op dat in de RvB-vergadering van 11 juli 2008 enerzijds door de RvB wordt vastgesteld dat de reputatieschade voor Fortis groot is, als gevolg van de marktreacties op het persbericht van 26 juni 2008, en dat de CBFA heeft vastgesteld dat de communicatie vanuit Fortis te optimistisch is geweest, doch dat anderzijds de RvB niet verder komt dan vast te stellen, kort samengevat, dat het beleid van Fortis adequaat is maar dat de boodschap beter moet worden uitgelegd. Met andere woorden, men focust zich op het communicatieproces en niet op de inhoud. Wel blijkt uit deze notulen dat de RvB zich, tenminste in dit opzicht, van een zekere '*sense of urgency*' bewust is. Er wordt echter niet gesproken over een verdere aanscherping van het beleid, hetgeen wellicht begrijpelijk is in het licht van de moeite die de markt met de Fortis-communicatie al had. Alleen op het gebied van stress testing vraagt de RvB nadrukkelijk om een scherpere test.

859. Onderzoekers merken voorts op dat de notulen van de RvB-vergadering van 1 augustus 2008 laten zien dat de RvB, in het licht van een economische analyse van Van den Spiegel aan de RvB, meent dat de beslissingen van 25 juni 2008 ook in dat licht de juiste zijn gebleken. Niet wordt gepleit voor verdergaande maatregelen. Wel wordt uit de notulen duidelijk dat de RvB meer zicht wil hebben op de timing van desinvesteringen, maar dan gaat het met name om de kleinere.

860. Onderzoekers menen dat deze bijna exclusieve focus op de uitleg van de boodschap, in combinatie met het niet kritisch bezien van de boodschap zelf, in de zin van het, niet bediscussiëren en nemen van verdergaande maatregelen opmerkelijk en merkwaardig is te noemen, in het licht van wat van goede bestuurders verwacht had mogen worden. Daarbij speelt nadrukkelijk een rol dat niet vast staat dat het nemen van verdergaande maatregelen, bijvoorbeeld het ophalen van meer kapitaal, zoals door de investment banks voorafgaand aan het besluit van 25 juni 2008 was geadviseerd, tot aanzienlijk minder vertrouwenserosie zou hebben geleid.

5.3.3. Onvoldoende gevoelde urgentie voor desinvesteringen?

861. Onderzoekers menen voorts te moeten opmerken dat Verwilt in de genoemde periode relatief effectief acteert in de relatie met de buitenwereld. Met andere woorden, hij heeft zo goed mogelijk voldaan aan het beter overbrengen van de Fortis-boodschap dat de maatregelen van 26 juni 2008 noodzakelijk – en genoeg – waren en eerder grond zouden moeten geven aan vertrouwensherstel dan aan vertrouwensvermindering. Verder heeft Verwilt in het ExCo wel menigmaal aangedrongen op meer gevoel van urgentie bij het doen van belangrijke desinvesteringen, maar onderzoekers hebben niet kunnen vaststellen dat dit tot concrete verkopen heeft geleid. Hoewel er verschillen te bespeuren waren in het ExCo met betrekking tot de ‘sense of urgency’ aangaande desinvesteringen en hoewel de verantwoordelijkheden onder het ExCo-leden niet hetzelfde waren, concluderen onderzoekers dat het ExCo als geheel kennelijk, net zomin als de RvB als geheel, aanleiding heeft gezien om extra (pro-)actief op te treden. In het bijzonder met betrekking tot Interparking en enige (niet gerealiseerde) transacties op het gebied van onroerend goed – zie hierover hoofdstuk 3 – concluderen onderzoekers dat Fortis, met name wat betreft de rol van CEO en ExCo, strategisch zwalkend heeft geopereerd.

5.3.4. Het niet in zijn geheel delen van een kritisch rapport van FAS van 24 juli 2008

862. Onderzoekers menen dat – gezien het grote belang van dit rapport – het tenminste in zijn geheel met de leden van het AC van Fortis Bank gedeeld had moeten worden. Dit is niet gebeurd, noch op initiatief van bijvoorbeeld Verwilt of Dierckx noch op initiatief van de AC-leden zelf. Onderzoekers vinden dit moeilijk te begrijpen.

863. Naar aanleiding van kritische kanttekeningen welke door de externe accountants worden gemaakt met betrekking tot de liquiditeitspositie van Fortis Bank per 16 juli 2008 kan de volgende passage worden vermeld uit het verslag van de externe auditors aan de AC van Fortis Bank van 29 juli 2008:

“Management is of the opinion that liquidity levels are currently sufficient and do not expect any difficult refinancing short term liquidity needs.”.

864. Onderzoekers menen dat dit standpunt van de ExBo (het ‘management’, zoals in bovenstaand citaat aangeduid) niet goed begrijpelijk is in het licht van het rapport van FAS.

865. Onderzoekers stellen, tot slot, vast dat de financiële wereld in het weekeinde van 13 en 14 september 2008 in zeer aanzienlijke mate is veranderd. De consequenties daarvan worden in de conclusies van de volgende periode meegenomen.

5.4. De periode van 15 tot en met 25 september 2008

5.4.1. 15 september 2008

866. Van Harten maakt in een vrij stevige e-mail aan Kloosterman duidelijk dat hij geen voorstander is van de verkoop van de verzekeringsactiviteiten van Fortis (**Bijlage B-116**). Dit naar aanleiding van de omstandigheid dat Kloosterman bij DNB, zonder vooroverleg met het ExCo, de mogelijkheid bespreekt dat Fortis de verzekeringsactiviteiten afstoot.

867. In de notulen van het ExCo wordt ten aanzien van de Ping An deal vermeld dat met prioriteit goedkeuring moet worden verkregen van de US autoriteiten, aangezien de afwezigheid van deze goedkeuring de goedkeuring van de Chinese autoriteiten blokkeert (**Bijlage A-89**).

868. In een persbericht doet Fortis opgave van haar directe en indirecte “*blootstelling*” aan Lehman Brothers ten bedrage van EUR 531 miljoen.

5.4.2. 16 september 2008

869. Op 16 september 2008 wordt de grootste Amerikaanse verzekeraar, AIG, door de Amerikaanse overheid genationaliseerd.

870. Fortis geeft – op aanbeveling van de CBFA – een kort persbericht uit onder de kop: “Verklaring Fortis over marktspeculatie”, met de volgende inhoud:

“Fortis meldt dat de speculatie over de aandelenkoers wordt aangewakkerd door e-mails met geruchten over een op handen zijnde claimmissie. Fortis ontkent deze geruchten met klem. Fortis bevestigt dat er geen nieuwe ontwikkelingen zijn.”.

871. Verwilt mailt Fortis-betrokkenen dat hij gebeld is door Schilder van DNB met de boodschap dat, alhoewel formele besluitvorming door DNB nog moet plaatsvinden, DNB akkoord is met EC-Remedies (zie ook de e-mail van De Boeck op 11 september 2008) (**Bijlage B-117**). Verwilt bedankt allen voor de inspanningen. Desgevraagd heeft DNB aan onderzoekers medegedeeld dat DNB in verband met haar geheimhoudingsplicht niet kan ingaan op de inhoud van gesprekken met Fortis, maar dat DNB in de praktijk in communicaties met onder toezicht staande instellingen duidelijk maakt dat definitieve besluitvorming plaatsvindt in de directievergadering en dat die besluitvorming plaatsvindt op basis van inzichten, omstandigheden en gegevens van dat moment.

872. Vanwege zijn grote zorgen over de situatie waarin Fortis verkeerde heeft Fred Bos aan onderzoekers verklaard in deze dagen overwogen te hebben om een gesprek met Bodson aan te vragen, maar dat hij uiteindelijk ervoor heeft gekozen om zich tot Verwilt te wenden. Op 16 september 2008 sturen Bos en Machenil een twee-pagina notitie naar Verwilt, die zij dezelfde dag nog met hem bespreken (**Bijlage C-55**). In de e-mail covernote schrijven ze (**Bijlage B-118**):

“Our objective is not to “cry-wolf” or to be disrespectful for work in progress, but we believe it is our role to raise this with you”.

873. In deze notitie schrijven Bos en Machenil onder meer:

“Dear Herman,

With this note we would like to draw your attention to the fact that Fortis’ solvency plan is steadily losing its momentum and might miss its objective. Moreover, it might even be too little too late.

Indeed the plan is getting delayed & solvency impact is reduced. Moreover, we might need more than initially anticipated while the impact could come too late e.g. after a large part of the client franchise has left Fortis. This deterioration has been steadily building and has become more pressing given this weekend’s news on Lehman and Ping An.

The remainder of this note will describe this steady deterioration and the risk of the delivery of the plan coming too late. We would like to schedule a meeting with you to discuss potential next steps to address the situation.”.

874. En verder:

“Indeed, referring back to the presentation used in ExCo of August 27th the following could negatively impact customer sentiment :

In Q3 we expect a EUR 1 billion loss. Moreover assuming no closure on Ping An and no EUR 0.5 billion capital raising, Q3 brings us close to a potential breach of regulatory capital targets. Leaving no buffer for further negative impacts.

In Q4, a potential goodwill impairment could lead to another quarterly loss and a potential breach of core equity targets.”.

5.4.3. 17 september 2008

875. Om 08.01 uur mailt Van Rutte zijn zorgen over aanhoudende gelduitstroom aan Verwilt, Kloosterman en Dierckx (**Bijlage B-119**):

“Herman, Lex, Filip,

Because of the turmoil and the rumours the last few days and particularly yesterday, clients are transferring big amounts to other banks. Not only in Retail and Private banking, but also professional parties like GAM are transferring cash surpluses to other parties. This for hundreds of millions, impacting the liquidity position and our top line because of lower interest income. I realize that it is difficult to fight rumours, but can we come with more frequent and straightforward statements to the markets to give more comfort. Furthermore shouldn't we at least try to ask our regulators to confirm we still meet their standards when rumours with the effects we have seen yesterday pop up?”.

876. Ook Moucheron stuurt om 11.45 uur een uitgebreide en alarmerende mail aan Verwilt (**Bijlage B-120**). Hij draagt onder meer de optie van het zoeken naar een strategische partner aan. Hij besluit zijn e-mail met:

“But I believe the thing we now most need, and expect, is clear leadership. For that, you first need the backing of the Board, but you also need to form your own conviction on the best way forward. There is no obvious, consensual option in our situation. But not firming up our position and clarifying it soon is the worse of all. People in the organization expect to hear from you, with your full conviction, which way to go. And they are ready to follow you and the Board in the direction you will indicate. But we need to get one.”.

877. Lippens mailt om 17.33 uur aan Dierckx, met cc aan Verwilt en Macours, dat Halberstadt en Chisholm (van Goldman Sachs) denken dat Fortis een majeur liquiditeitsprobleem zal krijgen en dat de liquiditeit in de komende dagen volledig op zal drogen (**Bijlage B-121**). Lippens vraagt om commentaar, maar kan zich geen antwoord van Dierckx herinneren.

878. Ook Quactaert stuurt een mail aan Verwilt om 17.34 uur, naar aanleiding van de conceptnotulen van het ExCo van deze zelfde dag om 12.00 uur (**Bijlage B-122**). Zij wijst erop weinig beweging te zien bij degenen die verantwoordelijk zijn voor de divestments. Zij vraagt om, in overleg met Lippens, zo snel mogelijk een RvB-vergadering te organiseren, desnoods via conference call.
879. Ook Mittler schrijft om 19.28 uur een mail, aan Lippens (met cc aan Verwilt) (**Bijlage B-123**). Net als Moucheron suggereert ook hij een partner te zoeken. Lippens reageert om 20.16 uur (**Bijlage B-124**). Hij mailt terug met de boodschap dat hij met Verwilt gesproken heeft om extra vaart te zetten achter de divestments.
880. Ook Vogelzang (RvB Fortis Bank) mailt om 23.17 uur aan Verwilt, Dierckx en Kloosterman over zijn grote zorgen (**Bijlage B-125**).
881. Opgemerkt kan worden dat vanaf deze dag de klassieke tenderfinanciering bij de ECB begint op te lopen. (**Bijlage C-86 en C-87**).

5.4.4. 18 september 2008

882. De Britse hypotheekbank HBOS stemt in met het overnamebod van Lloyds TSB.
883. Om 12.59 uur mailt Kloosterman aan Verwilt met de aanbeveling om een centraal geleid crisisteam op te zetten, dat vanuit het centrum, in alle businesses ingrijpt met absolute controle vanuit en rapportage aan het centrum (**Bijlage B-126**).
884. Om 16.08 uur stuurt Van Rutte een e-mail aan Verwilt met de mededeling dat hij een gesprek heeft gehad met DNB over klanten die in het Fortisfiliaal te Purmerend hun geld kwamen ophalen (**Bijlage B-127**). Ook zeggen klanten dat zij benaderd worden door Rabobank met het advies om hun geld naar Rabobank te transfereren.
885. Om 17.35 uur mailt Donker aan Verwilt met feed-back van een (bevriende) analist die aangeeft dat de markt twijfelt of Fortis (nog) onderdelen kan verkopen als ook of er voldoende 'sense of urgency' is bij de Fortis top (**Bijlage B-128**). Hij adviseert dringend nog in september verkopen te realiseren. De mail vervolgt:

"He said explicitly this month, not this year. He said 'if others can sell entire units or even entire banks in a weekend, why has Fortis not been able to announce a significant divestment (other than the TEDA JV) in the past 3 months'. He also said that if there are

no announcements (of disposals or closing of transactions already announced) in the next weeks, that that could be disastrous.”.

886. Niederkorn van McKinsey mailt Verwilt dat met de hoogst mogelijke prioriteit drastische maatregelen nodig zijn om de solvency en liquiditeit van Fortis weer op peil te krijgen (**Bijlage B-129**). Anders dreigt een negatieve spiraal, met mogelijke consequenties à la Lehman, AIG en HBOS. Er moet niet gewacht worden tot de leiderschapskwesties bij Fortis zijn opgelost.
887. De ExBo komt deze dag ook bijeen (**Bijlage A-90**). Er wordt besloten tot voorbereiding van verkoop van de Fortis-activiteiten in Polen en Turkije met een verwachte opbrengst van EUR 2 - 2,4 miljard.
888. De FSA introduceert op deze dag een verbod op short selling.
889. Verwilt heeft in deze week een zeer aanzienlijke hoeveelheid alarmerende berichten (beginnend met de notitie van Bos en Machenil van 16 september 2008) in de vorm van e-mails, notities, telefoontjes, besprekingen ontvangen. Een aantal hiervan zijn hierboven genoemd. Op de vraag van onderzoekers wat hij hiermee gedaan heeft, antwoordt Verwilt dat zijn reactie geweest is te blijven hameren op de zo snel mogelijke uitvoering van het versterken van de solvabiliteit door middel van het versnellen van de geplande desinvesteringen. Ook wijst hij erop dat nieuwe activa onder de hamer zouden worden gebracht, waarmee een step-up in het desinvesteringsprogramma wordt bereikt.

5.4.5. 19 september 2008

890. Deze ochtend hebben Lippens, Verwilt en Mittler (als adviseur) een gesprek, onder de projectnaam Harbor, waarbij pro-actief wordt gesproken over mogelijke kandidaten met wie Fortis zou kunnen samen gaan. Mittler mailt hierover om 14.25 uur aan Lippens, met cc aan Verwilt (**Bijlage B-131**) :

“I gave the name "Harbor" to the project we discussed this morning. Fortis is "Ship" and the potential partner "Water". Not very imaginative but it describes what it means.

I have organized the work with Caroline.

On Fortis side the only persons working on this are myself and Geert ROOSEN. I have full confidence in him (he will not share this with other persons) and he has access to all data we need to feed MLL. Geert has contacts with the assistant of Caroline working on this. Together we will deliver - by early next week - a valuation and asses possible pricing.

Herman should take with the ExCo the organization of the Due Diligence.

I have prepared a first draft script for the meeting. You will find a copy in exhibit. Will be reviewed by MLL and I will discuss with Herman.”.

891. Verwilt verklaart hierover aan onderzoekers dat dit met het idee gebeurde dat Fortis in een wereld aan het komen was waar men eventueel geconfronteerd zou kunnen worden met de behoefte om zeer snel te handelen. Als mogelijke kandidaten worden BNP, Soci   General, Credit Agricole, Santander en ING besproken.

892. Het ExCo wordt op dat moment hiervan niet op de hoogte gesteld. Dierckx heeft hierover aan onderzoekers expliciet verklaard dat hij hier inderdaad niet van op de hoogte was. Dit wordt ondersteund door de volgende passage uit de notulen van de ExBo van die dag (**Bijlage A-92**):

“in view of market speculation on the outcome of the current crisis on Fortis, the Chairman stresses that a merger with another bank is not an option. The stand-alone policy will be maintained.”.

893. De RvB-leden, buiten Lippens en Verwilt, weten hier ook niet van. Mittler mailt aan Lippens en Verwilt om 12.27 uur dat Merrill Lynch inmiddels de opdracht heeft gekregen om te gaan praten met kandidaat 2 op het lijstje voor Project Harbor (**Bijlage B-130**). Ook wordt besloten om voorbereidingen te treffen voor due diligence van potentiële partners.

894. Deze middag vindt een ExCo plaats (**Bijlage A-93**). Vooraf stuurt Lippens de volgende e-mail naar Verwilt (**Bijlage B-132**):

“To support you in the Exco of this afternoon, I would like to summarize the points we recently discussed.

I would like to confirm that, in view of the deep crisis where we are considered a weak link, with very little options, I believe that we should be holding a Board meeting in the following days.

I also would like to confirm that stating to the Board and to the outside world that we are still working on selling assets is NOT an option, as the market does not believe us, and furthermore has doubts that Ping An will ever pay up (so do I).

Not only should we be able to announce in the coming days that we HAVE sold some assets, or HAVE signed one or more deals, but there is a strong need to announce something far more substantial. This may be painful, but as APG said to me, we have to sell some family jewels, fast, to survive.

And there is a saying in the Netherlands that major steps must hurt or either they are not the right ones.

Finally, I believe we have to consider Plan B or C options, in this wild world, where after Merrill Lynch and HBOS, eyes are being cast towards us.

This Executive Committee meeting is crucial, and I expect each member to find and contribute to major and RAPID solutions for the survival of Fortis.”.

895. In deze vergadering van het ExCo wordt, precies zoals in de ExBo van de dag ervoor, tot een step-up van verdere verkopen van Fortis-onderdelen besloten, zoals de bankactiviteiten in Polen en Turkije. Ook wordt de groei van de Risk Weighted Assets op het huidige niveau gemaximeerd tot nul in plaats van op een groei van 10%. Daarnaast wordt Fortis Corporate Insurance op de lijst van te verkopen activa gezet.
896. Refererend aan zijn vergadering met Ping An voorzitter Ma van 18 september 2008 geven de ExCo-notulen weer dat het Kloostermans overtuiging is dat het uitermate onwaarschijnlijk is dat de Ping An transactie in het derde kwartaal 2008 doorgaat. Dit gezien Ping Ans aanzienlijke verliezen op zijn deelneming in Fortis globaal ter grootte van eenmaal de jaarwinst van Ping An. Ma informeert hem over de mogelijke indirecte gevolgen van dit verlies op het traject rond de closing van de joint venture met Ping An.
897. Verwilt concludeert hieruit dat rekening moet worden gehouden met het risico dat de joint venture niet doorgaat. Kloosterman spreekt tegen onderzoekers over de vergadering met voorzitter Ma van Ping An op 18 september 2008 in Sjanghai over een situatie waar ‘redelijk onthutsend een deal van tafel lijkt getrokken te worden’, die in Kloostermans beleving kritiek is voor het succes van Fortis. In de notulen van het ExCo van 24 september 2008 spreekt Kloosterman zich nog pessimistischer uit over deze vergadering met Ma (**Bijlage A-95**).
898. Deschênes geeft in forse bewoordingen aan dat Fortis zich, naar zijn mening, met de voorgestelde maatregelen nog steeds in een zeer kwetsbare positie verkeert en dat hij daarom voorstelt met grote spoed een startegische partner te zoeken. Kloosterman sluit zich bij deze aanbeveling aan. Dierckx is het niet mee eens, waarop Deschênes hem antwoordt (blijkens het interviewverslag):

“Filip, I hope you don’t have just a weekend to do it.”.

899. Verwilt antwoordt dat hij het met het eerste deel van Deschênes' commentaar eens is, maar dat een discussie over een verkoop van Fortis als geheel op dit moment - zonder voorbereiding - niet productief is.
900. Onderzoekers hebben een ongedateerde notitie ontvangen, opgesteld door Fred Bos, die van 19 september 2008 of van kort daarna dateert (**Bijlage C-56**). Onderzoekers hebben niet kunnen vaststellen of deze ontwerp-notitie, die, anders dan bij Fortis gebruikelijk, niet in het Engels is gesteld, verzonden is. De volgende conclusies worden in deze notitie getrokken:
1. Genomen besluiten in het ExCo van 19 september 2008 zijn onvoldoende om de solvabiliteit op peil te houden ingeval de Ping An transactie niet doorgaat;
 2. De externe accountants verhardten hun standpunt met betrekking tot de toepassing van "fair value- accounting". Indien deze met betrekking tot de 3e kwartaalcijfers hierin volharden, wordt gesproken van een mogelijke impairment op de structured credit portfolio van Fortis van EUR 1 miljard en een mogelijke goodwill impairment van EUR 5-13 miljard. In een dergelijk geval zou Fortis niet meer aan zijn regulatory solvabiliteitseisen voldoen.
901. Verwilt mailt aan Moucheron dat er mogelijk een extra RvB moet zijn de komende week (**Bijlage B-133**). Ook heeft Verwilt die dag overleg met Lippens over een extra RvB op maandag of dinsdag. Deze wordt echter pas vrijdagochtend bijeen geroepen en vindt vrijdagmiddag 26 september 2008 plaats.
902. Verwilt gaat op het einde van deze dag tegen 19.00 uur ziek naar huis. Verwilt verklaart hierover aan onderzoekers dat enkel Lippens en Servais (die het van Lippens hoorde) wisten dat hij niet binnen 6 weken zou terugkeren en vermoedelijk niet meer in een actieve rol. In het wederhoorproces heeft de CBFA laten weten dat Servais wel van Lippens op deze dag hoorde dat Verwilt niet in goede gezondheid was, maar niet dat hij zes weken weg zou blijven. Lippens heeft in hetzelfde proces laten weten ook niet te weten van een voorziene afwezigheid van 6 weken. Hij heeft verklaard dat hij ervan uitging dat Verwilt , zoals reeds eerder het geval zou zijn geweest, binnen enkele dagen weer paraat zou zijn. Vast staat echter dat Lippens vanaf donderdag 25 september 2008 met leden van de RvB is gaan bellen om de vervanging van Verwilt door Dierckx te realiseren. In dat licht vinden onderzoekers het, zonder begrijpelijke overige omstandigheden (waarvan niets is gesteld of gebleken), niet goed te begrijpen hoe Lippens er naar eigen zeggen gewoon vanuit ging dat Verwilt weer terug zou keren.

903. De overige Fortis-functionarissen denken dat Verwilt slechts voor een paar dagen weg is. Behalve met het lezen en beantwoorden van enige e-mails heeft Verwilt zich in zijn periode van afwezigheid niet met Fortis-activiteiten bemoeid. Daarmee was het enige uitvoerende lid van de RvB van 20 tot en met 25 september 2008 (een periode van de hoogste alarmfase in de financiële wereld) afwezig. Er is geen (tijdelijke) plaatsvervanger voor Verwilt aangewezen. Uiteindelijk keert Verwilt op vrijdagochtend 26 september rond 10.00 uur, voor circa 5½ uur terug op kantoor.

5.4.6. 20 september 2008

904. Moucheron schrijft – alweer (zie 17 september 2008) – een uitgebreide mail aan Verwilt waarin hij expliciet waarschuwt voor het feit dat wat het ExCo heeft besloten, niet genoeg zal zijn (**Bijlage B-134**). Meer in het bijzonder spreekt hij zijn zorg uit over:

- (1) het komen van het volgende slechte nieuws voor het goede;
- (2) de korte-termijn-acties, die bijna allemaal het vervolg zijn op vaak al lang geleden aangekondigde acties;
- (3) het huidige plan, dat geen buffer creëert in Q4 2009; en
- (4) Lippens, die misschien wel meer en snellere actie wil.

5.4.7. 21 september 2008

905. Kloosterman stuurt een mail (**Bijlage B-135**) aan Cheung en Liew (van Ping An), met kopie aan Verwilt en Martin, waarin hij uitstel verzoekt van de long stop date van 31 oktober 2008.

5.4.8. 22 september 2008

906. Op die dag vinden lange sessies plaats tussen Fortis en DNB en CBFA, onder meer over goodwill, solvency en CSA. Volgens Machenil liepen die sessies goed en heeft hij ook over Plan B (Project Harbor) gesproken, zoals dat op het ExCo aan de orde was en vonden DNB en CBFA dat Fortis zich realistisch opstelde.

5.4.9. 23 september 2008

907. Niederkorn van McKinsey mailt met Verwilt over de lessen voor banken na Lehmann en AIG. Niederkorn meent dat de solvency en liquidity problemen zullen aanhouden en dat hij en zijn collega's bezorgd zijn over de lack of sense of urgency bij Fortis (**Bijlage B-136**).

908. Servais wenst de volgende dag een bijeenkomst op hoog niveau te beleggen met Fortis, zo blijkt uit deze mail van Moucheron aan Van Harten van 11.14 uur (**Bijlage B-137**).

“Apologies. FYI - Servais from CBFA requested a high level physical meeting tomorrow pm. Was non negotiable, and I suspect not just to talk about the weather forecast. So that's why we had to move. I am really sorry for the inconvenience. Will see if we can organize a video conf from Prins Bernhard.”.

909. Die ochtend deelt Servais voorts aan Dierckx mede dat hij diezelfde dag nog een brief van Fortis wilde ontvangen aangaande het achterhouden van KGI door Fortis (op 18 september had hij deze vraag ook reeds aan Verwilt gesteld). Hiervan doet Quaetaert verslag in een e-mail aan Verwilt en Dierckx van 11.50 uur (**Bijlage B-138**).
910. Het eerste betreft de precieze omschrijving van de desinvesteringen, zoals op 26 juni 2008 aangekondigd. Alhoewel Fortis in dit persbericht spreekt van desinvesteringen zijn deze tot op deze dag niet gespecificeerd. Dit vanwege de omstandigheid dat Fortis vreest dat als deze specificatie wel met de markt zou worden gedeeld dit tot een lagere verkoopwaarde zou kunnen leiden.
911. Het tweede item betreft de verwachting van een verlies van meer dan EUR 1 miljard in het 3^e kwartaal 2008. Over dit tweede aspect schrijft Quaetaert intern dat zij het niet onmiddellijk publiceren van deze informatie niet sterk vindt (“my defense is somewhat weak”) (**Bijlage B-139**). In een e-mail van Dierckx om 17.00 uur wordt Lippens ervan op de hoogte gesteld dat Quaetaert deze brief aan de CBFA verstuurt (**Bijlage B-141**). Lippens wordt een kopie beloofd. Deze heeft hierover aan onderzoekers verklaard deze brief gelezen te hebben, maar er niet op gereageerd te hebben.
912. Hessels, Bodson en Westdijk hebben aan onderzoekers verklaard niets van deze brief aan de CBFA te weten.
913. Op grond van hun discussie hierover de dag er voor mailt Dierckx Lippens enige malen met gegevens over marktaandelen van Fortis+AA en ING in België en Nederland (**Bijlage B-142**).
914. Machenil mailt om 21.22 uur aan Dierckx dat de onttrekkingen bij Fortis NL in de laatste week EUR 700 miljoen waren (**Bijlage B-143**).
915. Op deze zelfde dag komt de Monitoring Trustee (Frijns) inzake de EC-Remedies met een Reasoned Opinion. Hij rapporteert positief aan de EC. Uiteindelijk concludeert de EC vervolgens op 24 oktober 2008, bij monde van Directeur-Generaal Philip Lowe, dat

“the approval of the sale of the Divestment Business without certain assets does not affect the viability and competitiveness of the Divestment Business after the sale”, “that Deutsche Bank fulfils all the requirements set out in the Commitments and is a suitable purchaser of the Divestiture Business” en “that the SPA’s are consistent with the Commitments.”.

916. In de ExBo van deze datum wordt op het gebied van liquiditeit nog een – in het licht van al het bovenstaande – wellicht opmerkelijk weinig pessimistisch en urgent beeld geschetst (**Bijlage A-94**).

917. Intussen zoekt Lippens per e-mail contact met de RvB-leden in verband met de opvolging van Verwilt. Cheung en Delbridge hebben aan onderzoekers verklaard dat zij op 24 september door Lippens gebeld zijn om hen hierover te polsen. Delbridge heeft daaraan ook een specifieke herinnering:

“I was at London Heathrow airport having just arrived from the USA and as I recall our conversation was limited to the CEO succession. Since we had a scheduled Board meeting the following week on 1 October I expected that we would have a full update on business developments at that meeting. My only other contact with any other Board member, that I can recall, during this period was with the Chairman of the Audit Committee who consulted Committee members on the appointment of an external advisor to the Committee in order to assist in a review in the fourth quarter of any goodwill impairment recommendations from management.”.

918. Vanaf zijn ziekbed stuurt Verwilt een e-mail aan Dierckx en Van Harten met de vraag of zij voor de *noodzakelijke* besluitvorming willen zorgdragen in het ExCo van de dag erna (**Bijlage B-145**). Hij duidt op de voorbereiding van de reguliere RvB-vergadering van 1 oktober 2008, maar ook op de noodzaak van de diverse elementen van het divestment plan. Hij spoort Van Harten aan de Vinci-overeenkomst te sluiten voor het einde van de maand:

“As you know, I am out for some days.

I will hence not be at Exco tomorrow. I propose you take together care of the necessary decision making

I think two sets of points are essential.

First, the preparation of the documents for the Board of October first. The work done by Lars, and which we discussed on Friday, should be a good starting point concerning the financials. The whole lot should go out tomorrow, I think.

Second, the follow-up of the divestment plan.

Peer, I think it is a must, that the Vinci-file gets approved. So that we can communicate about it before the end of this month. I back this fully.

Filip, we must try to get another deal realised In the bank asap. I do think, that a less than perfect transaction soon, is infinitely better than a super transaction three months from now.

I still feel that trust (and even custody) could be a candidate. This could hopefully mitigate some of the bad news that will hit us.

I do hope you can steer together in this direction.

I trust exco is in good hands with you.”.

919. Tot slot mailt Mittler met Lippens en Verwilt over de status van Project Harbor (**Bijlage B-146**).

5.4.10. 24 september 2008

920. Zie over de telefoongesprekken tussen Lippens en leden van de RvB over de opvolging van Verwilt het hierover gerapporteerde op 23 september 2008 (wanneer Lippens hierover begint te mailen).
921. Fortis deelt mede dat RFS de zogeheten squeeze-out-procedure heeft afgerond. Daarmee is RFS de enige aandeelhouder geworden van ABN AMRO.
922. Lippens en Mittler zijn weer bezig met Project Harbor. Bodson is kennelijk nu ook op de hoogte. Lippens mailt aan Mittler zijn zorgen over de gevolgen van het eventueel bekend worden van datgene waar ze mee bezig zijn (**Bijlage B-147**):
- “SI JAMAIS le bruit se répand que nous cherchons un Harbor, ce serait une catastrophe.”.
923. Munich Re heeft belangstelling, maar wil alleen maar met Verwilt (die ziek is) bellen.
924. In het ExCo wordt medegedeeld dat Fortis Bank in “code red” verkeert vanwege de dollarliquiditeitsexposure (**Bijlage A-95**). Er wordt aan toegevoegd dat dat ook voor enkele concurrenten geldt, maar dat de Fortis-situatie in zijn algemeenheid slechter is. Code red is binnen Fortis de laatste fase voor code black (het onmiddellijk dreigend faillissement). Zie voor meer detail hoofdstuk 4.12.4.

925. Kloosterman deelt de vergadering mede dat, op basis van zijn gesprek van 18 september 2008 met Ping An voorzitter Ma:

“...it is clear that no closing is likely to take place on the Ping An transaction.”.

926. Verder valt hierover te lezen:

“The need for being ready to communicate on alternative plans is stressed given the increased risk of press leaks on the evolution of the file.”.

927. Onderzoekers merken op dat Kloosterman over dezelfde vergadering met Ma in het ExCo van 19 september 2008 nog spreekt over zijn verwachting dat closing in het derde kwartaal 2008 uitermate onwaarschijnlijk is.

928. Invesco Perpetual UK stuurt een e-mail naar onder meer Verwilt en Dierckx met de boodschap dat de markt van Fortis vraagt (en eist) om nu belangrijke divestments te doen, omdat het anders voor Fortis heel moeilijk zal worden (**Bijlage B-148**). Lippens reageert richting Invesco met geruststellende woorden (**Bijlage B-149**). Ter Weijden mailt aan Verwilt en Dierckx dat hem soortelijke berichten hebben bereikt van Dexia, Fidelity en Capital (**Bijlage B-150**).

929. Dat de situatie voor Fortis moeilijker wordt, komt ook naar voren in analistenrapporten. In juli 2008 (na de aankondiging van de onverwachte aandelenemissie van 26 juni 2008) geeft een meerderheid der analisten aan twijfels te houden bij de vraag of deze aandelenemissie uit solvabiliteitsoogpunt wel voldoende was. Ook in augustus 2008 houden deze geluiden aan. In de eerste helft van deze maand concentreren de analistencommentaren zich weliswaar op de gepubliceerde halfjaarcijfers, maar vanaf half augustus komen de kritische geluiden weer naar boven. In september zijn er over een breed front bijzonder negatieve en kritische rapporten over Fortis (**Bijlage C-90**). Op 8 september 2008 speculeert Dresdner Kleinwort (**Bijlage C-54**) zelfs openlijk over de mogelijkheid dat Fortis zijn onafhankelijkheid zou kunnen verliezen en op zoek moet naar een partner. In zijn algemeenheid is de perceptie dat Fortis een zwakke solvabiliteit kent en dat de verkoop van niet core assets (te) traag gaat. Direct na het omvallen van Lehman Brothers in het weekend van 13/14 september worden de commentaren er niet beter op en op 23 september 2008 schrijft DeGroof dat het lot van Fortis in de handen ligt van de toezichhoudende banken (**Bijlage C-57**).

930. De CBFA (in aanwezigheid van Servais) wordt in een lange vergadering andermaal ingelicht over de financiële positie van Fortis. In het jaarverslag 2008-2009 van de CBFA valt hierover te lezen op pagina 36:

“De evolutie van de liquiditeitsbuffers en de liquiditeitsnoodplannen van de systeembanken werd dagelijks opgevolgd op grond van dagelijkse rapportering en continu overleg met de bankleiding en thesauriebeheerders. Op het hoogtepunt van de liquiditeitscrisis was de CBFA in permanent contact met de crisiscentra die de instellingen hadden ingesteld, en was ze ook ter plaatse aanwezig in de marktenzalen.”.

931. Macours deelt zijn zorgen met Lippens, blijkens een mail aan Moucheron van 14.15 uur **(Bijlage B-151)**:

“- I have spoken to Lars this morning & we discussed the best way forward.

- Conclusion : I have asked the Chairman to contact Lars, - what he promised to do -, and he (ML) also informed me that Bodson would contact Lars.

- I have repeated to the Chairman that there are a number of reasons to be very worried.”.

932. Machenil heeft aan onderzoekers verklaard dat hij inderdaad, in de ochtend van 25 september 2008, in aanwezigheid van Macours, een gesprek met Lippens heeft gehad, waarin hij zijn zorgen heeft geuit, zoals reeds eerder, op 16 september 2008, verwoord aan Verwilt.

933. Laat op de avond mailt Moucheron nog zijn zorgen naar Dierckx **(Bijlage B-152)**:

“I am really worried about our situation. All negatives materialize - today again Ping An, Liquidity, CDS spread. And we're not facing reality in terms of actions, at least at ExCo level. I don't think we'll get more than the coming few days to deliver something big, before we become the next LB. The agenda for Board as discussed today will be, I hope, only part of the story.”.

5.4.11. 25 september 2008

934. Om 09.28 uur zendt Moucheron andermaal een e-mail aan Verwilt **(Bijlage B-153)**. Hij vraagt dringend aandacht voor :

- (1) de liquiditeit en Ping An, als gevolg waarvan wachten tot 1 oktober misschien niet meer tot de mogelijkheden zal behoren;
- (2) Munich Re, waarvan hij zegt te hebben begrepen dat Van Harten is gevraagd om dit te trekken en waarvan Moucheron twijfel heeft of dat wel gaat lukken; en
- (3) Verwilts agenda: veel afzeggen roept vragen op.

935. Hij besluit met:

“Depending on your condition, you may have to take some actions to ensure we’re not getting in a situation where perceived absence of leadership has disastrous consequences on your situation and that of the entire group.”.

936. Die dag gaat het gerucht dat Fortis de Rabobank heeft benaderd voor nieuwe kredieten. Als reactie geeft Fortis een éénregelig persbericht uit met de tekst:

“Fortis ontkent ten stelligste de actuele geruchten in de markt en bevestigt vroegere verklaringen.”.

937. In een artikel in het NRC van diezelfde dag staat dat ook Rabobank dit gerucht ontkent.

938. Dierckx verklaart tegenover Bloomberg dat er per saldo geen spaarders zijn die Fortis de rug toe keren (zie FD van 26 september 2008).

939. In het wederhoorproces heeft Dierckx tegenover onderzoekers verklaard dit niet gezegd te hebben en dat hij, toen hij indertijd een reactie van Schmittmann hierover kreeg, dit ook toen reeds ontkend had.

940. Vandekerckhove begint zich zorgen te maken over zijn reputatie in verband met zijn communicatie over Fortis met klanten, blijktens een e-mail aan Fohl en Verwilt (**Bijlage B-154**):

“This afternoon and tomorrow we again face more than a thousand clients and staff. Next week again three or four times. I keep up the same strong and courageous story : your money is safe with fortis, we have a plan, its is difficult but we can ajust timing and amounts, so your money is safe. Confirmed by authorities and actions taken in the last two weeks in the us. This is helping our people very much and pumps energy in the network and soothes client fears.

Market action off late however goes heavily against us and the story starts losing credibility as our price goes against the market.

I would sincerely not want to wake up one morning whith my reputation totally shattered as an ignorant or misleading director because I did not know what was going on. So please keep me informed when I have to change this powerful story.”.

941. Om 10.37 uur die morgen stuurt de PA van de CBFA aan de PA van Verwilt bericht dat de geplande vergadering “Nauw overleg Top Bankiers”, die voor de volgende dag om

13.45 uur gepland staat, niet door zal gaan. De eerstvolgende vergadering zal nu zijn op 2 oktober 2008 om 9.00 uur.

942. Blijkens een e-mail van 11.05 uur is Miller van Dexia furieus over dit afzeggen, waarna deze vergadering later op de dag alsnog doorgaat (**Bijlage B-156**). In afwezigheid van Verwilt gaat Dierckx namens Fortis naar deze vergadering.

943. Bovengenoemde bijeenkomst wordt bevestigd door de notulen van het ExCo van deze dag (van 20.30 uur tot 21.15 uur), welke notulen onderzoekers overigens pas hebben verkregen op 13 augustus 2009, na een zeer gerichte specifieke vraag daarover aan Fortis (**Bijlage A-96**). De notulen zeggen:

“F. Dierckx provides an update on his meeting at CBFA earlier today, where the CEO’s of KBC, Dexia and ING Belgium were present:

M. Servais expressed strong message of unhappiness with the rumors spread among banks about each other’s health and stability. He also stressed his anxiety about looming major issues of wholesale liquidity for the entire sector in Belgium.

The main takeaways from the meeting are a specific and strong request from CBFA to refrain from spreading any negative rumor in the market on any banking institution, and a message that, given the serious liquidity disruption in the market, political statements at the national and possibly European levels can be expected, stressing the safety of the banking industry.

The conclusion of this meeting is that there is now a very profound worry of the regulators on the situation of the industry in general.

A follow-up meeting is scheduled for Fortis tomorrow, where we are expected to bring an update on the solvency plan, including whether we believe that we need an alternative plan.”.

944. Uit de notulen wordt duidelijk dat er weliswaar door iedereen om snelle maatregelen bovenop het bestaande plan wordt gevraagd, maar dat er toch, althans in de ogen van sommigen, grote verschillen in “sense of urgency” bestaan:

“L. Kloosterman expresses his concern about the absence of a visible Chairman and CEO during these particularly critical times. He also expresses his deep concern about the fact that he does not know of any alternative plan being worked on within Fortis, whereas he is now convinced that the current plan is no longer a viable option.”.

“L. Kloosterman ... mentions that the urgency he senses from P. Van Harten and F. Dierckx is very different from his own.”.

945. De notulen van het ExCo eindigen als volgt:

“F. Dierckx suggests to ask Morgan Stanley’s opinion on the 3 different options raised tonight, i.e.

(1) bringing transparency,

(2) selling a large business rapidly and

(3) a merger/takeover scenario.

If tomorrow becomes as difficult as today on the markets and in liquidity, F. Dierckx will lead a communication effort, explaining the content of the 5.5bn EUR divestment plan, and re-explaining the fundamentals of the capital plan. Communication to the retail and internal staff populations should be tailored to be understandable and clear. C. Fohl is requested to prepare this communication, including a plan for presence in the media over the coming days.”.

946. Deschênes heeft aan onderzoekers verklaard dat de notulen van deze vergadering eenzijdig door Dierckx veranderd zijn en dat hij daarom de laatste versie niet als goedgekeurde versie beschouwt. Hij geeft aan dat de individuele meningen van het ExCo-leden zijn geschrapt en dat uitgezonderd Dierckx alle andere ExCo-leden vonden dat er geen tijd meer was om opties te bestuderen.

947. Onderzoekers hebben in dit verband vastgesteld dat uit eerdere versies van deze notulen van het ExCo van 25 september 2008 twee essentiële opmerkingen zijn geschrapt. Het betreft de opmerkingen van Servais. Tot tweemaal toe is de opmerking verwijderd dat Servais zich binnen de Belgische banksector het meest zorgen maakt over Fortis. In het wederhoorproces heeft Dierckx aan onderzoekers laten weten dat hij inderdaad om deze correcties heeft gevraagd aangezien hij dit niet gezegd zou hebben en aangezien hij toch als enige Fortis-functionaris bij het gesprek aanwezig was.

948. In het kader van het wederhoorproces stelt de CBFA het volgende: *“De CBFA verklaart formeel dat, in tegenstelling tot wat men in de pers heeft kunnen lezen, Servais niet naar een individuele instelling heeft verwezen tijdens de vergadering die in de notulen van het ExCo van 25 september 2008 wordt vermeld.”.*

949. Onverklaard blijft voor onderzoekers hoe deze opmerkingen van Servais dan oorspronkelijk in de ontwerp-notulen terecht zijn gekomen. Uiteindelijk zijn deze notulen van het ExCo van 25 september 2008 nooit goedgekeurd.

950. In het boek Bankroet (pagina 164) staat dat Servais op donderdagmiddag naar Prot van BNP belt met de vraag of BNP Paribas niet geïnteresseerd zou zijn in de overname van Fortis. Desgevraagd heeft Servais aan onderzoekers medegedeeld dat de CBFA deze stelling formeel wenst te ontkennen.

951. Die middag om 13.55 uur stuurt Lippens een e-mail aan Dierckx, Fohl en Macours om een persbericht te laten voorbereiden om Dierckx als opvolger van Verwilt te benoemen (**Bijlage B-157**). Hij adresseert ook de liquiditeitsproblemen en desinvesteringen:

“Subject: Urgency

We must come out with the following, or something like it, I believe, as soon as possible, which should not prevent the regulators to make calming statements.

(...)

The board of directors has unanimously agreed to designate FD as CEO of Fortis : the search for a CEO, and the strong recommendation of Herman Verwilt, acting CEO, brought this decision, which is backed by the regulators.

FD is one of the most experienced bankers in the Benelux.

He will further accelerate the disposal of assets, which is well on its way, and about which Fortis expects to be able to announce some results in the next weeks.

As far as liquidity is concerned, Fortis is challenged like many of its peers, but feels confident that it will be able to come through this crisis.

Deferring to Dutch law, Fortis will convene an Extraordinary General Meeting as soon as possible, to elect FD to the Board : in the meanwhile, the Board has delegated to him all the necessary powers to be able to act fully as CEO.

Can we say all this ?

Approval of Board, regulators, etc..”.

952. Schmittmann mailt Lippens en Verwilt om 16.02 uur met de tekst (**Bijlage B-158**) :

“We glijden nu heel snel richting het HBOS scenario. Ik wil u in het belang van klanten en medewerkers willen verzoeken al het mogelijke te doen om aansluiting te zoeken bij een kapitaalkrachtige partner. De onrust wordt m.i nu te groot en eenregelige persberichten stellen niet meer gerust. Ik wens U veel wijsheid.”.

953. Kloosterman stuurt om 16.06 uur een e-mail aan Quaetaert met een vraag aangaande juridische positie van de individuele ExBo- en ExCo-leden (waar hij beide lid van is) (**Bijlage B-159**) :

“I think it would be very useful for the ExBo of Fortis to have a view as to the shared, or individual liabilities and formal responsibilities of the board members of these respective bodies.

Also can you please confirm that the block policy is in place?”.

954. Lippens mailt op het einde van de middag en in de avond diverse malen met Lancksweert van Morgan Stanley. Alle Fortis-onderdelen passeren de revue voor eventuele verkoop. Als mogelijke kopers worden Munich Re en vele anderen genoemd, maar ook alternatieve scenario's worden overwogen, zoals blijkt uit een email van Lippens (**Bijlage B-160**):

“There is an alternative too, which is selling the bank and keeping the insurance. You should test this too.”.

955. Dierckx heeft aan onderzoekers verklaard dat hij op deze donderdagavond door Servais telefonisch is benaderd. Dierckx heeft uitdrukkelijk aan onderzoekers verklaard dat het zoeken naar een strategische partner niet de enige optie is waarover Servais gesproken heeft. Dierckx heeft vervolgens met Morgan Stanley hierover contact gezocht.
956. Dierckx heeft voorts aan onderzoekers verklaard dat, op basis van een mandaat van het ExCo (zie bovenstaand citaat uit de notulen), reeds op deze donderdagavond wordt gewerkt aan een concept-persbericht dat de volgende dag zou moeten uitgaan wanneer de markten weer slecht of nog slechter zouden zijn. Fohl en Machenil zijn daarbij betrokken.
957. Mittler belt in de avond gedurende 45 minuten met Merrill Lynch, waarbij onder meer gesproken is over een nationalisatie-scenario. Mittler zal overigens de volgende dag thuis zijn wegens familieomstandigheden.

5.5. Conclusies van onderzoekers over de periode 15 september 2008 tot en met 25 september 2008

5.5.1. Financiële instellingen kwetsbaar; de rol van lager management

958. Onderzoekers hebben bij de conclusies ten aanzien van de vorige periode (27 juni tot en met 14 september 2008) reeds vermeld dat de financiële wereld in het weekeinde van 13 en 14 september in zeer aanzienlijke mate is veranderd. Geen enkele financiële instelling kon zich vanaf dat weekeinde meer onkwetsbaar wanen en dat gold in versterkte mate voor financiële instellingen die reeds aan vertrouwenserosie onderhevig waren geweest, zoals Fortis.

959. Onderzoekers hebben van die verandering bij hun e-mail-onderzoek uitgebreid de feitelijke onderbouwing gevonden, echter opmerkelijk genoeg niet zozeer in mails van of tussen leden van de RvB of het ExCo, als wel in e-mails en andere uitingen van de buitenwereld en van (delen van) de managementlaag direct onder RvB en ExCo (met name Moucheron, Machenil, Bos en adviseur Mittler) aan Verwilt. Niet gezegd kan worden dat die mails en andere uitingen aantoonbaar van invloed zijn geweest, althans niet in de zin dat onderzoekers aanwijzingen zouden hebben gevonden voor harde en urgente acties van Verwilt, anders dan aandringen in enkele vergaderingen van het ExCo en in sommige mails. Het komt onderzoekers als niet onwaarschijnlijk voor dat de druk die van de voornoemde mails en uitingen in de richting van Verwilt uitging, wel heeft bijgedragen tot zijn ziekte en uitval in de periode tussen 19 september, einde van de middag, en 26 september 2008, begin van de ochtend.

5.5.2. Stuurloosheid van Fortis in de cruciale week na 19 september 2008 en tekortkomingen terzake

960. Deze ziekte en uitval van Verwilt heeft ertoe geleid dat Fortis stuurloos was gedurende, wat is gebleken, (het begin van) de meest bedreigende periode in haar geschiedenis. Daaraan is deels debet dat Lippens, die als enige wist dat Verwilt niet binnen enkele dagen zou terugkeren, weliswaar de vervanging van Verwilt door Dierckx ter hand is gaan nemen, maar niet in overige zin zich – naar binnen en naar buiten – een zichtbaar en krachtig leider heeft getoond in die periode. Ook heeft Lippens kennelijk niet de noodzaak gevoeld om onmiddellijk na de uitval van Verwilt een RvB bijeen te roepen, in persoon of per conference call, teneinde het vacuüm te doen vullen. Onderzoekers menen dat daartoe voldoende aanleiding bestond.
961. In tegenstelling tot het krachtige optreden dat noodzakelijk was om de kans te verkleinen dat Fortis in verdere moeilijkheden zou komen te verkeren, heeft Fortis in de dagen voorafgaand aan en op 26 september 2008 weinig doeltreffend, in feite paniekerig en niet samenhangend, geopereerd. Daarbij is, zoals in hoofdstuk 4 reeds is beschreven en mede uit het volgende hoofdstuk 6 zal blijken, op een wijze met de buitenwereld gecommuniceerd die, wat betreft de feitelijke inhoud van die communicatie, niet anders dan als verregaand ontoereikend kan worden aangemerkt. Hoe begrijpelijk dit in de uitzonderlijke omstandigheden van het geval ook genoemd zou kunnen worden, onderzoekers menen dat zij daaraan toch bezwaarlijk – in het kader van een beoordeling van de Fortis-governance – een goedkeurend oordeel kunnen verbinden (integendeel: zie hoofdstuk 4.10.5 wat betreft de specifieke communicatie-aspecten), temeer nu derden (aandeelhouders) hiervan, zo nemen onderzoekers aan, het slachtoffer zijn geworden. Dat wordt niet fundamenteel anders in het geval de CBFA duidelijk te kennen zou hebben gegeven dat een ‘geruststellend’ persbericht geboden zou zijn (hierover hebben

onderzoekers geen zekerheid kunnen verkrijgen). Bij een en ander speelt een rol dat het gebrek aan leiding in de gehele periode vanaf 15 september tot en met 26 september 2008 aan niemand anders dan Fortis zelf verwijtbaar, althans toerekenbaar, kan zijn. Onderzoekers hebben niet kunnen vaststellen dat door leden van de RvB in deze periode contact is gezocht met Lippens en/of Verwilt, met uitzondering van Hessels die Lippens (meerdere malen) heeft gebeld. Onderzoekers vinden dit gebrek aan contact tussen Verwilt en/of Lippens enerzijds en vrijwel alle leden van de RvB anderzijds, niet begrijpelijk, in aanmerking genomen de voor een ieder duidelijk dreigende situatie voor financiële instellingen in het algemeen en, in nog sterkere mate, voor Fortis, ten aanzien van wie reeds vertrouwenserosie was opgetreden.

962. Onderzoekers hebben geconstateerd dat een deel van het vacuüm dat in september 2008, in ieder geval vanaf 15, althans 19, september is ontstaan, opgevuld is geworden door bezorgd handelen van actoren in de omgeving van de RvB en het ExCo. Zo heeft Project Harbor, de codenaam die Mittler (in zijn rol als adviseur) gaf aan het vooralsnog zeer geheime project dat zou moeten leiden tot het vinden van een veilige haven voor Fortis, in ieder geval geleid tot enig nadenken dat zijn nut had kunnen hebben bij het vinden van een sterke partner en dat voorts van nut is gebleken op 27 september 2008, wat betreft de due diligence voorbereidende werkzaamheden.
963. Wat betreft de contacten die door Lippens, Dierckx en Morgan Stanley in de ochtend van 26 september 2008 zijn gelegd met potentieel geïnteresseerden voor een overname van Fortis, kan erop worden gewezen dat dit noodzakelijk was en wellicht had kunnen bijdragen tot een redding, doch tevens debet kan zijn geweest aan het op slot gaan van de interbancaire markt voor Fortis op vrijdag 26 september 2008 en in die zin juist kan hebben bijgedragen tot de ondergang.
964. Onderzoekers realiseren zich, en hechten eraan hierover expliciet te zijn, dat ook een krachtig optreden door Fortis in deze periode geen garantie zou zijn geweest dat had kunnen worden voorkómen wat Fortis is geschied. Vertrouwen komt te voet en gaat te paard en Fortis had zich reeds kwetsbaar betoond in de perioden hiervóór. Dit vertrouwen is in deze periode niet alleen door marktontwikkelingen, maar ook door het ontbreken van enige daadwerkelijke beslissing om de groeiende twijfel in de markt te adresseren door eindelijk concreet te worden met betrekking tot de benodigde desinvesteringen, verder geërodeerd.

VI. HET BELEID EN DE GANG VAN ZAKEN MET BETREKKING TOT DE TRANSACTIES MET DE BENELUX-STATEN

6.1. Inleiding

965. Dit hoofdstuk bevat de analyses en conclusies van onderzoekers met betrekking tot “het beleid en de gang van zaken met betrekking tot de in dit geding aan de orde gestelde, door onderscheidenlijk met toezichthouders en overheden geïnitieerde onderscheidenlijk uitgevoerde transacties die hebben plaatsgevonden in de periode van 26 september 2008 tot en met 7 oktober 2008”. In dit verband heeft de Ondernemingskamer het volgende overwogen:

3.13 Ten slotte hebben VEB c.s. ter beargumentering van hun verzoek tot het bevelen van een onderzoek bij Fortis gesteld dat Fortis in september 2008 in een acute crisis is geraakt en er noodmaatregelen zijn genomen door de Nederlandse en de Belgische Staat, waarbij Fortis haar aandeelhouders niet betrokken heeft en onvoldoende informatie heeft verschaft over de gang van zaken. In dat verband hebben VEB c.s. onder meer betoogd als hiervoor in 3.4 verwoord, te weten dat niet bekend is gemaakt welke omstandigheden er tussen 26 september 2008 en 7 oktober 2008 exact aan het licht zijn gekomen die de Nederlandse en de Belgische Staat ertoe hebben gebracht Fortis vrijwel geheel te nationaliseren, dat over het verkoopproces van 3 oktober 2008 zeer weinig bekend is gemaakt, dat niet bekend is gemaakt op welke wijze de verkoopprijs tot stand is gekomen, dat Fortis een andere samenstelling van de door de Nederlandse Staat te betalen koopprijs had moeten bedingen, dat onduidelijk is waarom het na de transactie van 3 oktober 2008 - die leidde tot een aanzienlijke herkapitalisatie van Fortis - ook nog nodig was over te gaan tot verkoop van vrijwel alle resterende activiteiten aan de Belgische Staat en dat Fortis een speelbal van de kapitaalmarkten en de toezichthouders lijkt te zijn geworden en de controle over haar onderneming en haar gezonde voortbestaan heeft verloren.

3.14 De Ondernemingskamer overweegt te dien aanzien als volgt. Fortis heeft in wezen erkend dat haar bestuur ondanks pogingen daartoe het snel verslechterende tij niet kon keren en uiteindelijk ook geen greep meer had op de besluitvorming met betrekking tot de verkoop van de door haar in stand gehouden onderneming(en). Uit de door haar overgelegde notulen van vergaderingen van haar bestuur komt het beeld naar voren dat na 26 september 2008 de gang van zaken van Fortis niet meer werd bepaald door haar bestuur, maar door instanties buiten haar en dat de door deze genomen beslissingen met betrekking tot bestanddelen van het vermogen van Fortis door het bestuur werden geaccepteerd. Ter illustratie wijst de Ondernemingskamer op de erkenning van de zijde van Fortis ter terechtzitting, inhoudende dat de onderhandelingen over de verkoop van de Nederlandse activiteiten van Fortis aan de Nederlandse Staat voor € 16.800.000.000 zijn gevoerd tussen de Belgische en de Nederlandse Staat en dat (het bestuur van) Fortis bij “vlagen” bij die onderhandelingen betrokken was. Op welke wijze de vertegenwoordigingen van het bestuur van Fortis zijn opgetreden in hun verschillende

contacten en onderhandelingen met de Belgische en de Nederlandse overheidsinstanties, welke hun uitgangspunten voor de daar te voeren onderhandelingen waren en hoe deze waren bepaald, is niet bekend. Uit de overgelegde notulen van de vergaderingen van het bestuur komen deze gegevens niet, althans onvoldoende tot uiting. Blijkens die notulen wordt in de vergaderingen immers veeleer door de bij de onderhandelingen betrokkenen aan het bestuur verslag gedaan van de stand van zaken van besluitvorming rond Fortis dan dat daarin verslag wordt gedaan van besluitvorming door het bestuur van Fortis. Daardoor blijft onduidelijk langs welke lijnen de besluitvorming omtrent - met name, maar niet bij uitsluiting - de verkooptransacties met de Nederlandse en Belgische Staat heeft plaatsgevonden en welke invloed daarbij is uitgegaan van het bestuur van Fortis. Voorts blijkt uit de overgelegde notulen dat leden van het bestuur van Fortis bij herhaling hun misnoegen hebben geuit over de omstandigheden dat zij hun beslissingen moesten nemen zonder voorafgaande documentatie en - naar de Ondernemingskamer uit die notulen begrijpt - eigenlijk te weinig informatie hadden om tot verantwoorde besluiten te komen. De omstandigheden dat de vorming van de hier aan de orde zijnde, ingrijpende besluiten over het lot van haar ondernemingen - kennelijk - is onttrokken aan de macht van haar organen en dat omtrent de invloed die van die organen - nog wel - is uitgegaan bij de besluitvorming elders, bij de huidige stand van zaken geen inzicht bestaat, leveren gegronde redenen op om te twifelen aan een juist beleid van Fortis. Hetgeen Fortis in dit verband heeft aangevoerd omtrent het genomen zijn van het voortouw door overheden en toezichthouders, waardoor voor het bestuur van Fortis in feite weinig anders restte dan aanvaarding van buiten haar om genomen besluiten, vermag - wat daar verder van zij - aan het vorenoverwogene niet af te doen.

966. Onderzoekers lezen hun opdracht, als geformuleerd in rechtsoverweging 3.15 van de Beschikking, zodanig dat zij hebben mee te nemen al hetgeen relevant is ten aanzien van het beleid en de gang van zaken met betrekking tot de in de Beschikking geadresseerde transacties welke hebben plaatsgevonden met een of meer van de Benelux-staten. Dat betekent dat ook de periode voorafgaand aan de eerste transactie(s) in ogenschouw moet worden genomen, zoals ook de periode vanaf 29 september 2008 tot en met de middag van 2 oktober 2008 relevant kan zijn voor hetgeen vanaf de avond van 2 oktober 2008 is voorgevallen. Tevens volgt uit rechtsoverweging 3.42 van de Beschikking dat door onderzoekers meegenomen dient te worden - voor zover relevant - hetgeen zich na 7 oktober 2008 heeft voltrokken, in beginsel tot aan het moment van het uitbrengen van dit rapport. Wat betreft de periode voorafgaand aan 26 september 2008 hebben onderzoekers in hoofdstuk 5 feiten en omstandigheden vastgesteld en conclusies getrokken, welke hier niet zullen worden herhaald, doch waarvan onderzoekers wel menen dat zij als hier herhaald en ingelast dienen te worden beschouwd.

967. In de navolgende paragrafen van dit vijfde hoofdstuk zal achtereenvolgens aan de orde komen:

1. een gedetailleerde beschrijving van feiten en omstandigheden met betrekking tot het weekeinde van 27 en 28 september 2008 (met 26 september 2008 als directe opmaat daartoe), inclusief het handelen van Fortis-bestuurders en -functionarissen en de handelingsruimte die hen werd gelaten door de Benelux-staten en –toezichthouders, aan het slot voorzien van conclusies van onderzoekers;
2. een beschrijving van feiten en omstandigheden welke speelden in de periode 29 september 2008 tot en met de middag van 2 oktober 2008, eveneens voorzien van conclusies van onderzoekers;
3. een beschrijving van de tweede transactie met de Nederlandse Staat vanaf de avond van 2 oktober 2008 tot en met 3 oktober 2008, inclusief het handelen van Fortis-bestuurders en -functionarissen en de handelingsruimte die hen werd gelaten door de Belgische en Nederlandse Staat en de Belgische en Nederlandse toezichthouders, met aan het slot enkele conclusies van onderzoekers;
4. een beschrijving van de tweede transactie met de Belgische Staat op 4 en 5 oktober 2008, inclusief een korte nasleep daarvan tot en met 10 oktober 2008, en inclusief het handelen van Fortis-bestuurders en -functionarissen en de handelingsruimte die hen werd gelaten door de Belgische Staat en de Belgische toezichthouders, wederom voorzien van conclusies van onderzoekers.

6.2. Het weekeinde van 27 en 28 september 2008 en de directe opmaat daartoe

968. Met betrekking tot het weekeinde van 27 en 28 september 2008 (inclusief 26 september 2008 als directe opmaat daartoe) hebben onderzoekers de volgende feiten en omstandigheden kunnen vaststellen.

6.2.1. Vrijdag 26 september 2008

969. In de vroege ochtend ziet Lippens dat Servais hem gebeld heeft. Hij belt hem onmiddellijk terug en hoort van Servais dat deze de liquiditeitscijfers van Fortis heeft bekeken en dat het liquiditeitsprobleem ‘*verschrikkelijk*’ is en dat de liquiditeit ‘*volledig opgedroogd*’ is, zoals Lippens aan onderzoekers heeft verklaard. Ook geeft Servais Lippens te kennen dat Fortis na het weekend niet meer zal leven en daarom op stel en sprong een partner moet zoeken.

970. Op kantoor gekomen spreekt Lippens direct met Dierckx.

“Ik ging naar kantoor en bel Dierckx op en ik zeg hem. Je zegt niet veel, en nu zitten we echt met probleem. Hij zegt, ja, dit is plots gebeurd. En ik was rond, ontgoocheld, want hij zei het zeer kalm aan, we zitten met een diep probleem, en waarschijnlijk kunnen we het hoofd niet bieden aan problemen van liquiditeit in dollars namelijk.”

971. Aan onderzoekers verklaart Lippens hierover naar aanleiding van het feit dat hij van de liquiditeitsproblemen hoorde van Servais in plaats van vanuit Fortis:

“Daar werd ik echt duizelig van. Ik kon niet begrijpen dat het zover kon komen zonder waarschuwing.”.

972. Onderzoekers hebben Lippens tijdens zijn interview het door Fortis ten behoeve van de Belgische experts opgestelde liquiditeitsoverzicht getoond. Hierover zegt Lippens onder meer:

“Hadden we het liquiditeitsoverzicht gehad, dan hadden we de Board zonder twijfel bij elkaar geroepen.”.

973. Lippens heeft tijdens het interview ook nog verklaard:

“Ik ben wel gechoqueerd door wat ik heb gezien van de liquiditeitspositie.”.

974. Lippens heeft aan onderzoekers verklaard dat hij weliswaar wist dat er, in de periode die hieraan vooraf ging, liquiditeitsproblemen waren, maar dat de boodschap van Dierckx steeds was:

“het is een beetje krap en not to worry”.

975. Tegelijkertijd verklaart Lippens dat hij niet op de hoogte is gesteld van de ernst van de liquiditeitssituatie, van de afkondiging van ‘code red’ op 24 september 2008, en ook niet van de lawine van alarmerende boodschappen die Verwilt hebben bereikt na met omvallen van Lehman Brothers.

976. Na zijn gesprek met Dierckx mailt Lippens om 08.37 uur aan Lanckswert onder de dramatische onderwerpregel “The end” het volgende (**Bijlage B-161**):

“Dominique,

Servais exige de nous, de nous adosser à qq'un, Filip parle en ce moment à Bergen. Puis on verra Tilmant et puis BNP.

Mais comment est-ce que on négocie un deal en un week-end (demande de Servais). I need a framework, you must have models.

Muru pourrait être un quick one too. Toutes les forces ladessus too.

Board dimanche sans doute.

Hurry.

Maurice”.

977. Over deze e-mail heeft Lippens aan onderzoekers verklaard dat het hem op dat moment duidelijk was dat Fortis niet meer zelfstandig kon voortbestaan. Ook roept hij een RvB-vergadering bij elkaar, welke die middag om 15.00 uur zal plaatsvinden.

978. Die ochtend mailt Verwilt Dierckx om 07.46 uur om hem te bedanken dat hij voor hem de laatste dagen heeft waargenomen (**Bijlage B-162**).

“Filip,

Thank you for stepping in during the past days. I presume it is hell.

Concerning exco of today.

I hope I am not sounding like a broken record. But is there no announcement that can be made NOW (or on Monday at the latest) involving the sale of a bank asset? I keep believing that this could make a difference. Hope to talk to you later today.”

979. Dierckx belt Verwilt om hem te vragen naar kantoor te komen om te helpen. Verwilt was dat al van plan. Om 09.33 uur mailt Verwilt Dierckx vanuit de auto (om 07.23 uur had hij die reeds via zijn PA had besteld om om 9.00 uur in Gent opgehaald te worden) dat hij naar kantoor komt, waar hij tussen 10.00 en 10.30 uur arriveert (**Bijlage B-163**).

“Subject: NOW”

Filip

I am coming to the office .

Will do whatever is necessary. We can coordinate on communication with the media.

The press office is insisting to do something around 11.30

Best”

980. Verwilt spreekt vervolgens met Dierckx en Servais en werkt kort aan het concept-persbericht. Rond het middaguur gaat hij dan met Dierckx, Kloosterman en Machenil naar de persconferentie gevolgd door de conference call voor beleggers en analisten. Als zijn bijdrage voor die dag zag Verwilt:

“Het gezicht zijn voor de laatste keer”.

981. Tegen 15.30 uur verlaat hij Fortis wegens een medische afspraak. De RvB-vergadering die om 15.00 uur is begonnen, woont Verwilt niet bij.

982. Dierckx heeft aan onderzoekers verklaard dat hij deze ochtend andermaal een telefoontje van Servais kreeg, dit keer met de mededeling dat Fortis moet communiceren om de markt gerust te stellen.

983. Naar aanleiding van de telefoontjes van Servais belt Dierckx die ochtend met KBC. Hij heeft zelf geen andere potentiële partners gebeld, maar neemt aan dat dit door Morgan Stanley en Lippens is gebeurd. Lippens belt die ochtend met Santander, BNP en Credit Agricole. Hij weet niet meer of hij ING, Munich Re en/of Allianz zelf gebeld heeft. Mittler heeft contact gehad met Santander. Hij mailt om 10.38 uur aan Lippens en Verwilt (Bijlage B-164):

“Hereafter in short the scenario I discussed with Herman.

Herman knows the background and how to initiate this deal. I promised to share this only with the two of you. A leak kills the idea.

Scenario should be reviewed and adjusted but those are the broad lines.

- 1) X contributes its Insurance and Asset Mngt activities to Fortis. This allows X to book a capital gain and relief solvency . X ends up with a sizeable position in Fortis.
- 2) Fortis regroups (new and old) Asset Mngt and Insurance in “Fortis 1” and Bank and holding debt in “Fortis 2”.
- 3) X “exchanges” its Fortis shares against Fortis 2 (Bank) Shares.
- 4) X recapitalize Fortis Bank.

Conclusion:

- X owns the bank (loves Private Banking) and has divested from its Asset Mngt and Insurance activities.
- Fortis shareholders end up with a larger Insurance and Asset Mngt business and no bank anymore.”.

984. Lippens antwoordt:

“I fear this will take too long. Time is running out. This can't be done over the weekend, I think.” (mail van 10.38 uur (Bijlage B-165))

985. Na overleg met Verwilt adstrueert hij dat verder:

“Gilbert, Herman and I agree that X should come with a proposal for the whole, not for pieces.” (mail van 13.41 uur (Bijlage B-165))

986. Mittler doet even na het middaguur (13.45 uur) nog een poging om Verwilt te overtuigen (**Bijlage B-166**):

“Words will not save us, action is needed. There is a deal if we want. X and Fortis restructure their activities. X takes over the Fortis Banking activities and both partners creates one of the leading Insurance Cies of Europe and a top Global Asset Manager. This has been tested with X and they wait for our call.”.

987. Onderzoekers merken op dat het bellen van een aantal andere banken en verzekeraars met de boodschap dat Fortis urgent een partner voor een gedeelte of het geheel van haar activiteiten zoekt, het er voor Fortis in de interbancaire markt niet gemakkelijker op zal hebben gemaakt.

988. Op het intranet van Fortis verschijnt om 09.41 uur het bericht:

“We hebben geen liquiditeitsproblemen

Fortis heeft geen liquiditeitsproblemen, zei Filip Dierckx, voorzitter van Fortis Bank, donderdag tegen televisiezender CNBC.

De CEO van Merchant Banking geeft aan dat Fortis zeer regelmatig contact heeft met toezichthoudende instanties, en dat deze vinden dat Fortis niet in problemen is. “Volgens toezichthouders doen we het goed aldus Dierckx.”.

989. Om 10.56 uur stuurt Fohl een mail aan Servais (met cc aan Verwilt en Dierckx) over ongewone activiteit en bank-run-achtige zaken bij het Fortisfiliaal Middenhut/Espinnet. Rijen plus veel geldopnames en -overmakingen, bij dat filiaal alleen al in de loop van donderdag EUR 2 miljoen en op deze vrijdag tot aan 10.30 uur al EUR 1 miljoen (**Bijlage B-167**).

990. Om 11.05 uur mailt Vogelzang aan Kloosterman (**Bijlage B-168**):

“Subject: Outflows

Lex,

Qua outflows in FORTIS private banking het volgende (op basis van de informatie die ik krijg van Finance, excuus voor de caveat, maar het soms een beetje heen en weer):

Onderstaand betreft FORTIS Benelux, maar representeert overgrote meerderheid van outflows:

Jan-Jun: EUR 1.5 bln inflow

July-Aug: EUR 0.5 bln outflow

Total clients assets eind of August in Benelux: 44.8, vs 46.5 dec 2007.

Total clients assets eind of August wereldwijd: 78,8, vs 82,4 dec 2007.

September (tot 22/9): EUR 0 outflow, maar bijna half miljard custody deal van Inbev, dus onderliggend wel degelijk een zeer fikse outflow.

Bovenstaand zijn management information (!) cijfers, want gecorrigeerd voor koersbewegingen. Liquiditeit is uiteraard veel sterker omlaag.

Outflow in ABN AMRO worldwide wordt nu geschat door Paul Scholten op

2.5 miljard. Cijfers lopen achter (vermenging met BU NL).”.

991. Eerste Minister Leterme heeft over deze vrijdag aan onderzoekers verklaard:

“Op vrijdag 26 september zijn de gouverneur van de Nationale Bank en de voorzitter van de Commissie- voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen mij en de minister van Financiën kort voor de middag, na de Ministerraad, komen informeren over de financiële crisis in het algemeen en de situatie van Fortis in het bijzonder.

Deze ontmoeting bracht de minister van Financiën en mezelf ertoe om die middag, tijdens de gebruikelijke wekelijkse persconferentie na afloop van de ministerraad – en zonder dat we op dat ogenblik konden bevroeden hoe de toestand van Fortis diezelfde namiddag zou evolueren - in algemene termen een boodschap van “support” uit te spreken. Zowel de minister van Financiën als ikzelf riepen de journalisten op sereniteit in acht te nemen en voorzichtig te zijn met allerlei geruchten. We gaven de boodschap mee dat de Belgische overheid geen enkele spaarder van een Belgische financiële instelling in de kou zou laten staan.”.

992. Rond het middaguur (zie ook circulaire voor de aandeelhoudersvergadering van 1 december 2008, pagina 14) van vrijdag geeft Fortis het volgende persbericht uit:

“Fortis verschaft opheldering over commerciële en financiële situatie

Naar aanleiding van aanhoudende marktgeruchten en vragen komt Fortis met een update over haar financiële situatie.

- Ontwikkeling van de deposito's van klanten bij Fortis.

Wij willen hier vooral de solide positie van de bank benadrukken. In een lastig klimaat van internationale onrust op de markten, een klimaat waarin negatieve berichten over Fortis bij klanten de nodige vragen oproepen, een klimaat dat door hevige concurrentie wordt gekenmerkt, is slechts sprake van een beperkte uitstroom van klanten. Ten

opzichte van 1 januari 2008 gaat het hier om minder dan 3% van de totale activa uit retail- en private banking-activiteiten in de Benelux (exclusief markteffecten).

Deze beperkte uitstroom is te danken aan onze langdurige relaties met onze klanten, de extra inspanningen van onze medewerkers om de klanten te informeren en hun vragen te beantwoorden en de positieve uitkomsten van voortgaande gerichte commerciële inspanningen, zoals de e-spaarrekening die in juli in België de lucht in ging.

- Liquiditeit Fortis.

Fortis beschikt op dit moment over een gediversifieerde financieringsbasis van meer dan € 300 miljard (van institutionele beleggers, retail- en particuliere deposito's, centrale banken en grote ondernemingen) waarmee de activiteiten volledig kunnen worden gefinancierd. Daarnaast kent Fortis een buffer aan zekerheden.

- De solvabiliteit van Fortis is solide en ligt ruim boven het wettelijk vereiste minimum. Het kapitaalplan ter ondersteuning van de consolidatie van alle overgenomen activiteiten van ABN AMRO per eind 2009 wordt nader ontwikkeld. Ultimo juni 2008 lag het kernkapitaal van Fortis € 4 miljard boven de doelstelling. Het toekomstige extra beroep op kapitaal is vooral gelegen in de komende 12 à 18 maanden tijdens de feitelijke integratie van de activiteiten van ABN AMRO. Ter ondersteuning van deze exercitie en rekening houdend met de huidige lastige marktomstandigheden voor de uitgifte van niet-verwaterende financiële instrument, is besloten een groter aantal activiteiten en activa af te stoten. Vooralsnog zijn meer dan 10 activiteiten in zowel het bank- als verzekeringsbedrijf aangemerkt als voor verkoop beschikbaar. Met deze activiteiten, die zich zowel binnen als buiten de Benelux bevinden, is naar schatting € 5 à 10 miljard gemoeid. In elk van deze activiteiten is concrete interesse van kopers en zijn vertrouwelijkheidsovereenkomsten getekend. Een kapitaalverhoging wordt niet voorzien.

- De integratie van ABN AMRO ligt op schema. Het wachten is nu op de goedkeuring door De Nederlandsche Bank (DNB) van het integratieplan en de afronding van de remediërende EC maatregelen ('EC-Remedies'). Voorbereidingen zijn gaande om de private banking-activiteiten van ABN AMRO buiten Nederland eind 2008/begin 2009 volledig te integreren, onder voorbehoud van de goedkeuring van de toezichthouder.”

993. Remans heeft aan onderzoekers verklaard dat hij donderdagavond door Fohl is gebeld met de vraag een eerste ontwerp van dit persbericht voor te bereiden, dat die vervolgens naar Fohl is gestuurd, die op zijn beurt dit ontwerp in de nacht van donderdag op vrijdag naar de gehele ExCo stuurt voor commentaar. Ter Weijden heeft aan onderzoekers het volgende over dit persbericht verklaard:

“Die kan ik zelf ook niet goed plaatsen. Dat is een van de dingen die ik nooit zo goed heb begrepen.”.

994. Naar de overtuiging van onderzoekers heeft het Exco het persbericht goedgekeurd. Kloosterman betwist dat dit het geval was; aan het ExCo werden persberichten uitsluitend ter commentaar voorgelegd. Onderzoekers menen dat zulks, indien al juist, niet kan leiden tot een gebrek aan (mede)verantwoordelijkheid van ieder lid van het ExCo voor dit persbericht, nu van enige vorm van afkeuring van de zijde van welk ExCo-lid dan ook onderzoekers in ieder geval niet is gebleken. Dierckx weet niet of Lippens het persbericht heeft goedgekeurd. Aan onderzoekers heeft Lippens verklaard dat hem het persbericht niet ter goedkeuring is voorgelegd en dat hij bijna 100% zeker weet dat hij dit persbericht niet heeft gezien voordat het is uitgegaan.
995. Verwilt heeft aan onderzoekers verklaard dat ook hij het persbericht heeft goedgekeurd, maar dat hij, wegens zijn afwezigheid die week, niet op de hoogte was van de actuele gebeurtenissen binnen Fortis over de laatste dagen, zoals bijvoorbeeld de afkondiging van 'code red' op woensdag 24 september 2008, de inhoud van de telefoontjes van Servais aan Dierckx en Lippens en, de liquiditeitscijfers zoals die zich van dag tot dag ontwikkeld hadden. Op de vraag wat hij gedaan zou hebben als hij op dat moment wel van deze informatie geweten zou hebben, antwoordde Verwilt aan onderzoekers dat hij dan vermoedelijk overwogen zou hebben om andere elementen op te nemen.
996. Afgezien van Verwilt heeft geen van de leden van de RvB dit persbericht geaccordeerd. Bodson heeft aan onderzoekers over dit persbericht verklaard:
- “I knew they had written it , I knew what their reasoning was and I knew that the situation was totally different.”
- “ I know they had said that there was no problem, and at the same time I knew there was a problem.”.
997. Dierckx heeft in het kader van het wederhoorproces verklaard dat Bodson dit zich niet juist herinnert, omdat Bodson pas in de RvB-vergadering hierover zou zijn geïnformeerd. Onderzoekers wijzen op het onderstaande telefoongesprek tussen Lippens en Bodson.
998. Bodson heeft aan onderzoekers verklaard dat hij deze vrijdag in de 2e helft van de ochtend gebeld is door Lippens in Bordeaux waar hij zojuist was aangekomen en waar hij, in zijn herinnering, onder een boom het telefoontje aanneemt. Hij zegt:
- “Lippens called me and said: we are going to have a meeting in the afternoon because we are short of liquidity and the situation is dramatic.”.
999. Daarop is Bodson direct terug naar Brussel gereisd.

1000. Rond 13.00 uur houden Verwilt en Dierckx, in het bijzijn van Kloosterman en Machenil, samen een persconferentie. Deze duurt niet langer dan tot 13.30 uur, zo hebben onderzoekers op basis van mailverkeer kunnen vaststellen. Kloosterman spreekt ten opzichte van onderzoekers over non-geaccordeerde en niet verdedigbare c.q. niet conceivable verklaringen van Verwilt en Dierckx over liquiditeit.

1001. Op de vraag wanneer hij het gevoel kreeg dat Fortis het op deze dag niet meer zou redden in de interbank markt zonder MLF, heeft Dierckx aan onderzoekers verklaard dat hij pas na afloop van deze persconferentie, ergens tussen 14.00 en 15.00 uur met van Gheluwe heeft overlegd en dat die hem heeft laten weten dat:

“het begon te glijden en vooral dat die interbank markt aan het sluiten was en dat was voor ons het element om te zeggen, ja goed als die maandag niet echt opent dan kun je nog zoveel collateral hebben en als die repomarkt niet heropent, ja dan moet iemand anders steun geven.”.

1002. Van Gheluwe zegt hierover:

“There has been a quick degradation of the perception of the name Fortis in the bank market. We have seen the funding sources drying up in a few hours.”.

1003. Schriftelijk heeft Dierckx aan onderzoekers doen weten dat vóór 11.00 uur de “tesaurie” van de bank interbancaire financiering kon verkrijgen ter hoogte van EUR 1,2 miljard en dat de bank tevens voor EUR 5,5 miljard aan repotransacties binnenhaalde. Op dat moment voorzag de back office een tekort van ongeveer EUR 2,6 miljard. Om 12.45 uur raamde de back office het tekort aan Euro's op nog maar 0,152 miljard. Om 14.00 uur zou de Euro-liquiditeitspositie staan op EUR 2,7 miljard negatief en om 15.30 uur op EUR 4,3 miljard negatief. Verder zouden er Euro's geswapt zijn om US Dollars te bezorgen aan Fortis New York en zouden in de namiddag steeds meer partijen repotransacties hebben geweigerd. Voorts heeft Dierckx wat betreft de US Dollars aan onderzoekers doen weten dat de ECB in de ochtend een Term Auction Facility in USD op één week organiseerde (waar dit voordien overnight gebeurde). Fortis Bank trok daarop in Brussel en Luxemburg (ieder voor de helft) een bedrag van USD 13 miljard (6 miljard overnight en 7 miljard op één week), hetgeen Dierckx, naar eigen zeggen, het vertrouwen gaf dat de USD-positie aan het einde van de dag ingedekt zou kunnen worden.

1004. Geconfronteerd met de opmerking van Dierckx hierboven dat hij pas ergens tussen 14.00 en 15.00 uur deze dag over de grote ernst van de liquiditeitscrisis van Fortis heeft gehoord, reageert Lippens zeer verrast naar onderzoekers:

“Maar hij werd toch aangesproken door mijnheer Servais. Servais heeft hem gezegd dat hij niet door het weekend kwam.”.

1005. Onderzoekers hebben Servais gevraagd naar zijn herinnering met betrekking tot de niet sporende verklaringen van Lippens en Dierckx ter zake. Servais heeft hierop tot twee keer toe het volgende aan onderzoekers doen weten:

“Het relaas dat men aan de h. Lippens toeschrijft strookt beter met mijn herinnering dan het relaas dat men aan de h. Dierckx toeschrijft.”.

1006. Voorts wijzen onderzoekers op de verklaring van premier Leterme, zoals verderop opgenomen, waarin hij stelt dat Servais hem *kort voor de middag*, is komen informeren over de financiële crisis in het algemeen, en de situatie van Fortis in het bijzonder.

1007. Na de persconferentie houdt Verwilt (grotendeels zonder Dierckx) vervolgens om circa 14.00 uur een conference call voor analisten en beleggers naar aanleiding van het bovengenoemde persbericht. Van deze conference call is lange tijd op de Fortis-website een webcast beschikbaar geweest. Fortis zegt hier het volgende:

- Op een vraag wat de Fortis-reactie is op de dalende beurskoers en geruchten:
- Antwoord: “*De (lage) aandelenkoers van Fortis reflecteert niet de waarde van de onderneming. Hier is sprake van een aanzienlijk verschil. Fortis is overigens niet alleen een bank. Het heeft ook een solide verzekeringstak.*”
- Op een vraag over de liquiditeitssituatie van Fortis:
- Antwoord: “*Markets are extremely tense. Also for our bank, but basically we have been able to finance ourselves.*”
- Op een vraag over de mogelijkheid op een fusie:
- Antwoord: “*Geen commentaar op geruchten.*”
- Op een vraag over een mogelijk bankroet van Fortis:
- Antwoord: “*Er is geen sprake van dat Fortis bankroet zal gaan.*” Wijzend op de soliditeit van de onderneming wordt hier aan toegevoegd: “*There is not one single chance that we will face issues in that respect.*”
- Op een vraag over ECB funding:
- Antwoord: “*We have substantial collateral for ECB funding. There is more than EUR 50 miljard that could be used.*”
- Op de vraag of Fortis nog steeds geld kan lenen van andere banken:
- Antwoord: “*We have been relying on funding from other banks, quite clear.*”
- Op de vraag of Fortis nog in de markt kan lenen:
- Antwoord: “*Ja*”.

1008. Dezelfde middag van 26 september 2008 houdt Fortis middels conference call van 15.00 tot 16.15 een RvB-vergadering, in afwezigheid van Verwilt. Het enige agendapunt van deze vergadering is: “actual situation”. Lippens heeft aan onderzoekers verklaard dat de hoofdrede van het bijeenroepen van deze RvB-vergadering de noodkreet van Servais was en dat de benoeming van Dierckx als opvolger van Verwilt bijkomstig was.

1009. Naar aanleiding van een vraag van een aandeelhouder wordt er in de aandeelhoudersvergadering van Fortis N.V. van 1 december 2008 hierover genotuleerd:

“De voorzitter meent zich te herinneren dat het een reguliere vergadering was, die tijdig bij elkaar is geroepen, met een agenda, stukken enzovoort”.

1010. Deze herinnering is niet juist. Eijpe heeft aan onderzoekers verklaard dat dit geen reguliere vergadering was en dat alle RvB-leden op vrijdagochtend voor deze vergadering telefonisch zijn uitgenodigd. Bodson heeft verklaard ergens tussen 10.00 en 12.00 uur door Lippens zelf uitgenodigd te zijn voor deze vergadering met de woorden:

“We are going to have a meeting in the afternoon because we are short of liquidity and the situation is dramatic”.

1011. Eijpe heeft verklaard dat Lippens in het begin van de vergadering zei dat Verwilt ziek was. In de notulen staat alleen dat Verwilt “excused” is.

1012. De notulen van deze vergadering zeggen onder meer (**Bijlage A-98**):

“Further vigorous action is (...) urgently needed, because at the end of this trading day there will be no more collateral available (for the interbank market on Monday). Hence, if there will be no transaction over the weekend, and the overnight interbank market would remain closed to Fortis, then Fortis would need to obtain additional liquidity support from the Belgian Central Bank.”.

1013. Er wordt besloten om in het weekeinde van 27 en 28 september 2008 een data room in te richten ten behoeve van de zoektocht naar een sterke partner. ING en BNP hebben inmiddels bevestigd interesse te hebben. Machenil heeft eerst aan onderzoekers verklaard dat hem in de loop van de ochtend reeds was gevraagd om data rooms voor te bereiden; later heeft hij onderzoekers gevraagd om dit te corrigeren in de zin dat dit verzoek hem pas in de namiddag bereikt heeft. Onderzoekers menen uit de mail van Mittler van 10.51 uur (zie het eerste gedeelte van **Bijlage B-165**) op te mogen maken dat Machenil in ieder geval reeds in algemene zin met het inrichten van een data room bezig was in de loop van de ochtend.

1014. De notulen stellen verder:

“The Belgian State has also indicated that it is prepared to take a significant equity interest in Fortis.”.

1015. Kennelijk is er contact geweest met de Belgische Staat, doch onderzoekers hebben dit niet kunnen vaststellen. Dierckx en Lippens, zijnde de enige personen in deze vergadering die hier wetenschap over kunnen hebben, kunnen zich de achtergrond van deze opmerking in de notulen niet meer herinneren. Mogelijk komt deze opmerking voort uit de gedachte dat de Belgische overheid een systeembank niet zal laten vallen. Eerste Minister Leterme gaf te kennen dat dit Fortis-notulen zijn, waar hij dan ook geen verdere achtergrondinformatie over kan geven. Minister Reynders heeft in dit verband over de persconferentie die Eerste Minister Leterme en hij op deze vrijdagmiddag hebben gehouden nog aan onderzoekers medegedeeld:

“Au cours de la conférence de presse qui a suivi le conseil des Ministres, le Premier Ministre et moi-même avons déclaré que les autorités belges n’abandonneraient pas les épargnants qui avaient placé leurs économies dans les institutions financières belges”.

1016. Tot slot van deze RvB-vergadering wordt Dierckx benoemd tot CEO designate,

“(…) vested with all necessary powers and authorities to lead the company in concert with Herman Verwilt (without prejudice to his duties and powers as CEO which are maintained until Filip Dierckx becomes CEO), and CEO as soon as a general Shareholders’ Meeting can be held.”.

1017. Als reden voor het versnellen van de benoeming van een nieuwe CEO wordt genoemd:

“...the very difficult situation Fortis is in”.

1018. Tevens wordt er, op voorstel van Westdijk een Special Board Committee (SBC) benoemd bestaande uit Hessels, Bodson en Westdijk (resp. de acting voorzitter, en de voorzitters van het RCC en AC) om de CEO in deze crisissituatie terzijde te staan. Dit comité was actief van 26 september 2008 tot en met 2 december 2008. Van slechts 4 conference calls is een verslag beschikbaar (16, 19, 20 en 21 oktober 2008). Hessels meende zich te herinneren dat deze Committee pas later (bijvoorbeeld op zaterdag) is tot stand gekomen. Daarmee zou consistent kunnen zijn dat de eerste versie van de notulen in het geheel niet rept van de benoeming van deze Committee en dat daarvan pas in latere versies melding wordt gemaakt. Onderzoekers hebben niet kunnen vaststellen wanneer en op wiens initiatief die latere aanvullingen zijn gemaakt. Echter, onderzoekers hebben mails gevonden van zaterdagmorgen (27 september 2008) waaruit duidelijk wordt dat het besluit, in strijd met de herinnering van Hessels, toch vrijdagavond moet zijn genomen, al worden wel andere

namen gebruikt ter aanduiding van de commissie dan SBC; Lippens (mail van 08.54 uur op zaterdag) spreekt van “Crisis Committee” (**Bijlage B-174**) en Moucheron (mail van 11.26 uur op zaterdag) van “Strategic Committee” (**Bijlage B-175**) .

1019. Cheung, Westdijk, Furse en Bodson hebben aan onderzoekers verklaard dat zij in de dagen na het omvallen van Lehman Brothers en (bijna) Merrill Lynch (het weekend van 13/14 september 2008) tot aan deze vrijdag geen informatie hebben ontvangen aangaande de liquiditeitsontwikkeling van Fortis. Ook waren zij niet op de hoogte van de lawine van bezorgde notities en e-mails die op Verwilt afkwam, van de afwezigheid van Verwilt vanaf 19 september 2008, noch van de brief van Dierckx aan de CBFA van 23 september 2008 met onder andere als onderwerp het niet met de markt delen van koersgevoelige informatie omtrent een te verwachten verlies van meer dan EUR 1 miljard in het 3^e kwartaal 2008. Ook de afkondiging van ‘code red’ op 24 september was hen onbekend. Hessels sluit zich hierbij aan. Wel heeft hij aan onderzoekers verklaard dat hij vanaf half september 2008 tot vrijdag 26 september 2008 een drietal keren met Lippens gebeld heeft. Op de vraag van Hessels hoe het met de desinvesteringen en liquiditeit stond, kreeg hij het antwoord dat de desinvesteringen traag verliepen en dat Fortis het met de liquiditeit wel zou redden. Het idee om Verwilt te vervangen door Dierckx hoorde Hessels pas op deze vrijdag.

1020. Sandler heeft aan onderzoekers doen weten:

“The only contact I can recall with the Chairman during the period of 2 August 2008 until 26 September 2008 was a phone call from him on 24 September to discuss the appointment of Mr Dierckx as CEO of Fortis. In the course of this conversation, reference was made to the turbulent credit markets in the wake of the Lehman Brothers collapse, but the conversation was fairly brief and we did not discuss in detail the situation at Fortis. I did not initiate contact with the Chairman or CEO in September, despite the growing turbulence in the financial markets, because I had no reason to believe that Fortis had entered a critical phase.” (...) “I was generally satisfied with the quality of information provided to the Board of Fortis. (...) With hindsight, it is clear that over the period from June – September 2008, and particularly towards the latter part of this period, the Board as a whole did not receive clear understanding of the scale of the crisis enveloping Fortis. I attribute this to a failure on the part of Management to assess properly what was unfolding externally rather than to deliberate or systematic withholding of information. In any event, the scale and nature of what was happening was such that even had the Board been better informed over the latter part of this period, it is far from clear that alternative outcomes for the Group could have been achieved.”.

1021. In de aandeelhoudersvergadering van Fortis N.V. van 1 december 2008 zegt Hessels over deze RvB-vergadering: “(...) dat hij er van uit gaat dat degenen die daar zaten nog niet wisten dat er sprake was van een acute liquiditeitssituatie. Dat kwam pas later naar voren.”. Sandler ondersteunt dit: “I was surprised and dismayed to discover the extent of the crisis facing Fortis at that time.”. Manardo heeft onderzoekers doen weten dat, bij zijn weten, de RvB pas laat op 28 september 2008 exact op de hoogte was van de liquiditeitsproblemen.

1022. Onderzoekers merken op dat dit de eerste RvB-vergadering is sinds 1 augustus 2008. Alhoewel in augustus normaal gesproken van vakanties wordt genoten en de volgende reguliere RvB-vergadering begin oktober 2008 gepland stond, menen onderzoekers dat het bijeenroepen van een RvB-vergadering op vrijdagochtend 26 september 2008 op niet goed begrijpelijke gronden te laat is geschied, gegeven de omstandigheden waarin Fortis sinds half september 2008 verkeerde.

1023. Een tweede persbericht, dat laat op die vrijdagavond uitgaat, stelt dat Verwilt aftreedt als CEO en wordt opgevolgd door Dierckx. In dit persbericht wordt vermeld dat Verwilt verder gaat als niet-uitvoerend bestuurder.

1024. Adviseur Mittler stuurt om 15.25 uur een mail aan Verwilt (**Bijlage B-169**):

“This is what I got from a reliable source:

Dutch ministry are saying:

40% chance BNP

40% chance "a dutch solution", being Rabo + ING

20% chance nationalization

Mark you, they are not very technical, so I don't think they figure that you lose the benefit of the double leverage when you break it up”.

1025. DNB weet nu ook van de problemen, blijkt een mail van Van Rutte aan Kloosterman en Dierckx van 17.24 uur (**Bijlage B-170**):

“Ter info:

DNB informeerde zojuist bij mij of het juist is dat er ook problemen zijn met de euro positie (niet glad te krijgen), dit in tegenstelling tot wat eerder deze week is gezegd.

Zij hadden signalen hierover opgevangen. Ik heb op Fortisniveau hierin geen inzicht, maar krijg ook signalen.

Voorts vragen naar de outflow vandaag.”.

1026. Die notulen van de ExBo (beginnend om 18.00 uur) lezen als volgt (**Bijlage A-99**):

“A meeting took place yesterday with the Chairman of the CBFA in the presence of the CEO’s of the main Belgian banks; during such meeting, Mr. Servais stressed his unhappiness relating to banking rumours circulating in the market. (..) **A further meeting took place today** with Messrs. Servais and both the Fortis Chairman and Bank Chairman; during such meeting, Mr. Servais suggested that Fortis should consider strategic solutions (e.g. sale to another financial institution) in view of the current turmoil surrounding Fortis. The CBFA indicated that such a strategic solution could be in the best interest of all stakeholders in view of the current unrest; In view of the market turmoil, the huge share price drop, client unrest and wholesale funding under attack, it is stressed that there is little room for manoeuvre. In this context, the Chairman outlines the need to further investigate Project Harbour: this project relates to the sale of all or part of Fortis companies including the Bank. A data room is being set up in order to allow potential buyers such as BNP Paribas and ING to proceed with a limited due diligence. The Chairman points out that while alternatives are being investigated, the likelihood of succeeding with alternative solutions is low as it is difficult to develop a solution allowing to secure EUR 5 to 6 billion in funds over the weekend. The Chairman further informs the Executive Board that he has been appointed by the Fortis Board as the new CEO of Fortis, succeeding Herman Verwilt. (...) The Executive Board thus supports further examining strategic options and supports the Chairman in entering into discussions with strategic partners to this effect. (...)”.

(markering van onderzoekers)

1027. De CBFA heeft in het wederhoorproces gesteld dat er die dag geen “further meeting” heeft plaatsgevonden. Wel zijn er telefoongesprekken geweest tussen Servais, Lippens en Dierckx.

1028. Deze dag is ook contact geweest tussen Servais en Wellink die, zojuist aangekomen in Canada voor het geven van een lezing, hoort over zorgen omtrent Fortis, op het vliegveld rechtsomkeert maakt en onmiddellijk naar Nederland terugreist. In het televisieprogramma “Buitenhof” van zondag 5 oktober 2008 blikt Wellink terug op de periode voor de gebeurtenissen van het weekend van 27 en 28 september 2008 en vermeldt hij in deze periode aan Minister Bos te hebben aangegeven dat hij niet zeker was of de vvgb voor de integratie van ABN AMRO en Fortis Bank Nederland wel zou (moeten) worden afgegeven.

6.2.2. Zaterdag 27 september 2008

1029. Een door Fortis ingerichte dataroom wordt voor due diligence doeleinden bezocht door vertegenwoordigers van ING, BNP, Munich Re, Aegon en SPFI/FIPM (voor de Belgische overheid). Functionarissen van Fortis vermoeden voorts dat Rabobank op de achtergrond meedoet in het team van ING, zo blijkt uit mails. Ook met Allianz is contact. Santander doet al snel de mededeling niet mee te willen doen omdat zij voor een zo grote deal meer tijd willen nemen.
1030. Off the record is aan onderzoekers verklaard dat de Luxemburgse Staat op zaterdagochtend met het idee kwam van een (verplicht converteerbare) lening, die op het moment van conversie tot een 49% participatie in de Luxemburgse bank zou leiden.
1031. Ook Davignon is op verzoek van Bodson hierbij nog kort ingeschakeld en hij heeft met Juncker heeft gesproken om een bevestiging van het idee van de converteerbare lening te krijgen. Bodson heeft aan onderzoekers verklaard dat hij zelf deze zaterdagavond Juncker heeft ontmoet en dat daar verder over de Luxemburgse deelname is gesproken.
1032. Dierckx heeft aan onderzoekers verklaard dat hij in de loop van de dag naar de CBFA gaat met de gedachte te onderzoeken wat de Belgische overheid bereid is te doen. Hijzelf denkt aan een hybride leningsconstructie van de Belgische overheid, maar in een vervolgesprek later die dag komt Coene met het idee van een overheidsparticipatie. Dierckx verklaarde aan onderzoekers dat het idee voor een Luxemburgse converteerbare lening, mede naar aanleiding van bemoeienis van Fohl, min of meer gelijktijdig op tafel kwam.
1033. Onderzoekers hebben een mail van Machenil van 13.46 uur gevonden over deelname van DeGroof aan de due diligence (**Bijlage B-171**). DeGroof is ingehuurd door SFPI/FIPM en is dus reeds opmerkelijk vroeg op deze dag actief:
- “All
- The data room for degroof will be managed at fortis side by xavier mordant.
- Guillaume make sure someone from ms is attached and the data prepared and transported to ducale.
- Xavier will be here at 14h30
- We will use ducale as a room. Should be open by 15h
- I will inform degroof that they can be in at 15h30”.

1034. Machenil mailt om 15.17 uur aan onder meer Van Harten en Dierckx dat Allianz mogelijk geïnteresseerd is om de verzekeringsactiviteiten tegen een bedrag in cash over te nemen (**Bijlage B-172**):

“Just got a call from our consultancy connection.

They confirmed they had contacts with the right hands of the below

1) Allianz is interested in the whole insurance and considering to pay cash.

They are considering calling their board

2) Hsbc is willing to close turkey this weekend”.

1035. Van Harten is zelf niet geïnteresseerd (consistent met zijn positie op 15 september 2008) en reageert binnen 6 minuten (**Bijlage B-173**):

“Feel we have defined the list now with morgan stanley, after talking to don moore and filip dierckx we have decided not to have extra candidates.”.

1036. Moucheron reageert daarop binnen de minuut aan Machenil (**Bijlage B-176**):

“And I bet you insurance is not on the list.

This is incredible. Is there a fiduciary duty in the house?”.

1037. Die avond wordt van Belgische overheidszijde kort het idee geopperd om voor EUR 1 Fortis in zijn geheel te nationaliseren. Eerste Minister Leterme heeft hierover aan onderzoekers verklaard:

“Ik sluit niet uit dat de een of de ander in de loop van het weekend het idee heeft geopperd om Fortis geheel te nationaliseren voor een koopprijs van 1 euro, maar een dergelijk scenario heeft **toen niet echt** op tafel gelegen.”.

(markering van onderzoekers)

1038. Dierckx heeft hierover verklaard dat dit idee meer in een emotionele sfeer is genoemd en snel van tafel was. Na diverse gesprekken en berekeningen over de waarde van Fortis Bank is er uiteindelijk EUR 4,7 miljard voor een 49% Belgische overheidsparticipatie uitgekomen. In dit verband heeft Dierckx ook verklaard dat in de nacht van zaterdag op zondag ten kantore van de CBFA van de zijde van de CBFA wordt geopperd dat Lippens moet aftreden. Ook Bodson is bij dit gesprek aanwezig.

1039. In dit verband schrijft het College van Belgische Experts in hun (voorlopige; in definitieve ongewijzigd) rapport van 26 januari 2009 onder randnummer 134:

“De onderhandelingen tussen de directie van Fortis Holding en de Belgische regering leidden uiteindelijk tot een bedrag van EUR 4,7 miljard (in plaats van EUR 4 miljard).”.

1040. Ook zijn er deze dag gesprekken met BNP als ook met ING, onder meer over de eventuele overname van ABN AMRO door ING. Machenil heeft verklaard dat er alleen serieus met BNP en ING is gepraat. Hij verklaart verder dat er zaterdagavond een vergadering plaats vond tussen vertegenwoordigers van BNP en Fortis. Met ING vond een dergelijke vergadering niet plaats. Vertegenwoordigers van BNP en ING hebben dan contact met de Belgische regering, hetgeen niet in een overeenkomst resulteert. Machenil verklaart verder dat hij op zaterdagavond door Dierckx wordt gebeld met de mededeling; “Roep je troepen maar terug, we stoppen met het proces”. Vervolgens gaat het Exco in aanwezigheid van Machenil en Morgan Stanley in een brainstormsessie. Hierin wordt het idee geopperd van een kapitaalinjectie van de overheden. De brainstormsessie wordt onderbroken en de gehele ploeg verhuist naar het kantoor van de CBFA en krijgt – volgens Machenil, hetgeen Servais als “pure fantasie” heeft bestempeld - te horen dat de CBFA (volledige) nationalisatie van Fortis wenst. Die nacht werkt Fortis het idee verder uit dat de Belgische staat een 49,9% belang in Fortis Bank neemt. Een en ander wordt in een nachtelijke brief van Dierckx en Bodson aan de Belgische staat medegedeeld. Deze reageert met de boodschap dat dit verder onderzocht kan worden. Binnen Fortis wordt er al aan het begin van de avond nagedacht over mogelijke modaliteiten van deelname door de Belgische Staat in Fortis Bank België, zo blijkt uit deze mail van Verwilt aan Dierckx van 20.11 uur (Bijlage B-177):

“If the idea we discussed would be put into practice, I presume they could ask for some extra "guarantees".

We could offer one or more seats on the bank board, for as long as the capital strengthening plan runs. Either FPM or NBB-style people could probably taken to be "monitors"”.

1041. Onderzoekers merken op dat uit het e-mail-onderzoek voorts is gebleken dat in ieder geval tot in de loop van zaterdagavond binnen Fortis de veronderstelling leefde dat ook Aegon en Munich Re nog min of meer in de race waren. Ook is gebleken dat ING tot in de loop van de avond niet alleen meedeelde voor een eventueel bod op ABN AMRO, maar ook geïnteresseerd was in de asset management en in de verzekeringsactiviteiten van Fortis.

1042. Om 16.30 uur komt Van Rutte op bezoek bij DNB, op hun verzoek. Hij schrijft daarover de volgende (zondag) ochtend om 07.00 uur een mail aan Dierckx en Kloosterman waarin

hij zich op basis van het gesprek met DNB afvraagt of DNB wel aangesloten is op de gang van zaken in Brussel (**Bijlage B-179**). Hij beveelt aan DNB actief in te lichten. Ook blijkt uit deze mail dat de Nederlandse Staat en prudentiële toezichthouder in de loop van zaterdag ook al nadenken over nationale oplossingen:

“At the request of dnb I had a brief meeting in Amsterdam at 4.30pm, where I was welcomed by the complete Directieteam, headed by Wellink. Nout Wellink started by saying that it was not a given that the Dutch Ministry of Finance would support the bank in the Netherlands under all circumstances. He mentioned that undoubtedly Fortis was working on an overall solution, but that DNB is also thinking in terms of alternatives, like national solutions, if an overall solution would fail. They had quite some questions about the scope and level of interdependencies between B/NL/Lux .

No conclusions were drawn. Furthermore there were questions about the process.

From their questions it appeared they were not really aware of the status of current actions.

I think it would be wise at least to inform DNB more actively, certainly if state solutions are considered.

(Question: is there a line to the AFMP?).”.

1043. Kloosterman heeft onderzoekers medegedeeld dat hij - nadat hij van Willems heeft gehoord dat het kabinet van de Belgische Eerste Minister 4 maal vergeefs getracht heeft contact te krijgen met het Kabinet van Balkenende - deze zaterdag op eigen initiatief met Schilder en Ter Haar heeft gebeld en hen verteld heeft ze wat er in Brussel gaande is. Naar eigen zeggen nodigt hij ze uit naar Brussel te komen, waar ze dan zondag aankomen. Dierckx heeft aan onderzoekers verklaard geen rol te hebben gespeeld in het uitnodigen van de Nederlandse delegatie.

1044. Bovengenoemde mededeling van Kloosterman over datgene dat hij van Willems heeft gehoord staat enigszins haaks op datgene dat Minister Reynders aan onderzoekers heeft verklaard:

“En ce qui concerne l'intervention des Etats luxembourgeois et néerlandais, des négociations ont été menées le dimanche 28 septembre 2008, suite aux manifestations d'intérêts communiquées par les Ministres des Finances de ces deux Etats. Ce n'est donc pas a l'initiative de la belgique que les négociations ont menées par les trois Etats.”.

1045. Ter Haar heeft aan onderzoekers medegedeeld dat hij zich geen gesprek met Kloosterman herinnert op deze zaterdag. Wel heeft hij een telefoongesprek met Hessels gehad, die hem het proces, zoals dat gaande was, bevestigde. Deze dag was Ter Haar bij DNB, waar

Nederland indirect op de hoogte werd gehouden van de ontwikkelingen in Brussel. Daarbij was er voor hem de gehele zaterdag nog geen sprake van een mogelijke participatie van de Nederlandse overheid. De Nederlandse delegatie heeft, zoals Ter Haar heeft verklaard, zelf op zaterdagavond besloten *‘om dicht bij het vuur te zitten’* en naar Brussel af te reizen. Ook Wellink en Servais spreken af (niet helemaal duidelijk is geworden of dit op vrijdagavond of in de loop van zaterdag is afgesproken) dat een DNB-delegatie naar Brussel zal afreizen. Wellink is die vrijdag al vroegtijdig teruggekeerd van een reis naar Canada (hij ging daarheen om een lezing te geven). Die avond hebben ook Balkenende en Leterme nog contact. Over het tijdstip van contact tussen Wellink en Servais zegt DNB er zeker van te zijn dat dit op zaterdag plaats heeft gevonden, terwijl de CBFA aan onderzoekers te kennen heeft gegeven dat dit op vrijdagavond is geweest, waarbij de CBFA heeft meegedeeld dat zij dit kan onderbouwen door telefoongegevens alsmede door middel van een getuige.

1046. In antwoord op een vraag in de Tweede Kamer geeft Minister Bos als antwoord dat hij op zaterdag is geïnformeerd door DNB over zichtbare bewegingen in de markt die wezen op een afnemend vertrouwen in Fortis. En vervolgens: *“Dat was iets wat ik op vrijdagmiddag nog niet wist”* (zie Kamerstukken, 30 september 2008, pagina 7-430).

1047. Minister Bos heeft hierover aan onderzoekers nog verklaard:

“Op zaterdagavond 27 september 2008 heb ik op het kantoor van DNB met een aantal mensen over de situatie bij Fortis gesproken. Ik heb die avond met de heer Reynders gebeld (en premier Balkenende met Leterme). In deze telefoongesprekken is besproken dat er vóór maandag 29 september 2008 een oplossing gevonden moest worden. Wij wisten toen nog niets van de reddingsplannen van België en Luxemburg, laat staan dat wij er ook bij betrokken werden.”.

1048. Ter Haar was kennelijk vrijdagavond reeds op de hoogte:

“Die vrijdagavond is ons ook via de CBFA en DNB gemeld dat er datarooms zouden worden ingericht en dat er het weekend gekeken zou worden naar een overname.”.

1049. Die avond is er enige onduidelijkheid over de afspraken met betrekking tot het doen van biedingen. Moucheron vraagt zich in een e-mail aan Lancksweert van Morgan Stanley af of Aegon, Munich Re, BNP, ING en de Belgische Staat wel weten dat er op zondagochtend om 09.00 een bod moet leggen.

6.2.3. Zondag 28 september 2008

1050. Om 06.45 uur krijgt Bodson een telefoontje van Lippens met de mededeling dat hij op doktersadvies thuis moet blijven. Tegen 10.00 uur in de ochtend krijgt Macours een telefoontje van Lippens met de mededeling dat hij niet meer komt, omdat hij ontslag heeft genomen. Lippens zegt Macours voor de verdere gang van zaken met Bodson te handelen.

1051. Eerste Minister Letermé heeft over deze ochtend aan onderzoekers verklaard:

“Op zondagochtend heeft Filip Dierckx, die twee dagen eerder CEO van Fortis was geworden, mij namens zijn bedrijf onder gesloten enveloppe een voorstel laten bezorgen dat, onder meer, een kapitaalinjectie van de Belgische overheid inhield.”.

1052. Machenil verklaart dat zondagochtend het beeld was dat de Belgische en Luxemburgse overheden een 49,9% kapitaalinjectie zouden doen in resp. Fortis Bank en Fortis Bank Luxemburg en dat ING ABN AMRO zou overnemen voor EUR 10 miljard. Daartoe werd door hem een speciale ABN AMRO dataroom ingericht. In de loop van zondag wordt het duidelijk dat de veronderstelling van een bod van ING onjuist blijkt te zijn.

1053. Dierckx heeft aan onderzoekers verklaard dat Hessels die ochtend ruwweg om 10.00 uur in Brussel is gearriveerd. Hessels zelf kan zich niet meer precies herinneren wanneer hij naar Brussel is gekomen.

1054. De ExBo vergadert om 09.30 uur. Van Lanschot en Van Rutte vragen aandacht voor de positie van Fortis in Nederland (**Bijlage A-100**). En dan volgt:

“The ExBo indicates that the preferred solution would be a full-fledged Benelux solution with all three Benelux governments participating. While it is disappointing that the Dutch government is not participating, this should not preclude the second solution as this allows for a strong Benelux bank with capital injections from both the Belgian and the Luxembourg governments. Mrs. Mostrey points out that the Bank should opt for the solution which offers the best safeguards for clients and staff. The Executive Board further discusses both solutions being presented and concludes that the second solution is in the interest of all stakeholders as the company will continue to exist. The Chairman (Dierckx) indicates that this will be presented to the upcoming Fortis Bank Board.”.

1055. Vervolgens vergadert de RvB van Fortis Bank van 10.30 tot 11.30 uur en bespreekt de uitzonderlijke omstandigheden (**Bijlage A-101**). Verwilt, als voorzitter van Fortis Bank, geeft aan dat er twee opties voor liggen:

- Verkoop van geheel Fortis aan BNP;

- Deelneming door de Belgische resp. Luxemburgse overheid in Fortis Bank resp. Fortis Bank Luxemburg voor 49%.

1056. Op een vraag of Fortis Bank tot deze strategische review van haar opties gekomen is op verzoek van toezichthouders dan wel op eigen initiatief, antwoordt Verwilt dat het eerste het geval is en dat Fortis gebeld is door de heer Servais, voorzitter van de CBFA. Verder wordt er in deze vergadering door Kloosterman en Van Rutte op gewezen dat het ontbreken van de Nederlandse overheid in de tweede oplossing een risico voor Fortis Bank Nederland inhoudt. Desondanks, zo vermelden de notulen, is het zo dat deze tweede oplossing juist aantrekkelijk kan zijn voor de markt, klanten en werknemers.

1057. Begin van de middag vraagt Verwilt zich in een e-mail aan Dierckx af waarom de Nederlandse Staat niet is gevraagd mee te doen (**Bijlage B-180**):

“Have we tried to invite the Dutch government to take a symbolic stake in our Dutch Bank?”.

1058. Kloosterman belt intussen met Ter Haar en vertelt hem van het onbegrip binnen Fortis dat de Nederlandse staat niet mee wil participeren, waarop Ter Haar hem antwoordt dat Nederland tot dan toe niets gevraagd is.

1059. Ter Haar komt die middag rond 13.00 uur in Brussel aan, min of meer gelijktijdig met de voltallige bestuur van DNB. Minister Bos arriveert rond 15.00 uur die middag, precies het moment waarop een gesprek tussen Wellink en Servais begint.

1060. Willems mailt om 12.00 uur met Machenil (cc aan Dierckx en Moucheron) (**Bijlage B-181**):

“1/ Will call in an hour the Dutch Dpt Thesaurier Gen, Bernhard ter Haar, who agrees with direct contact with Fortis.

He is presently in Brussels with DNB talking to national Bnak and CBFA)

At this stage the sale is a purely commercial deal for NL governênt

2/ if we want to get a message to BE PM, he will be briefed by my contact at 12”.

1061. Vervolgens mailt hij om 13.53 uur aan Machenil (met cc aan Dierckx, Kloosterman, Van Harten, Moucheron en Macours) (**Bijlage B-182**):

“any news form ING or Rabo?”

Think we can significantly (but gradually) increase pressure on NL authorities, but the BE authorities must involve them completely (as I told the BE PM's adviser)

I can see two ways which a NL politician can justify this in the NL:

1/ helping Fortis NL (14000 heads in Insurance and banking)

2/ helping a NL bank buy AA BU NL without damaging Fortis (see one) = ie the sale has to be solvency neutral.

In both cases the NL government has done something "patriotic", in case 2 even more than in case 1

Obviously, we can bring it BE PM, but he will need our arguments

Bos and Ter Haar have arrived in brussels 5Atlanta hotel, have a meeting with CBFA at 3

Just had Ter Haar:

this are pissed off that they have kept out fo the plan so far by BE authorities

"alles is bespreekbaar"

As we cannot do this without the NL, I will now call the people on the BE side and give them this strong signal.

Filip might have to call PM Ieterme.”.

1062. In de namiddag wordt dan een vergadering belegd tussen de Nederlandse en de Belgische delegatie in de ambtswoning van Ieterme. Daar treffen Minister Bos en Ter Haar niet alleen de Belgische Minister van Financiën Reynders en CBFA-voorzitter Servais aan, maar ook de Belgische premier Ieterme, ECB-president Trichet en de Franse minister van Financiën Lagarde (Frankrijk was op dat moment EU-voorzitter). In dit gesprek vraagt Ieterme of Nederland voor 49% in Fortis Bank Nederland wil participeren voor een bedrag van EUR 5 miljard. De Nederlandse delegatie geeft hierop aan op vergelijkbare voorwaarden te willen participeren als de Belgische staat.

1063. Heel kort is aan de orde geweest of Nederland ook kon participeren in de Nederlandse verzekeringsactiviteiten van Fortis, maar zowel Minister Reynders als Dierckx zouden hiertegen zijn geweest.

1064. Ter Haar heeft aan onderzoekers verklaard dat er in de avond geen alternatieven zijn besproken, maar dat er slechts één plan op tafel lag, namelijk een 49% participatie van de

drie Benelux-overheden. De Belgische staat was de regisseur van dit proces en het contact met het Fortis-concern liep vooral via de Belgische autoriteiten.

1065. Eerste Minister Leterme heeft hierover aan onderzoekers verklaard:

“Zondagnamiddag 28 september kwam alles in een stroomversnelling. Ik had in mijn kantoor ontmoetingen met diverse hoofdrolspelers. Een van hen was ECB-voorzitter Trichet. Zijn inbreng was belangrijk. Voor zover nodig, overtuigde hij alle aanwezigen dat diezelfde dag nog een oplossing moest worden gevonden omdat een faillissement van Fortis op maandag een domino-effect over heel Europa kon teweegbrengen. Op zondagavond hadden de Belgische en Luxemburgse regering een principieel akkoord bereikt over een gezamenlijke investering van 7,2 miljard euro in Fortis. Op een bepaald ogenblik deed mijn minister van Financiën mij mee dat de Nederlandse minister Bos in Brussel was. Ik liet hem naar mijn kantoor komen. De heer Bos deed mee dat Nederland zou deelnemen aan de reddingsoperatie en vrij vlug bereikten we een akkoord over een inbreng van Nederland van 4 miljard euro.”.

1066. Intussen heeft Fortis om 16.15 uur een nieuwe ELA uitonderhandeld met BNB voor EUR 49,5 miljard tegen verpanding van de balance sheet ter hoogte van EUR 75 miljard. Deze moet volgens Linklaters, zo blijkt uit e-mails, goedgekeurd worden door de RvB van Fortis Bank België.

1067. Deze ELA zal uiteindelijk in de avond, nog geen uur voor het openen van de markten op maandagochtend in Azië, worden geëffectueerd. Zie deze mail van Moucheron aan Machenil van 21.01 uur (**Bijlage B-183**):

“We have no liquidity if there is no deal. Market opens in 60'. If we don't get Quaden to approve the ELA in the next 30', we can all go home. Have CBFA people making calls but if you're at Wetstraat, pls raise the issue. That's the kiss of death. They should at least open the line tonite even if final deal is not there. D”.

1068. Om 18.00 uur vergadert de RvB in een conference call van drie kwartier (**Bijlage A-102**). Delbridge, Furse, Hagemann, Sandler en Talwar nemen deel per telefoon, de overige leden zijn wel fysiek aanwezig. Talwar heeft nog aan onderzoekers verklaard dat hij er niet bij zou zijn geweest (“*I was unable to attend the Board meeting on September 28.*”), maar onderzoekers gaan ervan uit dat hij zich heeft vergist.

1069. De vergadering wordt voorgezeten door Hessels, aangezien Lippens afwezig is. In deze vergadering krijgt de RvB een update van de situatie waarin Fortis verkeert. Er is sprake van een zeer belangrijke uitstroom van deposito's op vrijdag 26 september 2008, opdroging

van onderpand om leningen aan te trekken en het voor de eerste keer aantrekken van een Marginal Lending Facility van de Belgische Nationale Bank ter grootte van EUR 5 miljard. In antwoord op vragen zegt Dierckx dat het geen solvabiliteits- maar een liquiditeitsprobleem betreft (onderzoekers laten deze uitlating voor zijn rekening). Ook wordt er op gewezen dat “public authorities” Fortis hebben gemeld dat er voor het opengaan van de markten op maandag 29 september 2008 een oplossing voor de huidige situatie moet zijn gevonden.

1070. Meerdere RvB-leden zeggen verrast te zijn en stellen uitdrukkelijk niet eerder geïnformeerd te zijn over de ernst van de situatie. ExCo-leden antwoorden dat de liquiditeit in het huidige volatile klimaat zeer snel kan verslechteren. Er wordt in dit verband op de ondergang van Lehman Brothers twee weken eerder gewezen.

1071. Dierckx geeft het volgende commentaar op de stand van zaken ingevolge het bezoek van verschillende partijen aan de dataroom:

“Fortis has been informed by the government authorities that indications (verbal) were only offered by ING and BNP, at very low pieces which the government authorities considered too low.”.

(onderzoekers merken op dat Dierckx “prices” zal hebben bedoeld in plaats van “pieces”)

1072. Als oplossing voor de situatie waarin Fortis verkeert, bespreekt Hessels vervolgens op hoofdlijnen het volgende scenario:

- de Belgische en Luxemburgse overheid nemen ieder een 49% belang neemt in respectievelijk Fortis Bank voor een bedrag van resp. EUR 4,5 miljard en in Fortis Bank Luxemburg voor een bedrag van EUR 2,5 miljard.
- Verder wordt ABN AMRO verkocht (exclusief de reeds geïntegreerde (vermogensbeheersactiviteiten)
- Aftreden van Lippens als Voorzitter van de Raad van Bestuur
- Een verdere afschrijving op de CDO-portefeuille.

1073. Onderzoekers merken op dat er op dit moment kennelijk nog geen voldoende vruchtbaar contact geweest is met (of tussen Fortis en) de Nederlandse Staat. Er wordt in deze RvB-vergadering (nog) niet gesproken over een eventuele deelneming van de Nederlandse overheid in dit reddingsplan. Er wordt niet over alternatieve opties/bedragen gesproken, noch over de redelijkheid van de in totaal EUR 7 miljard voor de twee te verkopen

minderheids-deelnemingen. Ook worden er in deze vergadering geen besluiten genomen. Eijpe heeft verklaard dat hij zich geen discussie kan herinneren waarin over alternatieve oplossingen (niet zijnde 49% deelnemingen door de Benelux overheden) zou zijn gesproken. Wel verklaart hij desgevraagd dat de notulen van 18.00 uur mogelijk onjuist zijn in de zin dat er in die vergadering mogelijk toch over Nederlandse deelname is gesproken. Remans heeft verklaard dat Nederlandse deelname pas in de 20.00 uur ontwerpversie van het persbericht verscheen en daarmee nog ontbrak in de 19.00 uur versie.

1074. Tegen zondagavond om circa 19.00 uur bevinden Bodson, Dierckx, Hessels en Machenil zich dan weer in de ambtswoning van de Belgische premier Letermé, waar Machenil wordt gevraagd aan een persbericht mee te werken met de aankondiging dat de drie Benelux-overheden een 49,9% belang nemen, waarbij werd gezegd de Nederlandse transactie in een aparte paragraaf op te nemen, als “... *we die willen*”.

1075. In de loop van de avond heeft de Belgische Minister van Financiën Reynders de Fortis-delegatie medegedeeld dat Juncker en Bos akkoord waren en vervolgens heeft Reynders het persbericht meegenomen.

1076. Het verloop van de gesprekken wordt op afstand met argusogen gevolgd door een aantal relevante Fortis-functionarissen, die afhankelijk zijn van informatie van Machenil en Moucheron. Illustratief zijn de volgende mails. Eerst tegen achten op de avond de volgende mailstring.

1077. Om 19.43 uur mailt Van Outersterp aan Macours (**Bijlage B-184**):

“Ik hoor hier dat Dierckx weg is en nu zit ik een meeting met oa Lars, David M en Jean over de Heads of Terms ivm de Belgische staat waar ook onze advocaten zijn. Wat is de bedoeling????”.

1078. Waarop Macours om 19.55 mailt (**Bijlage B-185**):

“Zit er geen nl luik in?”.

1079. Dan ruim twee uur later mailt Van Ockenburg aan Macours (**Bijlage B-186**):

“Do you confirm the 11.7bn (4.7+2.5+4.5) capital injection or the 12.2 capital injection (4.7+2.5+5)”.

1080. Iets meer dan tien minuten later (om 22.15 uur) mailt Moucheron met Macours en Machenil (**Bijlage B-187**):

“No deal yet so not sure. The Belgian 4.7 is sure, the Lux also. Only NL not sure. Last we heard was 5bn.”.

1081. Vijf minuten later mailt Machenil rond (**Bijlage B-188**):

“Subject: We have a deal

4.7 + 2.5 + 4 bio injected

We will keep aa as a participation to sell when decend prices are reached”.

1082. Naar aanleiding van de gesprekken met de Belgische overheid heeft Dierckx verklaard dat naar zijn mening Fortis duidelijke invloed op het onderhandelingstraject heeft kunnen uitoefenen. Ook zegt hij zelf actief betrokken te zijn geweest bij de vaststelling van de prijs voor de 49% deelneming van de Nederlandse overheid in Fortis Bank Nederland Holding. Aan de hand van gegevens zoals ‘net asset value’, winstcapaciteit gekoppeld aan een lage koerswinstverhouding en afwezigheid van ‘structured credits’ heeft Fortis een koopprijs Fortis EUR 4 miljard verdedigd. Bodson en Hessels hebben dit anders ervaren. Bodson zegt:

“We are no longer in a position to take initiatives, we are totally puppets in the hands of the Government.”.

1083. En Hessels:

“Het was op een gegeven moment: heren, je accepteert het of niet. Als je het niet accepteert is het curatelestelling of faillissement of zoiets. Dan kun je daarmee naar de Board gaan. We hebben daar oprecht, hoe graag we het anders gewild hadden, heel weinig invloed op kunnen hebben.”.

1084. Met betrekking tot de aanwezigheid van een pandrecht op de verzekeringsactiviteiten ten gunste van de Belgische overheid in de Belgische term sheet heeft Dierckx aan onderzoekers verklaard dat hij daar zondagmiddag in aanwezigheid van Coene over heeft gehoord en dat Coene hem daarbij heeft verteld dat Coene dit die middag met Ter Haar had besproken. In zijn herinnering is het daarna die dag niet meer in de gesprekken voorgekomen. Ter Haar zegt dat dit onjuist is en dat hij dit pas op dinsdag van zowel Baeten als Hessels heeft gehoord. Coene heeft aan onderzoekers doen weten dat hij pas op maandag, in een telefoongesprek met Ter Haar, op de hoogte is gebracht van het bestaan van het pandrecht. Coene hecht eraan te benadrukken dat het niet om een pandrecht op de Nederlandse verzekeringsactiviteiten ging, maar om een pandrecht op de aandelen van Fortis Insurance NV, de houdstermaatschappij van zowel de Nederlandse als de Belgische verzekeringsentiteiten.

1085. Op de vraag aan Minister Bos wanneer hij voor het eerst van het bestaan van dit pandrecht heeft gehoord heeft deze aan onderzoekers verklaard:

“Ik kan mij niet precies herinneren wanneer ik dit voor het eerst wist.”.

1086. Bodson heeft aan onderzoekers verklaard dat hij zondagavond wel van de aanwezigheid van het pandrecht heeft gehoord van Dierckx. Hessels zegt dat hij hij een en ander zelf ontdekt heeft op maandagochtend bij het lezen van een copie van de overeenkomst met de Belgische Staat. Fohl heeft aan onderzoekers verklaard dat hem bij ondertekening van de pandrechtclausule niet is opgevallen.

1087. Eerste Minister Leterme heeft over de pandrechtclausule aan onderzoekers verklaard:

“Voor zover ik mij herinner werd er op dat ogenblik op het niveau van de regering niet over het pandrecht gesproken. Dat soort dingen wordt op juridisch en technisch niveau behandeld.”.

1088. Om 22.30 uur houden de Belgische en Nederlandse regeringen een persconferentie waarin het volgende bekend wordt gemaakt:

- De drie Benelux-overheden investeren samen 11,2 miljard euro om Fortis te steunen. De Nederlandse regering investeert 4 miljard in Fortis Bank Nederland Holding in ruil voor een 49% deelneming. De Belgische regering investeert 4,7 miljard in Fortis Bank NV/SA in ruil voor een deelneming van 49%. De Luxemburgse regering investeert 2,5 miljard in Fortis Banque Luxembourg SA in de vorm van een verplicht converteerbare lening. Naast andere rechten zal Luxemburg na conversie 49% aanhouden in Fortis Bank Luxembourg.
- Fortis zal haar belang in ABN Amro verkopen.
- Maurice Lippens neemt ontslag als voorzitter van de raad van bestuur van Fortis.

1089. Om middernacht roept Hessels dan de tweede RvB-vergadering van die dag bijeen (**Bijlage A-102**). Ook deze (deels) conference call duurt circa drie kwartier. Wat betreft de aanwezigheid geldt het hiervóór opgemerkte omtrent de aanwezigheid per telefoon van een vijftal leden, inclusief Talwar.

1090. Hessels informeert de RvB over het bereikte akkoord, dat reeds in een gezamenlijk persbericht van de overheden wereldkundig is gemaakt.

1091. Alvorens tot besluitvorming over te gaan zegt Dierckx het volgende:

- De Nederlandse overheid heeft op het allerlaatste moment meegedaan;
- ING heeft EUR 5 miljard voor ABN AMRO Nederland (exclusief vermogensbeheersactiviteiten) geboden, maar dat bod is als te laag van de hand gewezen;
- Fortis heeft een liquiditeits backstop arrangement afgesloten met de ECB en de Nationale Bank van België.

1092. Ten aanzien van de besluitvorming wordt het volgende genotuleerd:

“The Board had to come to decisions in extremely difficult circumstances, whereby no documents were available prior to the meeting, and information based on verbal reports made by the Special Board Committee. In its decision making the Board decided considering the necessary continuity of the company and the interests of the various stakeholders.

In view of the extreme urgency of the situation and the ensuing inability to follow normal procedures, the Board accepted the described transaction with the governments of Belgium, Luxemburg and the Netherlands by 11 votes in favour. Mr. Cheung abstained.”.

1093. Over bovengenoemde regels heeft Macours desgevraagd verklaard dat Cheung weliswaar een dergelijke opmerking heeft gemaakt maar niet met deze letterlijke woorden. Deze genotuleerde tekst zou enige tijd later door White & Case, de advocaten van Cheung, zijn aangeleverd. Cheung bestrijdt dit in het kader van het wederhoorproces.

1094. Tevens wordt besloten dat bovenstaande besluiten:

“... are subject to regulatory approvals, third party approvals and decisions of the relevant Fortis Group companies, as applicable.”.

Er wordt niet specifiek naar aandeelhoudersgoedkeuring verwezen.

1095. In de (niet gedateerde) Binding Heads of Terms tussen Fortis en gelieerde dochters en Société Federale de Participations et d'Investissements (SFPI/FPIM), volledig eigendom van de Belgische Staat, wordt overeengekomen dat de Belgische Staat op 29 september 2008 voor EUR 4,7 miljard een deelneming krijgt van 49,93% in Fortis Bank (**Bijlage C-62**). Aan de overeenkomst is een ontbindende voorwaarde verbonden, in de zin dat indien een derde alsnog met een aanvaardbaar bod zou komen de transactie niet doorgaat. Dit laatste is niet gebeurd. De koopsom is bepaald op basis van gegevens verstrekt door Fortis, welke niet geverifieerd konden worden door SFPI/FPIM. Daarom wordt afgesproken dat

de finale koopsom binnen drie maanden bepaald zal worden door een groep van drie onafhankelijke experts. Verdere clausules in de overeenkomst zijn:

- Fortis Bank zal het bedrag van EUR 4,7 miljard aanwenden om de Belgische activiteiten te ondersteunen;
- Fortis Bank zal haar aandeel (direct en indirect) in ABN AMRO verkopen;
- SFPI/FPIM krijgt een pandrecht op Fortis Insurance NV, waar de verzekeringsactiviteiten van Fortis (inclusief de Nederlandse verzekeringsactiviteiten) in zijn ondergebracht, voor mogelijke verliezen die voor SFPI/FPIM optreden met betrekking tot de “structured leverage credit instruments” ter waarde van ongeveer EUR 42 miljard.

1096. Van Fortis-zijde wordt het Belgische contract ondertekend door Hessels, Verwilt, Fohl, en Dierckx.

1097. In een op 30 september 2008 gedateerde Term Sheet tussen Fortis Banque Luxembourg SA en de Luxemburgse staat wordt overeengekomen dat Luxemburg een belang van 49,9% in Fortis Bank Luxembourg SA krijgt op het moment van conversie van een verplicht converteerbare lening van EUR 2,5 miljard (**Bijlage C-63**). Voor Luxemburg wordt deze Term Sheet ondertekend door Frieden.

1098. Van de overeenkomst met de Nederlandse staat is op zondagavond geen Term Sheet of contract ondertekend. In de AVA van Fortis N.V. van 1 december 2008 verklaart Hessels dat hij:

“...hier niet exact de reden voor weet”.

1099. Ter Haar heeft aan onderzoekers verklaard dat de tijd ontbrak voor het maken van een term sheet en dat het een afspraak was van *‘beren onder elkaar’*.

1100. Over de onderlinge verhouding van de door de drie overheden overeengekomen bedragen voor hun drie 49%-deelnemingen kan het volgende worden opgemerkt. Op grond van de EUR 2,5 miljard voor Luxemburg en EUR 4 miljard voor Nederland kan ervan worden uitgegaan dat na deze twee transacties Fortis Bank Luxemburg circa EUR 5 miljard en Fortis Bank Nederland circa 8 miljard waard zijn, ofwel tezamen EUR 13 miljard. Door haar circa 50% deelneming in Fortis Bank NV/SA., die op haar beurt dan circa 50% eigenaar is van de Luxemburgse en Nederlandse Fortis banken, krijgt de Belgische Staat een indirect belang van circa 25% in de Luxemburgse en Nederlandse Fortis banken met een waarde van circa EUR 3,25 miljard (EUR 13 miljard x 25%). Dat betekent dat de

Belgische Staat effectief circa EUR 1,5 miljard (EUR 4,7 miljard – EUR 3,25 miljard) voor haar circa 50% deel in de Belgische Fortis Bank betaalt. Daarnaast wordt een pandrecht op de verzekeringstak van Fortis bedongen door de Belgische Staat voor mogelijke verliezen op de CDO-portefeuille.

1101. Geen van de onderhandelaars heeft zich zondagavond gerealiseerd dat het geven van het bovengenoemde pandrecht statutair in Nederland onmogelijk is en zal moeten worden teruggedraaid. Voordat hier goed en wel toe kan worden overgegaan, geeft Ter Haar , zoals in het volgende deelhoofdstuk zal worden besproken, op dinsdagavond 30 september 2008 aan Dierckx de boodschap dat Nederland alle Fortis-activiteiten in Nederland wil overnemen.

1102. Ook de RvB van Fortis Bank vergadert middernacht en geeft haar goedkeuring aan het bereikte onderhandelingsresultaat (**Bijlage A-103**). De stemming is positief:

“The Chairman of the Board thanks and congratulates the Chairman of the Bank for negotiating this rescue package.”.

1103. In de nacht van zondag op maandag reist de Nederlandse delegatie naar huis.

6.3. Conclusies van onderzoekers aangaande het weekend van 27 en 28 september 2008

1104. Wat betreft de gebeurtenissen in het weekeinde van 27 en 28 september 2008 zij voorop gesteld dat onderzoekers het niet tot hun taak rekenen om het handelen van de Benelux-staten of van relevante toezichthouders te beoordelen. Niets van wat in dit hoofdstuk of elders in dit rapport staat, mag worden gelezen als zouden onderzoekers zulks wel doen. Daarentegen is voor onderzoekers het handelen van de Staten en toezichthouders wel relevant voor de vraag hoe het optreden van Fortis-bestuurders en –functionarissen moet worden gezien en gewogen.

1105. Duidelijk is dat het weekeinde voor (betrokken) Fortis-bestuurders en –functionarissen ontredderend, ontgoochelend en anderszins ingrijpend moet zijn geweest. Fortis was geen baas meer over haar eigen lot. Toch concluderen onderzoekers dat Fortis-bestuurders en –functionarissen gedurende dit weekeinde zich maximaal hebben ingespannen om invloed uit te oefenen. Onderzoekers wijzen in dat verband met name op:

- het, zeker gezien de zeer korte voorbereidingstijd, professionele boekeninzageproces voor derden op, met name, 27 september 2008, waarbij, als gezegd, dankbaar is geprofiteerd van de voorbereidingen door Mittler in het kader van Project Harbor;

- het benutten van alle netwerk mogelijkheden waarover Fortis kon beschikken, zowel richting potentiële commerciële derden, als richting relevante overheden en toezichthouders;
- het uitdenken van de weg van Belgische overheidsparticipatie in de avond en nacht van 27 op 28 september 2008 en het in de morgen van 28 september 2008 overhandigen van een brief dienaangaande aan de Belgische Staat;
- de (doorslaggevende) invloed die Fortis-bestuurders en -functionarissen hebben uitgeoefend in het kader van het laten meedoen door Luxemburg en Nederland aan een overheidsoplossing;
- het uitonderhandelen van een nieuwe ELA met NBB op 28 september 2008, welke ELA juist op tijd op haar plaats was, vlak voor het openen van de Aziatische markten;
- de actieve bemoeienis van Dierckx bij de prijsonderhandelingen tussen de Belgische en Nederlandse overheid.

1106. Bodson, Hessels en Westdijk (het Special Board Committee) hebben de beïnvloedingsmogelijkheden voor Fortis nadrukkelijk anders ervaren. Onderzoekers zien hiervoor als verklaring dat er aanzienlijk intensievere bemoeienis van Fortis op het voorbereidende, operationele, uitwerkings- en uitvoerende niveau was dan op beleidsbepalend niveau, het niveau waarop het Special Board Committee wenste invloed uit te oefenen en waartoe het Committee niet of nauwelijks in de gelegenheid is gesteld. Onderzoekers sluiten voorts niet uit dat er op een gegeven moment sprake kan zijn geweest van een bewuste strategie om de invloed van Fortis op de gebeurtenissen als (zeer) klein voor te stellen, in verband met mogelijke aansprakelijkheidskwesties. Aanwijzing daarvoor menen onderzoekers met name te hebben gevonden in opmerkelijke nadere bewoordingen in de notulen van relevante vergaderingen in deze periode (en in volgende periodes). Onderzoekers verwijzen daarvoor naar hoofdstuk 8 onder de desbetreffende data. Wat hiervan ook zij, onderzoekers hechten eraan dat zij het zo actief mogelijke optreden van Fortis in dit weekeinde juist als positief wensen te kwalificeren.

1107. Wel is duidelijk dat het gedurende het (eerste) weekeinde steeds meer de Belgische Staat wordt, zij aan zij met de NBB en de CBFA, die haar verantwoordelijkheid neemt en de regie voert. Daarbij staat het redden van de systemisch relevante (delen van) Fortis centraal en spelen de belangen van aandeelhouders geen rol van betekenis. Voor de Fortis-bestuurders spelen die belangen wel een rol, maar staat ook voorop dat hoe dan ook overleefd moet worden en dat daarvoor gedurende dit weekeinde duidelijk wordt dat daarvoor overheidsparticipatie niet alleen een gegeven maar ook een 'must' is.

1108. Onderzoekers zijn niet gevraagd om een oordeel te geven over de vraag of meer aandeelhoudersinvloed en meer in het bijzonder aandeelhoudersgoedkeuring naar Nederlands recht wenselijk of noodzakelijk was in het licht van governance en toepasselijke wet- en regelgeving en onderzoekers spreken daar dus ook geen oordeel over uit. Wel hebben onderzoekers geconstateerd dat in de hectiek van dit weekeinde niet steeds alle binnen Fortis betrokken organen op alle punten de volledig juiste informatie is verschaft, dat dit probleem ook door diverse bestuurders isesignaleerd, maar niet expliciet is geredresseerd, anders dan in de generieke, latere, besluitvorming op 2, 3, 4 en 5 oktober 2008. Onderzoekers verwijzen ook op dit punt korthedshalve naar hoofdstuk 8.

6.4. De periode van 29 september 2008 tot en met 3 oktober 2008

1109. Ten aanzien van deze periode hebben onderzoekers de volgende feiten en omstandigheden kunnen vaststellen.

6.4.1. Maandag 29 september 2008

1110. Heel vroeg in de ochtend, eigenlijk nog vroeg in de nacht, begint Fortis al na te denken over de EC-Remedies, blijktens deze mail van Poswick aan onder meer Dierckx van 01.42 uur (**Bijlage B-189**):

“Just discussed with Lars.

It's quite important for our solvency that we get the EC-Remedies completely out of the way.

Shall I see with Karel De Boeck tomorrow morning that he approaches DNB to ensure they go the right way ... The only way to be released from our contractual obligation is a regulatory stop.

EC should also be approached then to ensure that based on our announcement to sell AA they do not appoint appoint a divestiture trustee just after DNB would have refused the DNO

Thanks for your views.”.

1111. Ook wordt gebeld met Lueking van de EC. Om 11.35 uur is er een bespreking met DNB. Om 12.15 uur mailt Willems (**Bijlage B-190**):

“talked to Filip this morning, obviously he wants to get rid of the EU remedies.

Talked to Lueking, the man who does this for the Com. Clearly he agrees (I could feel, he was careful as always) that it makes no sense that the one who sells the whole, would

have to do EU remedies on a part even as he is not integrating! He does not want to carry the can for us and upset DB (afterall, he is a GF.)

He refers to DNB (and the DB contract)

In the AA-DB contract, as you know better than I do, only way to be off the hook is that we don't get the agreement from EU Com.

Ergo: DNB has to stop this.

Bos' people have been made aware by me of this. DNB will have to be careful, because "the Germans are not amused" and threatening AA with a claim, apparently (says Wouter).

Just anated to give this to yous beforre you go into the meeting with DNB.”.

1112. Op de vraag aan Minister Bos over wat en wanneer hem bekend was over de discussie om al dan niet een vvgb voor de verkoop aan DB te verlenen heeft deze aan onderzoekers verklaard:

“Wat er hierover is besproken, en wanneer, is mij niet precies bekend. (...)

De beslissing al dan niet een vvgb te verlenen voor de verkoop en levering van HBU aan Deutsche Bank was voorbehouden aan DNB. Het ministerie bemoeit zich alleen met de behandeling van vvgb-aanvragen wanneer sprake is van een met DNB gedeelde vvgb-bevoegdheid. Daar was in dit geval geen sprake van.”.

1113. Zie ook een nadere verklaring van Minister Bos en zijn juridisch adviseur bij de beschrijving van feiten en omstandigheden op 30 september 2008 in hoofdstuk 8.

1114. Na een eerste afwijzende reactie van Kleiwegt van DNB, inhoudende dat DNB weinig argumenten ziet op basis waarvan de vvgb over de EC-Remedies kan worden geweigerd (**Bijlage B-195**), komt er later op de dag beweging in dit standpunt. Zo mailt Verwilt aan Dierckx om 21.10 uur hieromtrent (**Bijlage B-191**):

“I talked to Schilder tonight.

- he had been contacted by Martinez after the ABN Board.

- he acknowledges the relevance of the two arguments: (I) why continue (ii) not the moment to destroy solvency that is just injected

- asks to analyse the contractual relation with Deutsche. Would they have ground for a claim if we withdraw? If so, could we envisage negotiating our way out?

He suggests to take the full remaining four weeks on their side, so that everyone can do his homework. So no decision expected tomorrow.”.

1115. Overigens meldt meldt Poswick zich nog in de ochtend (om 10.00 uur per mail) bij De Boeck. Het blijkt dat Schmittman opdracht heeft gegeven alle werk met Deutsche Bank te stoppen. Poswick wijst erop dat dit op dat moment wanprestatie in de relatie met Deutsche Bank betekent en verzoekt De Boeck om Schmittman terug te fluiten (**Bijlage B-192**):

“Jan-Peter Schmittmann has apparently given instruction to the whole AA team to stop immediately any work on EC-Remedies.

Deutsche Bank and their lawyers have gotten the information (from AA).

Thereby we, Fortis and AA, are in breach of our contractual commitments and exposed to legal action and claim by Deutsche Bank.

Could you please ensure that JPS immediately withdraws its instructions and instructs the team to resume working without delay - meetings are planned today and discussions must go on !

Thanks in advance,”.

1116. De Belgische Staat (bij monde van juristen van BNB en CBFA) zet intussen de eerste gedachten op papier (document vermeldt als tijdstip 22.30 uur) met betrekking tot clearance van de transactie van het afgelopen weekeinde door de EC. Daarin beschrijft de Belgische Staat onder meer de zekerheden die hij heeft bekomen met betrekking tot de structured credits. De eerste zekerheid die genoemd wordt is de garantie die onder meer Fortis Utrecht NV geeft (en tot zekerheid waarvan aandelen worden verpand).

1117. ING geeft later in de morgen een persbericht uit met de volgende boodschap:

“ING announced today that it does not intend to make an offer to acquire ABN Amro Netherlands from Fortis. ING has examined the situation closely and carefully.”.

1118. Het Nederlandse Ministerie van Financiën publiceert een persbericht met onder meer de volgende inhoud:

“De problemen bij Fortis SA/NV zijn opgelost. Volgens het Ministerie van Financiën en de Nederlandsche Bank (DNB) biedt de oplossing een solide waarborg voor de bescherming van de belangen van rekeninghouders bij Fortis en ABN Amro Bank, en voor de financiële stabiliteit. De oplossing bestaat uit een gezamenlijke actie van de Nederlandse, Belgische en Luxemburgse overheid.”.

1119. In een reactie voor de Nederlandse televisie zegt Minister Bos:

“Er is op tijd ingegrepen” (...) Fortis is gered”.

1120. In haar persbericht van die dag meldt Fortis:

“De voorwaarden van de investering door de overheden van België en Luxemburg zijn als volgt:

- De Belgische overheid heeft toegezegd EUR 4,7 miljard te investeren in Fortis Bank NV/SA (België) in ruil voor een aandeel van 49% in het gewone aandelenkapitaal van deze entiteit.
- De Nederlandse overheid investeert EUR 4,0 miljard in Fortis Bank Nederland (Holding) N.V. in ruil voor een belang van 49% in deze entiteit.
- De Luxemburgse overheid investeert EUR 2,5 miljard in Fortis Banque Luxembourg SA in de vorm een mandatory converteerbare lening. Naast andere rechten, krijgt Luxembourg na conversie een belang van 49% in Fortis Banque Luxembourg.

Fortis Bank Nederland (Holding) en Fortis Banque Luxembourg SA zijn dochterbedrijven van Fortis Bank NV/SA. De investering door de Nederlandse overheid wordt gedaan tegen de emissie door Fortis Bank Nederland (Holding) aan DNB van een nieuwe categorie aandelen die zullen worden gecreëerd door een aanpassing van de statuten. Deze nieuwe categorie zal geen recht hebben op de eventuele verkoopopbrengst van het belang van FBN(H) in RSF Holdings B.V., noch in de vorm van dividend noch op enigerlei andere wijze. Waar nodig, zal goedkeuring van toezichthouders en aandeelhouders worden verzocht.”.

1121. Het persbericht verwijst driemaal naar een 49%-belang. De schriftelijke overeenkomsten met België en Luxemburg spreken echter van 49,9%. Met Nederland is geen schriftelijke overeenkomst gemaakt.

1122. In dit persbericht wordt geen melding gemaakt van de EUR 5,4 miljard Marginal Lending Facility die aan Fortis ter beschikking is gesteld. In de aandeelhoudersvergadering van Fortis N.V. van 1 december 2008 geeft Dierckx hierover aan dat hierover in de RvB gesproken is, maar dat hier bewust van is afgezien, aangezien Fortis door de overheid was duidelijk gemaakt hiervan af te zien. In de notulen van de vergaderingen van zondag 28 september 2008 is hierover niets te lezen (**Bijlage A-102**).

1123. Om 08.00 uur wordt Hessels in zijn hotel bezocht door Macours met de vraag om het contract met de Belgische overheid te ondertekenen. Nadat hij dit gedaan heeft, leest hij

vervolgens in zijn eigen kopie over het pandrecht dat de Belgische overheid heeft bedongen en begrijpt onmiddellijk dat hier een groot probleem ligt. Hij belt hierover met Van Harten, Quaetaert, Macours en een juridisch adviseur. Vervolgens stelt Hessels die dag of de volgende dag (Hessels is hier niet meer zeker over) Ter Haar op de hoogte. Hessels meent zich te herinneren dat Ter Haar hier 'upset' over was. Ter Haar heeft aan onderzoekers verklaard dat hij hierover op dinsdag 30 september 2008 door Hessels is gebeld.

1124. Over dit pandrecht heeft Van Harten verklaard:

“(...)Hessels heeft dat gesignaleerd, die maandagochtend (onderzoekers: maandag 29 september 2008), volgens mij.”.

Vervolgens heeft hij hierover met Dierckx gesproken.

1125. Feilzer heeft onderzoekers aangegeven dat – in tegenstelling tot Fortis Verzekeringen België - het volgens de statuten van Fortis Verzekeringen Nederland onmogelijk was om de aandelen van Fortis Verzekeringen Nederland in onderpand te geven. Hij had principiële bezwaren tegen de verkoop van verzekeringsonderdelen omdat daar zijns inziens geen legitieme reden voor was. Om die reden heeft geweigerd mede te werken aan de verkoop van Fortis Corporate Insurance NV door Fortis Insurance International NV door daarvoor niet te tekenen en onmiddellijk zijn ontslag als bestuurder van Fortis Insurance International NV in te dienen.

1126. In de aandeelhoudersvergadering van Fortis N.V. van 1 december 2008 heeft Hessels hierover verklaard dat:

“... een van de redenen dat daar discussie over kwam, was dat men niet zomaar de aandelen van een Nederlandse verzekeringsmaatschappij in onderpand kan geven. Daar is namelijk toestemming voor nodig van de verzekeringkamer en van de Raad van Commissarissen van dat verzekeringsbedrijf.”.

1127. Op respectievelijk 29 en 30 september 2008 zijn de transacties met de Belgische en Luxemburgse overheden afgerond en zijn de krachtens die transacties verschuldigde koopsommen voldaan. De Nederlandse transactie is nooit gecompleteerd. Fortis heeft ook niet om nakoming gevraagd. Ter Haar heeft hierover aan onderzoekers verklaard dat het de bedoeling was om deze maandag een ontwerp voor een term sheet te maken en deze de dag erna (op dinsdag) met Fortis af te ronden. Hiertoe was op verzoek van Ter Haar de EUR 4 miljard bij het agentschap van Financiën klaar gezet. De herinnering van Ter Haar

wordt bevestigd (zij het, begrijpelijkerwijs, niet op het laatste punt) door de verderop te citeren mail van Van Rutte aan het begin van de avond.

1128. In het persbericht, waarin de Benelux-transactie worden aangekondigd, maakt Fortis tevens bekend naar verwachting in het 3^e kwartaal 2008 een last te nemen van ongeveer EUR 5 miljard (na belastingen):

“Als gevolg van de verandering van strategie, de verslechterde marktomstandigheden en het besluit het risico op de balans verder te verminderen, zullen de totale waarde-aanpassingen in het derde kwartaal 2008 ongeveer EUR 5 miljard na belastingen bedragen. Dit houdt onder andere verband met fiscaal uitgestelde belastingvorderingen, goodwill voor de separaat beheerde asset managers en de gestructureerde kredietportefeuille.”.

1129. In een brief van 13 oktober 2008 aan de AFM geeft Fortis aan dat er 5 oorzaken waren voor het nemen van deze last van EUR 5 miljard:

- waarde-aanpassingen op de gestructureerde kredietportfolio van EUR 2,2 miljard (na belastingen);
- afboekingen van de uitgestelde belastingvorderingen in de Fortis Bank branch in de US;
- afboeking van intern ontwikkelde software wegens stopzetting van een reeks projecten;
- afboeking van goodwill op een aantal filialen;
- additionele waardeverminderingen op kredieten ingevolge de recente ontwikkelingen op de financiële markten.

1130. Dierckx heeft aan onderzoekers verklaard dat het tweede item een bedrag van EUR 1,2 miljard betrof. Dierckx heeft voorts een kopie van pagina 6 uit een presentatie gedateerd 30 september 2008 aan onderzoekers verstrekt (**Bijlage C-64**), waarin de volgende samenstelling van het totale bedrag van EUR 5 miljard is te lezen:

- | | |
|-------------------------------------|-------|
| - Structured credit | (2.5) |
| - Deferred tax adj – NY branch | (1.2) |
| - Discontinued operations (Artemis) | (0.5) |
| - Impairments on bonds and credit | (0.3) |
| - All Other | (0.5) |

1131. Dierckx heeft over deze laatste post verklaard dat het om gebruikelijke afboekingen ging op verschillende posten en dossiers (zoals Lehman, Wachovia, Von Essen).

1132. Westdijk heeft hierover aan onderzoekers verklaard dat de afboekingen voortkomend uit de uitgestelde belastingvorderingen in de US een rechtstreeks gevolg zijn van de deelneming van de Benelux-overheden. Dit op grond van een “change of control” in fiscale zin. Ook extern accountant Kroon heeft dit aan onderzoekers bevestigd.
1133. Westdijk heeft verder verklaard dat hij het standpunt heeft ingenomen dat, als er met grote mate van zekerheid, substantiële afboekingen over het 3^e kwartaal 2008 te verwachten zouden zijn, dit gemeld moest worden. Op de vraag waarom deze vier afboekingen in het persbericht van vrijdag 26 september 2008 niet voorkomen, antwoordde Westdijk dat hij het persbericht van vrijdag 26 september 2008 niet opgesteld had. Bodson laat zich in dezelfde zin uit. Kroon heeft aan onderzoekers verklaard dat de externe accountants geen formele rol hebben gespeeld bij de totstandkoming van dit bedrag en dat het voor hen op dat moment een situatie was van: kennis nemen van en aanhaken bij alles wat er gebeurde. Uiteindelijk heeft Fortis besloten geen 3^e-kwartaal-cijfers te publiceren en is de boeking van deze EUR 5 miljard achterhaald door de ontwikkelingen vanaf het weekeinde van 4 en 5 oktober 2008.
1134. Noch de notulen van de RvB van 26 noch 28 september 2008 maken melding van enige discussie of besluit over deze last van EUR 5 miljard. Wel wordt in de notulen van de eerste RvB-vergadering op 28 september 2008 met betrekking tot de last van EUR 2,2 miljard genotuleerd (**Bijlage A-102**):
- “Fortis also announce additional write downs to the CDO portfolio.”.
1135. Hessels kan zich “*in de chaos van de onderhandelingen*” niets over deze post in het persbericht herinneren.
1136. In de notulen van de ExBo wordt als enige onderwerp een “*credit squeeze*” van de Hong Kong branch genoemd. Er wordt besloten tot een onmiddellijke liquiditeitssteun door Fortis Bank van USD 4 miljard (**Bijlage A-100**).
1137. Machenil mailt om 18.15 uur naar Van Rutte om zijn zorg te uiten over het feit dat de Nederlandse overheid geen aanstalten maakt de EUR 4 miljard over te maken (**Bijlage B-194**). Hij merkt op dat de afspraak was om uiterlijk de volgende dag (dinsdag 30 september 2008) het geld over te maken.
1138. Om 19.10 uur in de avond zendt Lex Kloosterman een mail naar onder meer Dierckx, Van Harten, Deschênes, Machenil en Van Rutte met een korte impressie van discussies die die

middag plaats hebben gevonden met Ter Haar en met Schilder (**Bijlage B-195**). Er komen allerlei issues aan de orde omtrent governance (bijvoorbeeld benoeming van de voorzitter van de RvC door de overheid), ring fencing van de EUR 4 miljard investering van Nederland, DNO wel of niet met betrekking tot Deutsche Bank, sell-off van ABN AMRO etc., maar er wordt geen melding gemaakt van enige discussie omtrent de pandrechten op Fortis Insurance Nederland NV. Daar heeft noch Ter Haar noch Schilder op dat moment kennis van.

1139. Van Rutte mailt om 19.24 uur naar Dierckx en Machenil dat hij zojuist met Ter Haar heeft gesproken (**Bijlage B-196**). Deze geeft aan dat hij Minister Bos zal vragen het geld over te maken:

“URGENT: Voor een letter of intent, hetgeen het snelst gaat, is meer info nodig over wat is afgesproken inzake de Nederlandse kant dan wat in het persbericht staat. Wie kan die leveren?

Verder, afgesproken is met Bernard ter Haar van Financiën:

- Financiën stuurt draft Terms & refs op, die zij hebben liggen. Wij stellen mede op basis hiervan letter in intent op. We betrekken tevens De Brauw hierbij (ivm kennis statuten en ervaring met eerdere prefs FBN).
- Ter Haar vraagt Bos goedkeuring om over te maken.

Zojuist ben ik weer gebeld door Ter Haar: Minister heeft nog geen toestemming van Parlement gevraagd. Er wordt uitgezocht wat er toch morgen mogelijk is. Het is dus nog niet gedaan.”.

1140. Vrijdag 26 september 2008 sluit het aandeel Fortis op EUR 5,20. Als reactie op het nieuws van dat weekend is de slotkoers op maandag 29 september op EUR 3,967 hoewel wordt gestart op EUR 5,45. De slotkoers op vrijdag 3 oktober 2008 bedraagt 5,422. Dan wordt de koers voor ruim een week opgeschort en opent weer op 14 oktober 2008. De slotkoers van die dag bedraagt EUR 1,216 per aandeel. Het volledige koersverloop van het aandeel Fortis is te vinden in **Bijlage C-61**.

1141. Op deze dag wordt ook de Britse hypotheekbank Bradford & Bingley grotendeels genationaliseerd.

6.4.2. Dinsdag 30 september 2008

1142. Van Gheluwe meldt zich bij Dierckx met de boodschap (**Bijlage B-204**):

“...yesterday in USS, we were close to the accident.”.

1143. Om 10.17 uur mailt Willems aan onder meer Fohl, Dierckx, Kloosterman en Machenil (Bijlage B-198):

“Colleagues,

- It is cristal clear, I heard this morning from an authoritative source - he confirmed - that Bos has signalled to DNB "his wish" that this would not happen and "he would apreciate the DNB's cooperation".

- DNB "worstelt"

- Biggest problem, as Lex and Herman heard yesterday, is that DNB told DB that they would get "het groen licht"

- How can thet build a case to do the reverse, is the question.

We can give them argmuents, as we agreed yesterday, but in the final analysis they will have to find a credible reason in their mandate (stability etc). My source agrees with this analysis.

- As they are struggling with this, it is normal that DNB is aksing us to look for escape routes in the "private law" contractual situation.”.

1144. Onderzoekers verwijzen naar de reactie van Minister Bos over de e-mails van Willems, zoals hierboven weergegeven in het overzicht van de gebeurtenissen van maandag 29 september 2008 In zijn gesprek met onderzoekers heeft Minister Bos hier nog aan toegevoegd:

“Ik ken Lode Willems niet en ik kan geen enkel direct contact met hem herinneren. Ik kan me ook geen interventie herinneren zoals gesuggereerd lijkt te zijn in deze mails.”.

1145. Op verzoek van onderzoekers heeft Ter Haar over eventuele contacten met Willems navraag laten doen op het Ministerie van Financiën. Over deze navraag heeft de juridische adviseur van Ter Haar aan onderzoekers laten weten:

“Uit de gesprekken die hier gevoerd zijn met betrokken ambtenaren komt uit dat de mensen zeggen: ik sluit niet uit dat Fortis mensen gezegd hebben in die periode daar willen we eigenlijk wel van af. Dus dat het thema wel besproken kan zijn, die wens vanuit Fortis is heel wel denkbaar. De email suggereert wat anders, iets wat verder gaat.”.

1146. Op deze dag stuurt Minister Bos een brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal met uitleg over de transactie die op zondag 28 september is aangekondigd.

Er wordt in deze brief gesteld dat voorkomen moest worden dat de klanten van Fortis en ABN AMRO in Nederland in gevaar zouden komen. Expliciet wordt in deze brief gesteld dat ABN AMRO Nederland geen deel uit maakt van deze transactie.

1147. Minister Bos stelt verder in de Tweede Kamer: “Over de precieze details van de financiering en aspecten van governance, ondernemingsbestuur, wordt op dit moment een brief afgerond die wij u de komende uren hopen te kunnen sturen zodat wij wellicht daar de volgende dagen met u over kunnen discussiëren.”.

1148. In de kamerstukken van 8 oktober 2009 stelt de heer Irrgang (SP) dat Minister Bos, naar aanleiding van een interruptie van de heer Tang, verklaard heeft dat, bij een eventuele verkoop van ABN AMRO een deel van de opbrengst naar Fortis Bank Nederland, waarin de Nederlandse Staat een 49%-belang in heeft genomen, zou vloeien. Minister Bos antwoordt hierop dat hij gezegd heeft dat de opbrengst aan Fortis Holding zou toevallen. Irrgang verwijst dan naar de Handelingen van de Tweede Kamer, alwaar Fortis Nederland staat. Ondanks deze verwarring laat de Tweede Kamer dit verder rusten. Mogelijk is sprake van een notulistenfout.

1149. Vertegenwoordigers van Fortis vervoegen zich op het Nederlandse Ministerie van Financiën teneinde de overeenkomst van 28 september 2008 definitief vast te leggen. Deze gesprekken worden per e-mail en telefoon op 1 en 2 oktober voortgezet wegens onopgeloste verschillen van inzichten.

1150. Tijdens de tweede helft van de ochtend en begin van de middag vindt er overleg in het Torentje plaats, waarbij Minister-President Balkenende, Minister Bos, Wellink en Ter Haar aanwezig zijn. Aldaar krijgt Ter Haar een telefoontje van Baeten over de aanwezigheid van het pandrecht op de (Nederlandse) verzekeringsactiviteiten van Fortis ten gunste van de Belgische overheid in de term sheet tussen Fortis en de Belgische staat. Later die dag bevestigt ook Hessels het bestaan van dit pandrecht telefonisch aan ter Haar. In de tweede helft van de middag heeft Nederland daarover dan al een standpunt bepaald, zoals uit onderstaande mail om 16.06 uur van Frenay aan Moucheron blijkt (**Bijlage B-199**) :

“On a un problème avec l'augmentation de capital FBN. L'état NL refuse le pledge de l'assurance en faveur de la SFP pour couvrir le portefeuille SCI. Une possibilité de renégocier? Ma proposition: un cds entre Fortis Utrecht et Fbb ou quelque chose du style.”.

1151. Ook Van Rutte mailt hierover om 16.14 uur met Dierckx (**Bijlage B-200**):

“Ik het nog een poging gedaan bij Ter Haar. Maar Ter Haar zegt dat steeds gezegd is dat fortis verzekeringen er buiten zou blijven en nu blijkt dat er gepledged is. Zij waren hier niet van op de hoogte en voelen zich bedonderd.”.

1152. Ter Haar heeft aan onderzoekers verklaard inderdaad verrast te zijn door deze clause, aangezien er zondagavond uitdrukkelijk van Belgische kant gezegd was:

“We houden de verzekeringsactiviteiten er buiten.”.

1153. Fortis stelt in een persbericht dat het verwacht het partnerschap voor vermogensbeheer met Ping An niet te kunnen voltooien (waarmee Fortis 100% eigenaar blijft). Twee dagen later geeft Ping An een persbericht uit waarin staat dat beide partijen de overeenkomst definitief ontbonden hebben. Dit op grond van de vigerende turbulente marktomstandigheden.

1154. Om 19.49 uur mailt Thill aan Dierckx dat de Luxemburgse overheid drie minuten daarvoor de term sheet heeft getekend (**Bijlage B-203**).

1155. Om 19.55 uur mailt Verkoren van DNB aan Fortis (**Bijlage B-205**):

“Mijne heren,

Naar aanleiding van uw eerder verzoek delen wij u hierbij mede dat DNB vooralsnog geen besluit zal nemen over de bij DNB ingediende aanvragen voor het afgeven van verklaringen van geen bezwaar dan wel toestemming voor de afsplitsing van New HBU II N.V. en IFN Finance B.V. en de daarop volgende verwerving van deze entiteiten door Deutsche Bank AG. In dit verband wijst DNB op de buitengewone omstandigheden op de (inter)nationale financiële markten, alsmede de onzekerheid over de toekomstige aandeelhouder in ABN AMRO Bank N.V. en de implicaties van deze onzekerheid voor de betrokken partijen.

Gemakshalve treft u hieronder aan een (onofficiële) Engelstalige vertaling van het huidige standpunt.”.

1156. Op dezelfde avond belt Schotkamp van APG naar Donker met een aantal vragen en signaleringen die hij de volgende middag met Dierckx wenst te bespreken. Dit onder dreiging om alle Fortis-aandelen te verkopen.

1157. Om 21.57 uur en 23.34 uur mailen respectievelijk Van Outersterp en Bosma naar Dierckx dat er nog een probleem is gerezen met de Nederlandse Staat (**Bijlage B-206** en **Bijlage B-207**). Het gaat over de formulering van de clause die de prijs van een eventuele latere

terugkoop door Fortis van het Nederlandse 49%-belang bepaalt. Ter Haars standpunt is dat deze clause inclusief multiple op zondagavond is overeengekomen. De Fortis-onderhandelaars menen dat geen multiple is overeengekomen en vinden de prijs te hoog.

1158. Dierckx heeft aan onderzoekers medegedeeld dat hij op dinsdagavond door Ter Haar is gebeld met de mededeling dat de Nederlandse Staat denkt aan het scenario om het Nederlandse gedeelte van Fortis in zijn geheel over te nemen. Als reden geeft Ter Haar de verslechterende liquiditeitssituatie van Fortis op. Het pandrecht komt niet ter sprake.

1159. Ter Haar heeft dit aan onderzoekers bevestigd. Hij geeft hierbij aan op dinsdagmiddag van DNB gehoord te hebben dat *‘op grote schaal liquiditeiten wegliepen’* bij Fortis. Hierop heeft hij overleg gehad met Minister Bos, waarna ook nog met Eerste Minister Leterme en Minister Reynders is gebeld. Deze laatste heeft hierover nog aan onderzoekers willen verklaren:

“Je souhaite souligner que j’exerce mes fonctions depuis plus de 10 ans. Ce fut – et cela reste – la première fois que je recevais l’annonce de la nationalisation d’une société à défaut de la vente de ses actifs.”.

1160. Minister Bos heeft hierover aan onderzoekers verklaard:

“De informatie waarop dit besluit is gebaseerd is voor een belangrijk deel afkomstig uit ons overleg met DNB van dinsdagmiddag. Als gezegd is dat overleg vertrouwelijk. Het is inmiddels echter een feit van algemene bekendheid dat de uitstroom van liquide middelen bij Fortis ondanks de reddingsoperatie van het vorige weekend door bleef gaan en dat, als die uitstroom door zou gaan, dit een ernstige bedreiging zou vormen voor de continuïteit van Fortis. Ik acht mij daarom vrij, te bevestigen dat deze informatie inderdaad de reden is geweest voor onze ouverture.”.

1161. Wellink heeft aan onderzoekers verklaard:

“Ik begon me zorgen te maken die maandag. (...) In de loop van dinsdag, (...), zagen we dat loopt niet zoals we dat zouden wensen en beoogd hebben op zondag.”.

1162. In het persbericht dat de Nederlandse Staat op 3 oktober 2008 uitgeeft (na beurs) staat dat de gesprekken over de overeenkomst zoals op 3 oktober 2008 bekendgemaakt, op dinsdag 30 september 2008 gestart zijn.

6.4.3. Woensdag 1 oktober 2008

1163. Om 05.13 uur mailt Dierckx, in verband met de door Nederland geuite wensen, met Lanckswert en stelt hem de vraag of hij om 07.00 uur bij een bespreking hierover bij de NBB kan zijn (**Bijlage B-208**). Deze heeft zich echter verslapen.

1164. Dierckx heeft verklaard dat hij samen met Bodson naar de bespreking met NBB is gegaan en dat die bespreking was belegd naar aanleiding van een telefonisch verzoek daartoe van Dierckx op de avond ervoor.

1165. Verder mailt Moucheron aan Quaetaert om 08.14 uur aangaande een aantal mogelijke formele juridische omissies in de besluitvorming van het voorafgaande weekeinde (**Bijlage B-209**):

“Could you ask for an opinion regarding the governance requirements for the various elements of the WI transactions, esp. the 3 capital increases, the additional impairment of 5bn.

I suspect there needed Bank Board, ExCo and may be GSM at the various levels, but to the best of my knowledge, it did not happen.

Could you also suggest a way forward to 'repair' these processes?”.

1166. Ook Kloosterman maakt zich hierover zorgen. Hij stuurt hierover een e-mail naar Dierckx waarin hij hem er op wijst dat er in het Exco nooit gesproken is over (**Bijlage B-210**):

- de voorziening van EUR 5 miljard, zoals in het persbericht van maandagochtend 29 september 2008 aangekondigd; en
- het onderpand ofwel pledge van de Nederlandse verzekeringsactiviteiten gegeven aan de Belgische Staat.

1167. Op deze dag stuurt Fortis twee door Dierckx ondertekende brieven naar de CBFA aangaande het niet onverwijld melden van KGI (**Bijlage C-65**). In beide brieven wordt andermaal een beroep gedaan op artikel 10 1er bis van de Belgische wet van 2 augustus 2002 (zie ook 24 juni 2008).

1168. De eerste brief aan de CBFA aangaande het niet onverwijld melden van KGI gaat over de aanwezigheid van het pandrecht op de Nederlandse verzekeringsactiviteiten dat door de Belgische Staat is bedongen in de overeenkomst over het 49,9% belang in Fortis Bank. Opgemerkt wordt dat dit pandrecht aanleiding is voor een onderhandeling tussen de

Belgische - en Nederlandse autoriteiten. Ook van deze brief dacht Quaetaert dat hij op initiatief van de CBFA is verstuurd.

1169. In de tweede brief betreffende Ping An stelt Fortis inmiddels te twifelen of de transactie met Ping An doorgaat. Tevens meldt Fortis dat de verkoopprijs met EUR 100 miljoen is verlaagd en dat Ping An een preferent dividend heeft bedongen. Op het eerste gezicht is dit merkwaardig, aangezien Fortis de dag er voor hierover reeds een persbericht heeft laten uitgaan met daarin de verwachting dat de transactie met Ping An niet zal doorgaan. Uit de brief wordt echter duidelijk dat de CBFA deze brief al op vrijdag 26 september 2008 had willen ontvangen en dat het versturen ervan vertraging heeft opgelopen wegens de gebeurtenissen van de voorgaande dagen.

1170. Om 10.48 uur mailt Van Outersterp naar Dierckx dat de Nederlandse Staat weigert verder te praten om tot een schriftelijke overeenkomst te komen van de afspraak van zondagavond totdat het pandprobleem van tafel is (**Bijlage B-211**).

1171. In het FD van deze ochtend wordt Minister van Financiën Bos als volgt geciteerd over het spoeddebat de vorige dag in de Tweede Kamer (zie ook Kamerstukken van 30 september 2008, pagina 7-435):

“Er is rond de balans van Fortis een aantal zaken aan het licht gekomen waarvan we nu zeggen: als we dat geweten hadden, dan was de besluitvorming wellicht anders uitgevallen.” en verder: “Het intrigeert mij ook hoe het komt dat de toezichthouder die zaken niet heeft gesignaleerd”.

1172. Minister Bos heeft deze citaten als volgt nader aan onderzoekers toegelicht:

“De uitspraken zien inderdaad op de verlening van de VVGB aan Fortis voor de overname van ABN AMRO in de zomer van 2007. En met de toezichthouder doelde ik toen op het toezicht in het algemeen. Zoals u zult weten was de CBFA de lead-supervisor voor Fortis en was DNB kort gezegd verantwoordelijk voor het toezicht op de Nederlandse onderdelen. In de zaken waar het hier om gaat lag de verantwoordelijkheid primair bij de CBFA.”

“Ik heb toen in algemene zin de opmerking gemaakt dat je moet constateren dat wereldwijd toezichthouders kennelijk onvoldoende zicht hebben gehad welke risico's er verbonden waren aan producten die op balansen wereldwijd van financiële instellingen stonden.”.

1173. In de Tweede Kamer heeft Minister Bos hierover ook nog het volgende verklaard (Tweede kamer, Algemene beschouwingen, 2 oktober 2008, 9-573):

“Als je de situatie van vandaag vergelijkt met die van anderhalf jaar geleden, en je constateert dat de overname van ABN AMRO een maatje te groot was Fortis, dan spelen daarbij een paar zaken een rol: de verslechterende omstandigheden, de financiële crisis, de prijs die betaald werd en de financieringskracht van het concern zelf. Over het laatste heeft het management van Fortis deze week zelf gezegd: achteraf gezien moet je concluderen dat de prijs die wij hebben betaald te hoog is geweest. Dat heb ik niet verzonnen, dat is een uitspraak van de Fortisdirectie zelf geweest, deze week.”.

1174. Bij de Commissie De Wit heeft Minister Bos op 4 februari 2010 verklaard dat hij duidde op een uitspraak van, naar hij meent, Hessels over het feit dat Fortis teveel zou hebben betaald voor haar deel van ABN AMRO.

1175. Willems mailt over de uitspraken van Minister Bos, als geciteerd door het FD, dat volgens een hem bekende bron, die zou hebben gesproken met de adviseur van de Minister, er sprake zou zijn geweest van een wellicht in het vuur van het debat minder goed doordachte mededeling, waar DNB ook niet blij mee was (**Bijlage B-215**).

1176. In antwoord op Kamervragen stelt Minister Bos onder meer dat:

- afgelopen weekeinde verschillende opties zijn afgewogen;
- waardering tot stand is gekomen op grond van vergelijkbare waarderingmethodiek als België en Luxemburg. Zowel Fortis als de Nederlandse Staat is bijgestaan door adviseurs;
- er sprake is van “ingrijpen” bij Fortis.

1177. Minister Bos verklaart over de reden tot heronderhandeling:

“De enige reden dat wij tot heronderhandelingen zijn overgegaan, is het feit dat wij in de loop van dinsdag met elkaar moeten constateren dat de interventie van de drie overheden bij Fortis niet het gewenste resultaat had.”. (Kamerstukken, 8 oktober 2008, pagina 11-750).

1178. En verder naar aanleiding van een vraag over berichten in Belgische kranten:

“Maar als daar in staat dat wij niet gelukkig waren met de eerste deal en dat er daarom moest worden heronderhandeld, dan ontken ik dat ten zeerste” (Kamerstukken, 8 oktober, 2008, pagina 11-755).

1179. Volgens de notulen van de RvB-vergadering van 14.00 uur stelt Hessels dat de Nederlandse regering “*quite upset*” is vanwege het feit dat (**Bijlage A-105**):

- De Nederlandse tak van ABN AMRO niet in de deal met Nederland zit;
- De Belgische regering een pandrecht heeft verworven op de Nederlandse verzekeringstak van Fortis;
- De Nederlandse regering relatief (veel) meer dan de Belgische regering betaald zou hebben voor de aandelen.

1180. Op de vraag van onderzoekers aan Hessels van wie hij dit heeft gehoord dat de Nederlandse overheid om deze drie redenen “*quite upset*” is, heeft Hessels aangegeven dat hij zich dat niet meer kan herinneren.

1181. Tevens geeft Dierckx in de RvB-vergadering aan dat hij gebeld is door het Nederlandse Ministerie van Financiën met de mededeling dat de Nederlandse overheid alle activiteiten van Fortis in Nederland wil overnemen. Aan onderzoekers heeft Dierckx medegedeeld dat hij hierover op dinsdagavond door Ter Haar is gebeld.

1182. Overigens wordt genotuleerd dat de liquiditeitspositie zeer gespannen blijft. Ook Scharfe mailt zijn zorgen hierover aan Dierckx om 21.56 uur in de avond (**Bijlage B-212**).

1183. Voorts bepalen de notulen van de RvB:

“This being said, the Deputy Chairman concluded:

- That Fortis should get the best possible price for ABN AMRO as soon as possible. This is in line with our commitment.
- We will see how to get the most value out of FBNL in the coming weeks/months. Taking out Retail Banking is an option.
- Selling FIN is now not a real option for the Fortis Board and Management.”.

1184. De notulen vermelden verder:

“Another ELA NL 2 will be negotiated, with a pledge of the business in NL:

- Haircut of 40%
- Possibly for E 50 bio

Negotiations are currently taken place.

Fortis Bank SA/NV is now funding > E 50 bio Fortis Bank (Nederland) N.V.”.

1185. Van Outersterp mailt Dierckx om 20.06 uur met de mededeling dat er veel problemen blijven in de onderhandelingen over de tekst met de Nederlandse staat (**Bijlage B-213**). Problemen betreffen onder meer het pandrecht, ringfencing, governance en beloning. Moucheron beveelt dringend bij Dierckx in een e-mail om 21.18 uur aan dat de Belgische overheid het pandrecht en de ringfencing laat vallen (**Bijlage B-214**). Anders komt er geen overeenkomst met de Nederlanders.

1186. Ter Haar reist woensdagnamiddag in gezelschap van Knot van DNB weer naar Brussel, waar de gesprekken over het Nederlandse idee om alle Fortis-activiteiten in Nederland over te nemen starten. Dit gesprek wordt donderdagochtend voortgezet.

1187. Uit de notulen van de gecombineerde RvC/RvB-vergadering van ABN AMRO, welke vergadering begint om 18.15 uur en eindigt om 19.30 uur kan worden opgemaakt dat Ter Haar het opstellen van een business plan heeft opgedragen aan Fortis, onder meer om de waarderingsgrondslag voor ABN AMRO te kunnen bepalen en om een redelijk toekomstscenario te kunnen vaststellen (**Bijlage C-66**). McKinsey wordt ingeschakeld om dit te doen. Er wordt een plan opgesteld voor een slechte markt en één voor een licht herstellende markt. In deze vergadering wordt niet gerept over het alternatieve plan van de Nederlandse Staat.

6.4.4. Donderdag 2 oktober 2008

1188. Deze dag staat het onderwerp liquiditeit weer hoog op de agenda van Fortis.

1189. En later op de dag vindt er een vervolgoverleg plaats met DNB over het bijspringen door de centrale banken van Nederland, België en Luxemburg met betrekking tot de liquiditeitsnood van Fortis. Zie wat die nood betreft de e-mail van Moucheron aan Van Gheluwe van 12.05 uur (**Bijlage B-216**):

“When you talk to DNB you should pass the message that:

1. Situation critical. We might not survive the day 2. We see in figures that confidence gets back (lines re-open), but our situation is made difficult by Corp/Trust/etc continuing to draw money.

We have to scare them but provide comfort that it's not throwing good money after bad.”.

1190. En ook de daaropvolgende mail van Moucheron aan Deschênes van 13.41 uur (**Bijlage B-219**):

“We're still flying, but run out of gas and that's what Filip is scrambling to negotiate with DNB. We'll likely have an exCo debrief eob”.

1191. Er is wel enige reden om te mogen hopen op een licht herstel (“lines re-open”). Dit heeft ook Dierckx aan onderzoekers verklaard. Echter, het beslag op de ECB is op deze vrijdag het hoogste van alle bij onderzoekers bekende dagen.

1192. Fortis en Fortis Bank Nederland sturen een op 2 oktober 2008 gedateerde brief aan hun klanten waarin te lezen valt:

“Wij kunnen U geruststellen: mede dank zij de steun van de overheden van drie landen staan wij als onderneming financieel sterker dan ooit tevoren”.

1193. De brief van Fortis Bank Nederland is ondertekend door Van Rutte, voorzitter Raad van Bestuur Fortis Bank Nederland, en de brief van Fortis door Dierckx, CEO (**Bijlage C-67**).

1194. Duidelijk is dat deze dag parallele gesprekken plaats vinden waarbij één groep de mondelinge overeenkomst van zondagavond 28 september 2008 tracht uit te werken. Zo is Van Outersterp (Fortis Legal) rond het middaguur (blijkens een e-mail van 13.09 uur) nog druk bezig de afspraak tussen Fortis en de Nederlandse Staat van zondagavond 28 september 2008 in een overeenkomst te gieten (**Bijlage B-220**). Ook gaat hij ervan uit dat de Nederlandse Staat deze dag (2 oktober 2008) zou tekenen en betalen. Zie zijn e-mail aan Moucheron, welke illustratief is over de stand van de discussie over het uitwerken van de deal van het eerste weekeinde (**Bijlage B-217**):

“The positive news is that the Ministry of Finance expects confirmation of the withdrawal of the 'insurance pledge' shortly and strives for signing and payment transfer today. Less positive that we still have the following outstanding issues:

proceeds of subscription price, ring fencing to FB NL: not agreed by us

ongoing covenant use FBNL funding, assets and operating income for intragroup financing (e) and upstream liquidity support (g): not agreed by us

warranty (f) on material movement of assets/liabilities: proposal MoF to add "except as discussed with DNB and/or the Ministry of Finance"

warranty (h) on holding of sub-prime assets: proposal MoF to add "as based on valuations from internal models as accepted by DNB"

(comment: I wonder whether these models are accepted by DNB. Maybe we should say 'shared'?)

Entitlement to reserves existing at share issue (current draft: excluded): not agreed by us

Fortis call option: mr Johan Bernard (MoF) claims to have been present last Sunday; according to him the EUR 4.9 billion and the formula sub b were agreed.

remuneration policy: the Dutch State insists on an approval right of the remuneration policy at FBNI management level. We have proposed to restrict this to top management (board was not sufficient) and to material changes in the existing policy. To be confirmed by the MoF.

exit arrangement/put option: not yet discussed in full; call was suspended and will continue at 2 p.m”.

1195. De laatste versie van de (nooit ondertekende) term sheet, die onderzoekers hebben getraceerd, dateert van donderdag 2 oktober 2008, bijna middernacht en is afkomstig van het Ministerie van Financiën. Hierin is, net als in de overeenkomst met de Belgische Staat, een lock-up van drie jaar opgenomen voordat de Nederlandse overheid haar 49%-belang weer kan verkopen (Kloosterman rapporteert hier ook in dezelfde zin over in de RvC/RvB-vergadering van ABN AMRO van de avond daarvoor). Dierckx ontvangt om 15.04 uur overigens een email van Jaegers met de mededeling dat er in dit traject een deadlock is bereikt (**Bijlage B-221**). Dierckx heeft verklaard dat hij tot deze donderdag heeft gedacht dat Nederland in het kader van de nog uit te onderhandelen term sheet met betrekking tot het eerste weekeinde uiteindelijk de EUR 4 miljard zou gaan betalen.

1196. Onderzoekers hebben ook op vrijdag 3 oktober nog mails gevonden (de laatste van Jaegers om 15.04 uur aan Dierckx en Van Rutte) over de dan nog lopende onderhandelingen met de Nederlandse Staat over de deal van het eerste weekeinde.

1197. De circulaire voor de Fortis-aandeelhoudersbijeenkomst van 1 december 2008 (pagina 18) zegt over deze donderdag:

“Diezelfde dag was er een crisisbijeenkomst bij de CBFA. Hier waren de Belgische en Nederlandse autoriteiten en Fortis aanwezig. Bij die gelegenheid deelde de Belgische regering Fortis mee dat de Nederlandse centrale bank (DNB) haar voornemen bekend had gemaakt om de Nederlandse bank- en verzekeringsactiviteiten van de groep de volgende dag, 3 oktober 2008, onder toezicht te plaatsen. De Nederlandse autoriteiten lieten de Belgische staat en Fortis weten dat zij een situatie waarin de activiteiten in Nederland risico zouden lopen als gevolg van de problemen bij de Belgische bankactiviteiten, niet zouden toestaan.”.

1198. Ter Haar heeft aan onderzoekers aangegeven dat deze donderdagochtend tussen de Belgische en Nederlandse overheden overeenstemming bestond over het principe dat Nederland alle Nederlandse Fortisactiviteiten zou overnemen met uitzondering van de prijs hiervoor. Het gesprek over de prijs verliep moeizaam en werd pas weer vlot getrokken door de komst van Minister-president Balkenende en Minister Bos op donderdagavond in Brussel. Minister Bos heeft aan onderzoekers verklaard dat Minister-President Balkenende en hijzelf die avond, na afloop van de Algemene Financiële Beschouwingen in de Tweede Kamer (rond 21.00 uur) zijn afgereisd naar Brussel waar ze rond 22.55 uur aankomen. Aldaar begeven ze naar de residentie van Eerste Minister Letenney, alwaar zich ook Minister Reynders bleek te bevinden.
1199. De RvB van Fortis Bank houdt een korte conference call om 18.00 uur, waarin een update wordt gegeven van de belangrijkste elementen van de overeenkomsten van afgelopen weekende alsmede de liquiditeitssituatie van Fortis Bank (**Bijlage A-106**). Tevens wordt aangegeven dat de Nederlandse regering de overeenkomst wil heronderhandelen (maar nog geen keuze heeft gemaakt over hoe precies) en dat ING niet langer geïnteresseerd is in een aankoop van de Nederlandse ABN AMRO-activiteiten.
1200. Machenil heeft in dit verband aan onderzoekers verklaard dat hij donderdag vroeg in de avond aan Dierckx en Bodson heeft uitgelegd dat het kopen van de Nederlandse bankactiviteiten door de Nederlandse overheid kon leiden tot een failliet van de Fortis wegens verschillende vermogensverhoudingen tussen Fortis en Fortis Bank SA/NV en dat als gevolg daarvan gezegd is: “OK, we verkopen ook de Nederlandse verzekeraar”. Onderzoekers merken hierbij op dat de opbrengst van een (eventuele) verkoop van de Nederlandse verzekeringsactiviteiten rechtstreeks ten gunste zou komen van de vermogenspositie van Fortis en geen invloed zou hebben op de vermogenspositie van Fortis Bank SA/NV.
1201. Over de vraag waarom ook de Nederlandse verzekeringstak door Fortis is verkocht, heeft Hessels in de aandeelhoudersvergadering van Fortis N.V. van 1 december 2008 nog verklaard dat dit een “onwrikbaar” onderdeel van de overeenkomst was (AVA-verslag, pagina 37). Aan onderzoekers verklaart Hessels echter dat hij meent dat beide aspecten (zijnde de wens van de Nederlandse overheid om de Nederlandse verzekeringsactiviteiten van Fortis te willen overnemen als ook de visie van Machenil dat zonder deze transactie Fortis failliet zou gaan) een rol hebben gespeeld in de discussies. Dierckx en Bodson kunnen zich de versie van Machenil niet herinneren.

1202. Vanuit het oogpunt van de Nederlandse Staat kan de vraag worden gesteld of het noodzakelijk is om ook de Nederlandse verzekeringsstak te kopen? Een run op Fortis verzekeringen in Nederland is immers niet aan de orde.

1203. Minister Bos verklaart hierover dat deze koop vanuit de bewaking van de integriteit van het financiële systeem niet strikt noodzakelijk was, maar dat een gezond verzekeringsbedrijf dat onderdeel uitmaakt van een concern waar problemen aan de orde zijn, niettemin kans loopt besmet te raken. Daarnaast geeft hij aan dat het de strategische opties van de Nederlandse Staat verhoogt (zie Kamerstukken van 8 oktober 2008, pagina 11-753).

1204. Minister Bos heeft hierover nog het volgende aan onderzoekers verklaard:

“We hadden een aantal redenen om ook de verzekeringsactiviteiten over te nemen.

De Fortis-groep was een geïntegreerde bank-verzekeraar, en de stabiliteit en soliditeit van de verzekeringsactiviteiten waren daarmee ook afhankelijk van de bankactiviteiten. Bovendien betekent dit dat de discontinuïteit van de bancaire activiteiten tevens het risico van discontinuïteit van de Fortisgroep als geheel met zich bracht. Tot en met en zelfs nog na 3 oktober 2008 was er geen enkele zekerheid over de maatregelen van de Belgen om Fortis als geheel te redden. Het achterlaten van de Nederlandse verzekeringsactiviteiten in de Fortis groep zou dan ook een verdere aantasting van de stabiliteit en soliditeit van, en daarmee het vertrouwen in, die Nederlandse verzekeringsactiviteiten kunnen betekenen. Dit was een risico dat de Nederlandse overheid niet wilde lopen.

Er was binnen Fortis bovendien sprake van operationele verwevenheid en er waren ook commerciële kruisverbanden tussen de bancaire- en de verzekeringsactiviteiten. Het separeren van de Nederlandse bancaire- en verzekeringsactiviteiten, op een moment dat ook al een cesuur werd aangebracht tussen de Nederlandse en niet-Nederlandse Fortis-onderdelen, zou de wankelende positie van de onderneming bepaald niet ten goede komen. Het was een scenario dat ook niet op stel en sprong uitgevoerd had kunnen worden.

Natuurlijk was het voorts zo dat, doordat wij ook de verzekeringsactiviteiten kochten, Fortis een hogere koopprijs ontving dan in het geval we die niet hadden gekocht. Gelet op de behoefte van Fortis aan liquiditeiten heeft die verkoop dus ook meegeholpen om Fortis overeind te houden.”.

1205. Dierckx heeft over deze onderhandelingen verklaard dat die avond/nacht in zijn aanwezigheid in een gesprek tussen vertegenwoordigers van de Belgische overheid en die van Nederlandse zijde door Ter Haar een Nederlands bod op tafel is gelegd van EUR 9 miljard waartegenover Fortis 22 miljard als koopprijs heeft beargumenteerd. Hierna hebben de Belgische vertegenwoordigers Fortis laten weten dat de Belgische- en Nederlandse overheid dit verder zonder Fortis wilden onderhandelen, waarbij Coene een paar keer de

Fortis-delegatie komt inlichten over de voortgang. Over de bijdrage van Fortis aan deze onderhandeling zegt Dierckx dat Fortis weliswaar bij de uiteindelijke onderhandeling niet zelf aan tafel zat, maar ten behoeve van aandeelhouders wel invloed heeft kunnen uitoefenen door op de gevaren van bepaalde (prijs) scenarios te wijzen. Coene heeft aan onderzoekers doen weten:

“In de loop van de onderhandelingen heb ik herhaaldelijk contact gehad met de bestuurders van Fortis teneinde het verloop van de onderhandelingen met hen af te toetsen. De bestuurders van Fortis hebben een belangrijke rol gespeeld in de finale bepaling van de koopsom.”.

1206. Als adviseur van Fortis treedt Morgan Stanley op. Voor Nederland Lazard.

1207. Minister Bos heeft hierover aan onderzoekers verklaard:

“Bij de onderhandelingen die nacht zaten de Fortis bestuurders eerst niet aan tafel. Wij wilden eerst alleen met de Belgen onderhandelen in plaats van in een onmogelijke 3-partijen onderhandeling terecht te komen. De Belgen waren logischerwijze onze primaire gesprekspartner omdat Fortis zich zelf niet meer leek te kunnen redden, de Belgen de hoofd-toezichthouder waren over Fortis, en zij ook met de redding van Fortis (althans het niet Nederlandse deel) bezig waren en de Belgische Staat reeds 49% aandeelhouder was in Fortis Bank België (van wie wij Fortis Bank Nederland zouden overnemen). Nadat wij met de Belgen overeenstemming hadden bereikt, is er uiteraard wel met de Fortis-bestuurders gesproken.”.

1208. Minister Reynders heeft verklaard aan onderzoekers dat er door de Nederlandse Staat drie bedragen in de onderhandelingen naar voren zijn gebracht. Een bedrag van EUR 5 miljard als waarde van een technisch failliet bedrijf, een bedrag van EUR 12,8 miljard als going concern en een bedrag van EUR 19,9 miljard voor een onderneming through the cycle. Minister Reynders zegt hier verder over:

“Lorsque j’ai commencé à participer aux négociations, les autorités néerlandaises étaient prêtes à verser la somme de EUR 12,8 mrd. Pour dégager un accord, j’ai proposé d’ajouter à ce montant un complément de EUR 4 mrd correspondant à l’engagement souscrit le 28 septembre 2008, mais non exécuté par l’Etat néerlandais.”.

1209. Ter Haar bevestigt deze gang van zaken niet. Wel onderschrijft hij dat Nederland werkte met de drie scenarios in haar onderhandelingsstrategie. Minister Bos zegt hierover:

“Uiteindelijk zijn we in het midden uitgekomen, waarbij nog wel lang misverstanden bestonden over de vraag of de oorspronkelijke EUR 4 mrd nog moest worden betaald. Dat is beslecht door te zeggen: die EUR 4 mrd zit er in. Dus het is wel onderwerp van gesprek geweest.”.

1210. Met betrekking tot de langlopende schuld van Fortis Bank Nederland (Holding) B.V. en haar dochtermaatschappijen aan Fortis Bank van EUR 16 miljard bedingt Fortis in de onderhandelingen op het allerlaatste moment nog een garantie van de Nederlandse Staat, met als gevolg dat de marktwaarde van deze leningen positief beïnvloed wordt. Dit werkt dan op haar beurt weer positief uit op het aandeel Fortis. Afgesproken wordt dat de Nederlandse Staat deze langetermijnschulden binnen een maand aflost.

1211. Hessels heeft over deze garantie verklaard dat deze tot stand gekomen is door een opmerking zijnerzijds aan Balkenende en Wellink. Hessels beargumenteert dat deze transactie onder grote haast en op basis van incomplete informatie tot stand is gekomen en dat hij toch graag een extra reserve voor Fortis wilde creëren om de kans op een faillissement te verkleinen. Hierop kwam de Nederlandse overheid met het idee van de garantie. Later wordt aan deze garantie een waarde van minimaal EUR 625 miljoen gegeven (zie memo van Hessels, met twee bijlagen over de garanties van de Nederlandse Staat van EUR 16 miljard, van 19 november 2008) (**Bijlage C-73**).

1212. Een ander voorbeeld waar de Fortis-delegatie zich weert in deze discussie betreft de tekst van de term sheet, waarin oorspronkelijk (onbedoeld) stond dat Nederland FII (Fortis Insurance International) zou overnemen in plaats van het Nederlandse FCI (Fortis Corporate Insurance). Dierckx heeft tegen deze (waarschijnlijke) typefout heftig geprotesteerd, waarna een en ander is aangepast. Ter Haar bevestigt dit.

1213. Op de vraag van onderzoekers aan Ter Haar in hoeverre de belangen van Fortis-aandeelhouders een rol hebben gespeeld in deze Nederlandse afwegingen antwoordt Ter Haar:

“Geen. Beide deals hebben we gedaan vanuit onze systeemverantwoordelijkheid voor het functioneren van financiële instellingen op de financiële markt. We hebben gekeken naar de instelling als bancair bedrijf, niet naar de aandeelhouders. Wel vanuit het besef dat het op dat moment dat je het redt, dat het voor de aandeelhouders beter is.”.

1214. Minister Bos heeft hierover aan onderzoekers verklaard:

“Onze insteek was het redden van een Nederlandse systeembank vanuit onze verantwoordelijkheid voor de Nederlandse economie. Het belang van de aandeelhouders was dus niet de reden om in te grijpen. Wij hebben in mijn beleving een faire prijs betaald, zeker in die omstandigheden, dus wij hadden niet het gevoel de belangen van de aandeelhouders te schaden. Bij een faillissement van Fortis hadden zij niets meer aan waarde overgehouden.”.

1215. Op een vraag van onderzoekers over het enkelvoudig gebruik van het woord “*systeembank*” in bovengenoemd citaat, zegt Minister Bos:

“Het woord enkelvoud is formeel juist omdat op dat moment ABN AMRO nog onder Fortis hing. Maar het ons altijd om beide organisaties gegaan.”.

1216. Rond 07.00 uur in de vroege (vrijdag)ochtend verneemt de Fortis-delegatie van Coene de prijs van EUR 16,8 miljard. In de onderhandelingen geven Minister-President Balkenende en Eerste Minister Leterme à deux het allerlaatste zetje ter zake.

1217. Uit het mailonderzoek is onderzoekers gebleken dat Mittler en Votron reeds op deze dag beginnen te werken aan de verdediging tegen mogelijke claims. Mittler schrijft al het eerste inhoudelijke stuk en er wordt – zeer gedetailleerd - voorgesteld een dataroom in te richten (waarvoor Verwilt op 9 oktober 2008 toestemming verleent). Deze dataroom draagt tot op de dag van dit rapport de codenaam “Project Harbour”.

6.4.5. Vrijdag 3 oktober 2008

1218. Liquiditeit blijft een punt van zeer grote zorg, zoals blijkt uit onderstaande mail van Van Gheluwe aan Dierckx van 04.52 uur (**Bijlage B-222**):

“I didn't receive an answer from Mrs Masai so far. As a consequence, the move from 30% down to 20% haircut is still pending.

AS A CONSEQUENCE, OUR LIQUIDITY POSITON based on close of yesterday IS STILL FRAGILE.

We need to have the support of the NBB or more usage of the FBN ELA to make sure we are not going to have liquidity problems today.

The final estimate of the position should be ready by 9.30 am.

Waiting for your feed back,”.

1219. Ter Haar heeft aan onderzoekers verklaard dat na de totstandkoming van de overeenkomst op vrijdagochtend gesproken is over de timing van een persbericht casu quo stillegging van de handel in aandelen Fortis. De Belgische delegatie gaf in dit verband aan dat dit moest wachten, aangezien er nog geen oplossing was voor Fortis als geheel. Eerste Minister Leterme heeft over het niet direct uitgeven van een persbericht aan onderzoekers verklaard:

“Verscheidene aspecten van het principiële akkoord moesten nog uitgewerkt worden en getoetst door de juridische raadgevers. De ministerraad moest nog samengeroepen

worden. Pas in de loop van de namiddag was het akkoord op politiek niveau volledig rond.”.

1220. Ter Haar heeft om 07.30 uur Hoogervorst gebeld (nadat hij deze donderdagmiddag hierover ook reeds benaderd had), hem de stand van zaken uit de doeken gedaan en vervolgens met Servais verbonden. Vervolgens hebben de AFM en de CBFA de gezamenlijke lijn gekozen: we houden de beurs open, zolang we niet heel rare dingen tegenkomen, aldus Ter Haar. Minister Bos heeft hierover aan onderzoekers verklaard:

“Dit is niet iets waarmee ik mij heb bezig gehouden. Ik weet wel dat er hierover op ambtelijk niveau overleg is geweest met de AFM.”.

1221. Hessels heeft hierover aan onderzoekers verklaard dat hij deze week (de exacte datum weet hij niet) aan Hoogervorst en Servais gevraagd heeft of de beurshandel van het aandeel Fortis niet moest worden stilgelegd. Het antwoord hierop was: nee, met als reden het belang van de onderneming. Tegelijkertijd werd, aldus Hessels, aangegeven dat indien er rare pieken zouden optreden, de handel alsnog zou worden stilgelegd. Afgesloten transacties zouden dan worden teruggedraaid.

1222. Dierckx heeft aan onderzoekers verklaard dat op een vraag van Hessels Servais heeft gezegd dat de notering op deze vrijdag niet kon worden stilgelegd en dat de Nederlanders dit niet wilden voordat alles getekend was en ze terug in Nederland waren. Minister Bos heeft in deze aan onderzoekers verklaard om 15.52 uur weer in Nederland (Rotterdam) teruggekeerd te zijn. Servais heeft hierover aan onderzoekers verklaard:

“Ik herinner dat het Fortis-aandeel zowel aan Brussel als Amsterdam genoteerd is, en dat beslissingen tot schorsing worden genomen in overleg tussen CBFA en AFM, de Nederlandse toezichthouder. In de week van 29 september werd de koers van het Fortis-aandeel niet geschorst. Hoewel de koersevolutie en beschikbare informatie op de voet werden gevolgd, oordeelde zowel AFM als CBFA dat er geen reden was te schorsen, omdat ze niet over nauwkeurige informatie beschikten die niet door de markt gekend werd.

Wat de dag van 3 oktober betreft, dat het akkoord tussen de staat en Fortis maar aan het eind van de dag werd bereikt en ondertekend. Niet in de nacht van 2 op 3 oktober. Dit akkoord moest immers goedgekeurd worden door de regering, niet alleen de Nederlandse regering maar ook in België, en door de RvB van Fortis. Sommige bepalingen van het akkoord werden in het verloop van dezelfde dag betwist door bepaalde partijen. Het geheel van de elementen liet niet toe over te gaan tot onmiddellijke publicatie van informatie noch tot schorsing.”.

1223. Onderzoekers merken in dit verband op geen overige aanwijzingen gevonden te hebben dat in de loop van vrijdag 3 oktober 2008 in de woorden van Servais:

“sommige bepalingen van het akkoord betwist werden door bepaalde partijen”.

1224. Onderzoekers hebben dit punt nog eens expliciet onder de aandacht van Minister Bos gebracht. Deze kan zich echter niet herinneren

“dat er nog inhoudelijke kwesties uitgevochten moesten worden”.

1225. De CBFA heeft onderzoekers laten weten dat zij op dit punt expliciet wenst te persisteren, waarbij zij onder meer wijst op het wijzigen van de aanduiding “FII” in “FCI”.

1226. Op de vraag waarom niet gedurende de dag van vrijdag 3 oktober 2008 een persbericht over de transactie met Nederland is uitgebracht, heeft Minister Bos aan onderzoekers verklaard:

“Wat ik begrepen heb, maar ik ga er zelf niet over, wat ik begrepen heb wat de reden was dat we de aankondiging naar de avond van 3 oktober zouden tillen was 1) onzekerheid over wat er zou gebeuren als we overdag de aankondiging deden maar ook, dat wij dachten dat de Belgen behoefte hadden het weekend te gebruiken voor de verdere veiligstelling van het resterende deel afspraken, zoals Paribas en andere. Wij waren klaar toen we de delen hadden gekocht die we wilden kopen. Iedereen realiseerde zich dat er misschien nog meer nodig was aan de Belgische kant. Onze idee is steeds geweest dat ze het weekend wilden gebruiken om daar over na te denken en om knopen door te hakken.”.

1227. Minister Reynders heeft aan onderzoekers verklaard dat de vrijdag is gespendeerd met het verkrijgen van alle benodigde handtekeningen van Nederlandse kant en dat ook dit heeft meegespeeld in het pas publiceren van een persbericht na beurs. Dit in verband met het feit dat de – niet getekende – overeenkomst met de Nederlandse Staat in het weekeinde daarvoor nooit tot uitvoering is gekomen. Hij drukt zich in dit verband als volgt aan onderzoekers uit:

“Les malentendus du passé ont incité les autorités belges a la prudence.”.

1228. In een artikel in de Telegraaf van 20 december 2008 valt naar aanleiding van een studentenforum in Groningen het volgende te lezen:

“Ik kon slechts machteloos toekijken hoe beleggers begin oktober aandelen Fortis bijkochten, terwijl wij onderhandelden om de bank te nationaliseren”. Dit zei Bernard ter